

## บทที่ ๒

### แนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระธรรมมังคลาจารย์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร หมู่ที่ ๒ บ้านลุ่มใต้ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งการนำเสนอ ออกเป็น ๖ ส่วน ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต
- ๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์
- ๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน
- ๒.๔ ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๕ หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน
- ๒.๖ ประวัติและผลงานพระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมงคลโล)
- ๒.๗ บทสรุป

#### ๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

##### ๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยอาศัยมาตรฐานและตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์

การพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นกว่าเดิม ชุมชน คือ กลุ่มคนที่ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยกันเป็นเวลานานระยะหนึ่ง โดยมีแบบแผนแนวทางการใช้ชีวิตร่วมกัน การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนหรือกลุ่ม รวมทั้งสภาพแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้น ความดีขึ้นอาจจะได้จากความรู้สูงขึ้น การเป็นอยู่ดีขึ้น ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่ดี มีระเบียบวินัย และมีการสื่อสารคมนาคม ที่สะดวก ซึ่งการพัฒนาชุมชนจะเน้นที่การพัฒนาทรัพยากรบุคคลหรือมนุษย์ให้เจริญ<sup>๑</sup> แนวคิดการพัฒนาชุมชนเป็นการสร้างความเข้มแข็งภายในสังคม พร้อมทั้งทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในชุมชน ซึ่งแนวคิดและความหมายการพัฒนาได้มีนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ได้ให้แนวคิดไว้ดังนี้

---

<sup>๑</sup> สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ดร., พุทธสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๔๔ - ๔๕.

**สุเทพ เชาวลิท** กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาความคิดและความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมมือ อภิรักษ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ ของรัฐบาลประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกันเอง เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ ความเจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย และขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ ความมั่นคงของประเทศในการปกครองระบอบประชาธิปไตย<sup>๒</sup>

**นิรันดร์ จงวุฒิ เวศย** การพัฒนาชุมชน หมายถึง ความเพียรพยายามอยู่ร่วมกันของประชาชนเพื่อปรับปรุงความสามารถของประชาชนในการมีส่วนร่วม การกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง และการฝึก ระดมความเพียรพยายามในการทำกิจกรรมของชุมชน<sup>๓</sup>

**อภิชัย พันธเสน** ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า คือลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ตั้งใจกระทำให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นจากสภาพคล่องการพัฒนา มีการกินดีอยู่ดี มีการสงเคราะห์ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้มีการปรับปรุง ดัดแปลง หรือควบคุมทรัพยากรและสภาพแวดล้อมมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองกับสังคมภายนอกชุมชนของตนตลอดจนมีความปลอดภัยในชี วิตและทรัพย์สินของชุมชนเป็นสำคัญ<sup>๔</sup>

**ผศ. สนธยา พลศรี** ให้นิยามการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

๑) คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ในการพัฒนาชุมชนต้องเชื่อมั่นและศรัทธาของมนุษย์ เพราะมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมแสดงแนวคิด ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นหน้าที่ของประชาชนเพราะการพัฒนาเป็นของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและสังคม

๓) การช่วยเหลือตัวเองและชุมชน ในการพัฒนาเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถพัฒนาตัวเองและชุมชน การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต้องเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของประชาชนในชุมชน

<sup>๒</sup> สุเทพ เชาวลิท, **หลักการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๘.

<sup>๓</sup> นิรันดร์ จงวุฒิ เวศย, **กลวิธี -แนวทาง-วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์ โสภ, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

<sup>๔</sup> อภิชัย พันธเสน, **แนวคิด ทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๕.

๔) การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาย่อมเกิดประโยชน์แก่ชุมชน โดยการใช้ทรัพยากรในชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง โดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่นๆ ก็ต้องมีการนำทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนเช่นกันและเป็นการผลักดันเพื่อปลูกจิตสำนึกการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตน

๕) การริเริ่มของประชาชนในชุมชน การพัฒนาเป็นสิทธิเสรีภาพของคนในการพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการพัฒนาอย่างแท้จริง โดยประชาชนได้ริเริ่มในการจัด การโครงการต่างๆ เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนสามารถที่จะคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาของชุมชนตนเอง โดยมีหวังจะพึ่งพาอาศัยองค์กรจากรัฐหรือชุมชนภายนอก

๖) ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นพัฒนาคนและทรัพยากรในท้องถิ่น เพราะรัฐบาลมีความจำกัดด้านขีดความสามารถ ทั้งบุคลากร งบประมาณหรือทรัพยากร ส่วนขีดจำกัดของชุมชนในเรื่องความไม่พร้อมของคน และทรัพยากรไม่เพียงพอ

๗) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจำเป็นที่จะต้องมีการประสานงานในระหว่างชุมชนและรัฐบาลเพื่อจะให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ โดยไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบงานเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและชุมชนต่างมีขีดจำกัดความสามารถในการพัฒนาที่แตกต่างกัน

๘) การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกัน หลายด้านจะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะการพัฒนามีหลายกิจกรรมทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้ การพัฒนาจึงต้องประสานงานกันหลายด้าน ทั้งตัวบุคคล หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ

๙) การสมดุลในการพัฒนา การพัฒนามีกิจกรรมต้องทำอยู่หลายด้านไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียว ทำให้การดำเนินการต้องเป็นไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่ให้เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วยเช่น ความสมดุลระหว่างคนกับชุมชน ชุมชนกับสิ่งแวดล้อม และความสมดุลระหว่างรูปธรรม และนามธรรม

๑๐) การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชนมีลักษณะที่ให้การศึกษแก่ประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีลักษณะที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องต่อกิจกรรมของชุมชน เป็นวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้และสอดคล้องกับนโยบายของ

รัฐบาล เป็นโครงการที่มีแผนงานมุ่งเน้นความคิดของชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และเป็นกระบวนการทางสังคมที่คอยกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนตลอดเวลา<sup>๕</sup>

**วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน** ได้ให้ความเห็นในการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

“การพัฒนาชุมชน คือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดและเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น”<sup>๖</sup>

**วิรัช วิรัชนิภาวรรณ** ได้ให้ความเห็นในการพัฒนาชุมชน แบ่งออก ๑๐ อย่าง ดังต่อไปนี้

- ๑) คนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุด
- ๒) การช่วยเหลือตนเอง
- ๓) ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
- ๔) ความคิดริเริ่มของชุมชน
- ๕) ความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน
- ๖) ความสมดุลของการพัฒนา
- ๗) การใช้ทรัพยากรในชุมชน
- ๘) การดำเนินงานตั้งอยู่บนรากฐานของหลักประชาธิปไตย
- ๙) การประสานงาน
- ๑๐) การผสมผสาน<sup>๗</sup>

**สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์** ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ทั้งนี้ โดยประชาชนเข้าร่วมมีริเริ่มดำเนินงานเอง และสรุปความสำคัญของการพัฒนาชุมชนไว้ ดังนี้

๑) การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนหนึ่งดีขึ้นหรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น โดยมีวิวัฒนาการดีขึ้น คือ เจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จะต้องพัฒนาด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ

<sup>๕</sup> สนธยา พลศรี ผศ., **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๔-๔๕.

<sup>๖</sup> วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, **การพัฒนาชนบทไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๖.

<sup>๗</sup> วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, **หลักการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐.

๒) การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งนี้โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินงานเอง<sup>๘</sup>

**สมพร เทพสิทธา** ให้แนวคิดในการพัฒนา ดังต่อไปนี้

“การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ ฉะนั้นหากได้รับการพัฒนาจะขาดส่วนหนึ่งไป ก็ไม่สามารถที่จะเรียกว่า เป็นการพัฒนาที่ดีหรือเป็นชีวิตที่สมบูรณ์”<sup>๙</sup>

**พระมหาณรงค์ จิตตโสภณ** ได้กล่าวถึงการพัฒนาของพระสงฆ์ที่กำลังปฏิบัติอยู่ในพอจะสรุป ดังนี้ พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ ด้วยการมีสำนักปฏิบัติธรรม ทำหน้าที่ให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน และการเป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้า<sup>๑๐</sup>

## ๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยอาศัยหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักพระพุทธศาสนาเถรวาท มีแนวปฏิบัติในการพัฒนาฝึกฝนและพัฒนาตนโดยมีความมุ่งหมายให้ผู้ฝึกฝนพัฒนานั้น ได้รับประโยชน์สุขตั้งแต่ขั้นต้นในการลงมือปฏิบัติ กล่าวคือเริ่มแต่การรู้จักปฏิบัติตนที่ดีต่อสภาพสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งเรียกว่าความสำรวมอินทรีย์<sup>๑๑</sup> ทั้งหลายมีสำรวมตาสำรวมหู สำรวมจมูก สำรวมลิ้น สำรวมกาย และสำรวมใจ เพื่อจะได้ใช้เป็นพื้นฐานของศีล คือเจตนางดเว้นจากความชั่วทางกาย และเจตนางดเว้นจากความชั่วทางวาจา เรียกว่าพัฒนาด้านความประพฤติ หรือพัฒนาด้านพฤติกรรมที่ดี อันเป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและช่วยให้ปัญญางอกงามอย่างน้อยพึงพัฒนาพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน แต่เป็นพฤติกรรมที่สร้างสรรค์เกื้อกูล<sup>๑๒</sup> ดังนั้นการที่จะพัฒนากาย วาจา และจิตใจ ได้อย่างถูกต้องเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงต้องอาศัยแนวคิดตามหลักความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาดังที่จะนำเสนอต่อไปนี้

<sup>๘</sup> สุวิทย์ ยี่งวรพันธ์, การพัฒนาในชุมชน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://comdev.ricr.ac.th/elearning.htm> [ ๑๕ พ.ย. ๒๕๕๘]

<sup>๙</sup> สมพร เทพสิทธา, การพัฒนาแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓.

<sup>๑๐</sup> พระมหาณรงค์ จิตตโสภณ, พระพุทธศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๗-๒๘.

<sup>๑๑</sup> ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๕/๔๒๑.

<sup>๑๒</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓๘.

## ๑. ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ทางกายภาพ

ความต้องการทางกาย และจิตใจ เป็นเหตุปัจจัย ให้มีการพัฒนามนุษย์ให้ดีขึ้นหรือเลวลงได้ เนื่องจากความต้องการนั้น เข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ทั้งภายในและภายนอกมีดังต่อไปนี้

(๑) ความต้องการทางร่างกาย หมายถึง ความต้องการปัจจัย ๔ คือ ความต้องการทางเศรษฐกิจ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

(๒) ความต้องการทางสังคม หมายถึง ความปรารถนาสร้างหลักฐานทางครอบครัว หลักฐานในหมู่คณะ ในชาติ และกว้างออกไปถึงความต้องการผูกพันระหว่างชาติ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันชาติ เป็นต้น

(๓) ความต้องการทางจิตใจหรือทางศาสนา หมายถึง ความจำเป็นต้องมีศีลคือการละเว้นจากความชั่ว และมีธรรม คือ การประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม อันเป็นรากฐานของกิจการและต้องการให้หลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือพัฒนาคน เพื่อควบคุมคนให้มีความประพฤติที่ดีงามแก่สังคมของตน ความกลัวเป็นพื้นฐาน เช่น ปราภฏการณ์ธรรมชาติ บางอย่างที่อธิบาย ไม่ได้ก็ให้ความสำคัญเคารพนับถือ บูชา เช่น บูชาต้นไม้ ภูเขา เทพเจ้าต่างๆ เป็นต้น ความต้องการรู้แจ้งเห็นจริง หมายถึง การใช้เหตุผลเพื่อเข้าใจชีวิต ความต้องการรักษาผลประโยชน์ของหมู่คณะสังคมให้ปลอดภัย ความต้องการเสรีภาพในการดำเนินชีวิตไม่ตกเป็นเหยื่อของสิ่งใดและความต้องการให้ผู้มีความสามารถ ทำคุณประโยชน์แก่สังคม <sup>๑๓</sup>

## ๒. ความหมายและความสำคัญในการพัฒนาชีวิต

การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น “เพื่อจะได้พัฒนาตนเองให้สามารถปฏิบัติหน้าที่กิจกรรมได้อย่างปกติสุข และยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นผู้อยู่ใต้อิทธิพลอันยิ่งยงอีกด้วย นับเป็นการปฏิบัติที่ไม่เสื่อมถอย ทำตนให้ตั้งอยู่ในศีลเป็นเบื้องต้นก่อน” <sup>๑๔</sup> รู้จักวิธีกุมครองรักษาอินทรี รู้จักประมาณในการบริโภค และรู้จักเพิ่มพูนสั่งสมบำเพ็ญความเพียร <sup>๑๕</sup> เป็นต้น เพื่อทำตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี เพราะถ้ายังไม่สิ้นกิเลสอาสวะ มนุษย์ก็จำเป็นต้องพัฒนาตนจนกระทั่งบรรลุ

<sup>๑๓</sup> พระมหาสมชาย เกิดแก้ว, “พระพุทธศาสนาในสังคมที่เปลี่ยนแปลง : ศึกษาเปรียบเทียบการดักบาตรของพุทธศาสนิกชนในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร และอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี”, *วิทยานพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗), หน้า ๓๐- ๓๕.

<sup>๑๔</sup> พระพิพิธธรรมสุนทร (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), *เทศนาว่าไรดี*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๓๙), หน้า ๘๐.

<sup>๑๕</sup> อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๗/๖๐.

ถึงปรมัตถประโยชน์<sup>๑๖</sup> สูงสุดคือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง จากความเป็นปุณฺณมนุษย์หรือริษชน ซึ่งสามารถสละโลกียวิสัยเสียได้ แล้วย่อมไม่มาเกิดสุภใดๆ อีกต่อไปเป็นผู้พัฒนาตนดีแล้ว และเป็นแสงสว่างของตนคือ สร้างที่พึ่งถาวรอย่างใดที่ใครๆ ก็ที่พึ่งอันหาได้ยากนี้ ทำให้ไม่ได้เลย<sup>๑๗</sup>

### ๓. วัตถุประสงค์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

วัตถุประสงค์หลักการพัฒนาคุณภาพชีวิต ก็เพื่อให้เกิดความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับ พัฒนาการของมนุษย์ จากความอยู่รอดด้วยกิเลส มาสู่ความเป็นอยู่ด้วยปัญญา<sup>๑๘</sup> นอกจากเป็นหลัก และเป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเองแล้ว และยังทำให้เกิดความกรุณาต่อผู้อื่นด้วย คือ ทำให้เกิดความเข้าใจและเห็นอก เห็นใจกัน เพื่อนมนุษย์ คิดจะช่วยเหลือ ตลอดจนช่วยให้สามารถวางตนเป็น กัลยาณมิตร จึงสามารถคิดหาวิธีช่วยแก้ไขปัญหา วัตถุประสงค์ของการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีคือเพื่อ ฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักปฏิบัติต่อชีวิตหรือ ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีความสุข โดยให้รู้จักในการ แก้ปัญหาชีวิต และหาทางออก จากความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษพิษภัยแก่ผู้อื่นและแก่ สังคม เพื่อให้รู้จักแสวงหา และเสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้อง ปราศจากโทษพิษภัยไร้การเบียด เบียดและพร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสุขนั้นๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ ผู้อื่นและสังคมให้พร้อมทั้ง ความสามารถ บางอย่างในการที่จะเอื้ออำนวยความสุขแก่ผู้อื่น และแผ่ขยายความสุขออกไปใน สังคม<sup>๑๙</sup> ทั้งนี้วัตถุประสงค์แท้จริง ก็คือ เพื่อให้พึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกทุกอย่าง ไป จะพึ่งวัตถุภายนอกในกรณีที่จำเป็นต่อสุขภาพ อนามัย ความจำเป็นด้านปัจจัย ๔ มีเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและ ยารักษาโรค แต่ไม่ใช่แสวงหาเพื่อมอมเมาจิตใจให้เกิดการสะสมจนไม่รู้จัก เพียงพอ ฉะนั้น จุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้ความสำคัญในการพัฒนาชีวิต จะได้แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว และทันต่อเหตุการณ์ไม่ประมาทในการทำกิจการ โดยผ่านกระบวนการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ผลดี

<sup>๑๖</sup> พ.ร.บ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

<sup>๑๗</sup> คณาจารย์แห่งโรงพยาบาลสงฆ์เชียงใหม่, พุทธศาสนาสู่ประชาคม ๑ ฉบับมาตรฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

<sup>๑๘</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๑.

## ๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

### ๒.๒.๑. ความหมายของบทบาท

บทบาทและหน้าที่จะมาด้วยกันเสมอ แต่บางครั้งก็อาจขัดแย้งกัน อันเนื่องมาจากการมีเจตคติ ค่านิยม หรือพื้นฐานทางสังคมที่ต่างกัน บางครั้งในคนๆ เดียวก็มีทั้งบทบาทและหน้าที่หรืออาจมีหลายบทบาทและหน้าที่ในขณะเดียวกัน บทบาทของบุคคลแสดงถึงฐานะการเป็นสมาชิกคนหนึ่งหนึ่งของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ บทบาทเป็นตัวเชื่อมในการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ความเข้าใจบทบาทและความสามารถในการแสดงบทบาทจะเป็นอุทาหรณ์กรณีชี้วัดความสำเร็จหรือล้มเหลวของบุคคลของผู้ดำรงสถานภาพต่างๆ ในสังคมได้ มีนักวิชาการหลายท่านให้คำจำกัดความของบทบาทไว้ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า บทบาท คือ การทำตามบทบาทที่ตามบทโดยปริยายหมายความว่า การกระทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู<sup>๑๙</sup>

งามพิศ สัตยสงวน อธิบายว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ วาจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มหรือสังคม เพื่อให้ความสัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้<sup>๒๐</sup>

ณรงค เสี่ยงประชา ไดให้ความหมายว่า บทบาทเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ<sup>๒๑</sup>

อุทัย หิรัญโต ได้ให้ความหมายว่า บทบาทคือหน้าที่หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหวังของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือในสังคมหนึ่งๆ บทบาทเป็นสิ่งที่กลุ่มหรือสังคม หรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้นบทบาทจึงเป็นแบบพฤติกรรมของบุคคลในสถานะหนึ่ง ๆ ที่พึงมีต่อบุคคลในสถานะหนึ่งในสังคมเดียวกัน<sup>๒๒</sup>

สุพัทธา สุภาพ ได้ให้ความหมายของคำว่า บทบาท คือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพบุคคล บทบาทเป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของตน ซึ่งคนอื่นคาดหวังว่าจะทำหรืออาจเป็นไปได้ตามที่ตนเองอยากกระทำ บทบาทจึงเป็นทั้งเรื่องส่วนตัว และเป็นเรื่องสวน

<sup>๑๙</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๔๕๙.

<sup>๒๐</sup> งามพิศ สัตยสงวน, การวิจัยทางมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๗๓.

<sup>๒๑</sup> ณรงค เสี่ยงประชา, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๘๙.

<sup>๒๒</sup> อุทัย หิรัญโต, สารานุกรมศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์ (การบริหารรัฐกิจ), (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๙๗.

รวม ซึ่งบทบาทของแต่ละคนอาจเป็นผลมาจากปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ตำแหน่งหน้าที่และสถานภาพของบุคคลที่ประกอบด้วยความคาดหวังต่างๆ จากสังคม<sup>๒๓</sup>

ดังนั้น ความหมายของบทบาทก็คือ สถานภาพที่ถูกกำหนดขึ้นโดยสังคมของแต่ละสังคม และเกิดจากการตกลงกันเองของสังคมนั้น และเป็นความคาดหวังหรือคาดหวังตอบบทบาทนั้นๆ ของสังคม โดยทุกสังคมจะกำหนดบทบาทหรือได้รับการถ่ายทอดสืบต่อๆ กันมาโดยสังคมหรือกลุ่มชนนั้นๆ บางครั้งก็เกิดขึ้นเองโดยที่ไม่ได้ถูกกำหนดหรือคาดหวังจากสังคมเพราะเป็นบทบาทที่ถูกกระทำโดยมโนธรรม

### ๒.๒.๒. ทฤษฎีบทบาท

ทฤษฎีบทบาทนับเป็นทฤษฎีย่อยในทฤษฎีवादด้วยปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) โดยกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์ และลักษณะของปัจเจกบุคคลแล้วย้ำให้เห็นว่า ตัวเชื่อมระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้นก็คือบทบาท สังคมมนุษย์คือโรงละคร มนุษย์แต่ละคนคือตัวแสดงที่มีบทบาทชัดเจนสำหรับแสดง มีบทละคร เป็นตัวกำกับมนุษย์แต่ละคนมีตำแหน่งต่างๆ ชัดเจนที่จะต้องดำรง มีบรรทัดฐานสังคมควบคุมพฤติกรรม ตัวละครต้องเชื่อฟังผู้กำกับมนุษย์ทุกคนก็ปรับตัวเข้ากับผู้ชม ต้องสวมบทบาทผู้ชมประเภทต่างๆ (Generalized Others) และประการสุดท้ายต้องอาศัยความรู้ความชำนาญเฉพาะตนช่วยในการแสดง อาศัยศักยภาพของตนและทักษะในการแสดงบทบาทเขาช่วย ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องใช้ในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น<sup>๒๔</sup>

เมื่อกล่าวถึงเรื่องพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล สิ่งที่จะเว้นไม่ได้ในการพิจารณาถึงการแสดงพฤติกรรม คือบทบาทของบุคคลเพราะการแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลมีความเชื่อมโยงกับบทบาทที่พึงมีของบุคคล เป็นการแสดงให้รู้วาตนเองเป็นใครอยู่ในสถานภาพใดและควรมีบทบาทพฤติกรรมอย่างไร ซึ่งมีผู้จำแนกประเภทบทบาทไว้ดังนี้

เดโซ สวานนท ไดจำแนกบทบาทออกเป็น ๒ บทบาท คือ

๑. บทบาทรัดกุม คือบทบาทที่มีข้อกำหนดที่จะต้องปฏิบัติตาม ที่แน่นอนตายตัวยืดหยุ่นไม่ได้ เช่น บทบาทของเจ้าบ่าวในพิธีแต่งงาน บทบาทของนายกรัฐมนตรี เป็นต้น พฤติกรรมที่จะต้องแสดงออกตามบทบาทนั้นๆ อำนาจหน้าที่รับผิดชอบอาจจะมีระบุไว้ชัดเจนในรูปของกฎหมายระเบียบแบบแผน

<sup>๒๓</sup> สุพัตรา สุภาพ, สังคม และวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๙), หน้า ๒๖.

<sup>๒๔</sup> สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา: การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

๒. บทบาทที่ยืดหยุ่นได้ คือบทบาทที่ยอมให้พฤติกรรมอันสัมพันธ์กับบทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงไปได้ตามสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัว เช่น บทบาทของบิดา มีกำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ ทั่วไป ส่วนหนึ่งแสดงให้เห็นถึงฐานะของบิดา เป็นต้น แต่พฤติกรรมของบิดาตอบุตรอาจแปรผันไปได้อีกพอสมควรระหว่างบิดาแต่ละคน<sup>๒๕</sup>

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ ไดแบงบทบาทเป็น ๓ ประการ คือ

๑. บทบาทในอุดมคติ(Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้ในกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่งๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

๒. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ(Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ ที่คาดคิดด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทศนคติ บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๓. บทบาทที่แสดงออกจริง(Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริงซึ่งขึ้นอยู่กับแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกีดกันของกลุ่มต่างๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้<sup>๒๖</sup>

สรุปคือบทบาทนั้นจะเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวังหรือการกำหนดขึ้นเอง แต่ทั้งนี้ก็ต้องมาจากการขัดเกลาทางสังคม บทบาทจะแตกต่างกัน ทั้งนี้เป็นผลมาจากพื้นฐานทางสังคมหรือสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน บทบาทของแต่ละคนจะถูกกำหนดอย่างเป็นแบบแผน หรือไม่แบบแผนก็ตาม แต่ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน อนึ่งในคนๆ เดียวอาจมีหลายบทบาทในขณะเดียวกันได้ ซึ่งแนวคิดเรื่องบทบาทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำมาใช้เป็นกรอบในการอธิบายบทบาทของพระธรรมมังคลาจารย์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร

ดังนั้น มนุษย์แต่ละคนในแต่ละสถาบันต่างมีบทบาทหลายอย่างที่ย้อนกันและกันและต่างคนต่างได้แสดงบทบาทตามสิทธิหน้าที่หรือตามทัศนคติของตน บางครั้งการปฏิบัติบทบาทหนึ่งอาจจะไปขัดกับอีกบทบาทหนึ่งก็ได้ จึงมีความพยายามจัดบทบาทเพื่อความเหมาะสมในการแสดงบทบาทในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งในการกำหนดบทบาทของแต่ละคนจะมี ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นที่เป็นบทบาททางความคิด และขั้นที่เป็นบทบาทในการแสดง ตัวอย่างเช่น พระสงฆ์ก็มีบทบาทในฐานะเป็นสมาชิกของสถาบันศาสนาที่ต้องมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมด้วยเช่นกัน ซึ่งโดยความเป็นพระสงฆ์

<sup>๒๕</sup> เดโช สวานานนท์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

<sup>๒๖</sup> จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๕-๔๖.

ในทางสถาบันศาสนาย่อมต้องมีหน้าที่ในการเผยแผ่หลักธรรมทางศาสนาสู่ศาสนิกชนและพระสงฆ์ก็ได้รับการบำรุงดูแลจากประชาชน พระสงฆ์จึงต้องมีการจัดบทบาทในฐานะเป็นสถาบันทางสังคม

### ๒.๒.๓. บทบาทพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงได้ตรัสรู้เป็นอนุตรสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อวันเพ็ญ เดือนวิสาขะ ๔๕ ปี ก่อนพุทธศักราช การปฏิบัติของพระพุทธองค์ได้ชื่อว่า “การปฏิบัติขึ้นของเอกบุรุษที่หาผู้ใดมาเปรียบมิได้ในโลก เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ยากในโลก เป็นการปฏิบัติขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือ ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บุคคลผู้เป็นเอกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูล แก่คนหมู่มาเพื่อสุข แก่คนหมู่มา เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”<sup>๒๗</sup> พุทธองค์ทรงปฏิบัติขึ้นเพื่อแสดงแบบแนวทางแห่งการครองชีวิต อันประเสริฐ แก่โลก ดังที่พระองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้ด้วยตนเองอย่างสมบูรณ์ ถึงพร้อมด้วยวิชา (ความรู้) จรณะ (ความประพฤติ) ดำเนินไปเพื่อความรู้แจ้งแทงตลอดแห่งโลก เป็นสารถีฝึกคนได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของพรหม เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน สามารถจำแนกธรรมออกเพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์ ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตทำให้แจ้งซึ่งโลกแก่เทวดา มาร พรหม และหมู่สมณพราหมณ์พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ด้วยปัญญา อันยังเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นได้รู้แจ้งตาม<sup>๒๘</sup>

การปฏิบัติของพระตถาคตนำความสว่างให้แก่โลก ทำให้โลกเต็มไปด้วยกองไฟแห่งกิเลส ตัณหาให้สว่างสดใสด้วยแสงแห่งปัญญา คือความรู้ที่เป็นอริยมรรค (ทางอันประเสริฐ) อันเป็นวิถีแห่งการเข้าสู่ความเป็นจริง ความหลุดพ้น และการจัดเครื่องพันธนาการ แม้สังขารของพระพุทธองค์จะเป็นสิ่งที่ยากจะเข้าใจให้ลึกซึ้ง แต่พระองค์ได้ตรัสสืบทอดพระทัยที่จะนำหลักธรรมที่เหมาะสมกับความเป็นอยู่แสดงแก่มนุษย์ทั้งหลาย จนกระทั่งมีผู้เลื่อมใสศรัทธาในบวรพุทธศาสนาได้ศึกษาตามหลักธรรมจนบรรลุอรหันต์ จนครั้งแรกมีพระสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ รูป รวมทั้งพระพุทธเจ้าด้วย ครั้นพระสาวกมีจำนวนมากพอที่จะเผยแผ่ความรู้แห่งความบริสุทธิ์ให้แก่ชาวโลก พระองค์ได้ส่งพระอรหันตสาวกออกไปประกาศศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่หมู่ชนทั่วไป จึงตรัสกับพระอรหันตสาวกว่า

<sup>๒๗</sup> อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๓.

<sup>๒๘</sup> อจ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๗๐/๒๒.

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วง<sup>๒๙</sup> ทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่ชนจำนวนมากและความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลายเธอทั้งหลายอย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้นมีความงาม ในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์อันถึงพร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายผู้ที่มีกิเลสบังปัญญาจตุลีนจักษุน้อย มีอยู่ เพราะโทษที่ไม่ได้ยินได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมจากคุณที่จะพึงได้ พึงถึงผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีอยู่”<sup>๓๐</sup>

พระสาวกทั้ง ๖๐ รูป ได้เที่ยวจาริกไปตามชนบทหมู่บ้านน้อยใหญ่ แสดงธรรมแก่ประชาชนที่ท้านได้ผ่าน พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลเริ่มมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ปัจจุบันนี้ พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายสู่ส่วนต่างๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะในสังคมไทย ได้รับแนวคิดตามรูปแบบพุทธศาสนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำรงชีพ คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดและความเชื่อของสังคมไทยมาตลอด และพระสงฆ์ในฐานะเป็นบุคลากรทางศาสนา จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้นำของชุมชนโดยปริยาย เพื่อบำรุงให้แก่ประชาชนทั่วไปโดยฐานะ ๕ คือ

- ๑) ด้วยกายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา
- ๒) ด้วยวาจากรรมอันประกอบด้วยเมตตา
- ๓) ด้วยมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา
- ๔) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือ เต็มใจต้อนรับ
- ๕) ด้วยการจัดหาามิสทานถวาย อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔<sup>๓๑</sup>

#### ๒.๒.๔. บทบาทพระสงฆ์ในปัจจุบัน

พระพุทธศาสนา เป็นสถาบันที่มีความเกี่ยวพันกับสังคมไทยมาเป็นระยะเวลายาวนาน นับตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน สถาบันพระพุทธศาสนา ซึ่งมีศาสนทายาทคือพระภิกษุสงฆ์เป็นตัวแทน ทำหน้าที่ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนให้แก่ประชาชนได้นำไปปฏิบัติ ขณะเดียวกันก็ดำรงอยู่ในฐานะผู้นำชาวพุทธในสังคม ทำให้พระสงฆ์ และวัดมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนเพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ศีลธรรมและพฤติกรรมต่างๆ ของประชาชนทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรมและศาสนา โดยพระสงฆ์เป็นครูของชาวบ้านที่นำพุทธธรรมอันเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติฝึกลบรรมให้

<sup>๒๙</sup> ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๙/๔๕๔.ดูรายละเอียดใน บ่วง ในที่นี้ หมายถึง โลกะ, วิ.อ. (ไทย) ๓/๓๒/๑๙.

<sup>๓๐</sup> ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๙/๔๕๔.

<sup>๓๑</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ชีวิตมีความสุข ทำให้พระสงฆ์และชุมชนมีความสัมพันธ์มาตลอดภิกษุสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากชาวบ้าน จึงต้องทำหน้าที่ในการเผยแผ่หลักพุทธธรรม หลักคำสั่งสอน เพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับชุมชนและข้อเตือนใจในทางความประพฤติปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

- ๑) ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
- ๒) แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
- ๔) ให้ได้ฟังให้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
- ๕) ชี้แจงอธิบายทำให้สิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๖) บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ<sup>๓๒</sup>

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนจุดเน้น คือ ชุมชนให้การการันตารับรองพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ เป็นการให้ทานที่เป็นอามิสสิ่งของทางรูปธรรมใช้ในการบำบัดความต้องการพื้นฐานและพระสงฆ์ก็ตอบแทนด้วยการให้ธรรมทาน ซึ่งเป็นการแสดงธรรมอันเป็นวิถีปฏิบัติธรรมให้แก่ประชาชน เพื่อให้ชีวิตมีความสุขเจริญก้าวหน้า

จากลักษณะข้างต้น พระพุทธศาสนาเป็นเหมือนสัญลักษณ์ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน และทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่นซึ่งอาจจะกล่าวโดยสรุปพระพุทธศาสนาอันมีพระสงฆ์ได้แสดงบทบาทหน้าที่ ในฐานะที่เป็นศาสนทายาท มีความสำคัญต่อสังคม ดังนี้

๑) พุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นพลังที่สร้างสรรค์บูรณาการแก่สังคม เป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม

๒) พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อทัศนคติ ค่านิยม และบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์การกระทำต่อกัน ระหว่างสมาชิกในสังคม ตลอดจนทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

๓) พระพุทธศาสนาไม่เพียงจะมีหลักการเกี่ยวกับบรรทัดฐานที่ประกอบด้วยศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมในโอกาสทางสังคม และความเกื้อกูลประโยชน์สุขมวลชนทั้งหลาย<sup>๓๓</sup>

<sup>๓๒</sup> พ.ร.บ. (ไทย) ๓๐/๙๑/๓๒๙.

<sup>๓๓</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๕๗.

### ๒.๒.๕. พระสงฆ์กับบทบาทการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาที่เน้นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนล้มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสนี้ก่อให้เกิดปัญหาด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านศีลธรรมจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมท่ามกลางกระแสแนวคิดอย่างตะวันตก ที่ต้องการพัฒนาทางวัตถุ โดยมิได้ใส่ใจกับภาวะจิตใจที่เป็นแก่นสารของชีวิต ซึ่งการแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงเป็นการแก้ที่ปลายเหตุหาใช่ที่ต้นเหตุอย่างพุทธปรัชญา โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้คอยให้การอบรมสั่งสอนแก่ชุมชน บทบาทหน้าที่พระสงฆ์จึงเป็นการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริงที่มีใช้การพัฒนาแค่รูปธรรมที่เกี่ยวกับสิ่งของ วัตถุ แต่เป็นการใช้ชีวิตที่มีความสัมพันธ์และสมบูรณ์ระหว่างร่างกายและจิตใจไปพร้อมๆ กันทำให้บทบาทของพระสงฆ์มีความสำคัญในการเป็นแกนนำที่สำคัญของชาวบ้าน

**พระราชวรมนี (ป.อ.ปยุตโต)** ได้มองบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนออกเป็น ๒ ทาง คือ

๑) บทบาทหลักหรือบทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ คือการเป็นผู้นำชุมชนในด้านจิตใจ เสริมศีลธรรม สติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชนเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่ง เป็นรากฐานความเจริญ ความสุขของสังคมอย่างแท้จริง

๒) บทบาทรอง ในบางกรณีอาจมีบทบาทอื่นที่พระสงฆ์อาจจำเเนกและควรเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะที่พระสงฆ์ เป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน อาจแนะนำช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ชาวบ้านในท้องถิ่นให้เห็นลู่ทางในการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจที่เหมาะสมอาจเป็นผู้ประสานการรวมตัวของชาวบ้านในการพัฒนาและอาจจัดวัดให้เป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น<sup>๓๔</sup>

**จ่านอง ทองประเสริฐ** กล่าวว่า สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทและความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย นับตั้งแต่พุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ดินแดนแหลมทอง อันเป็นประเทศไทยปัจจุบันราว พ.ศ.๓๐๓ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมาและบทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เริ่มเด่นชัดอีกครั้งหนึ่งในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการคือ พระสงฆ์ส่วนหนึ่งเข้าไปพัฒนาโดยการร้องขอจากรัฐบาลหรือร่วมมือกับรัฐบาลในขณะที่บางส่วนต้องการทำงานอย่างอิสระ มีกลยุทธ์ในการพัฒนาของตนเองการที่พระสงฆ์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนากับทางราชการทั้งทางด้านการอบรม

<sup>๓๔</sup> พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, หน้า ๖๖.

ศีลธรรม การแนะนำदानอาชีพ การศึกษา การอนามัยตลอดจนถึงการก่อสร้างถาวรวัตถุ จึงทำให้พระสงฆ์เรามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน<sup>๓๕</sup>

**พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต)** ได้กล่าวถึง บทบาทพระสงฆ์ไว้ว่า “การที่พระสงฆ์มีบทบาทอย่างไรมันคงอยู่ที่หลักการ อันมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คือ ในฝ่ายตนเอง ก็มีหน้าที่ในการศึกษาปฏิบัติ คือ ศึกษาเพื่อให้ตนปฏิบัติได้ถูกต้อง และพร้อมทั้งสามารถแนะนำแก่ผู้อื่นได้ด้วยในฝ่ายความสัมพันธ์กับสังคมคฤหัสถ์ ก็มีหน้าที่ในการศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ พร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณเพศของตน รักษาเกียรติ และความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ด้วย บทบาทของพระสงฆ์ในสังคม เท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมี ๒ แบบ คือ

๑) บทบาทที่สืบเนื่องมาจากสังคมแบบเดิม

๒) บทบาทที่เกิดจากความรู้สึกตัวของพระสงฆ์ แล้วเริ่มต้นขึ้นใหม่<sup>๓๖</sup>

**รศ.ดร. ศักดิ์ไทย สุรกิจบรร** ได้ทำการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการด้านต่างๆ และได้สรุปทัศนะเกี่ยวกับผู้นำ ดังนี้

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีบทบาทสำคัญ ซึ่งสามารถนำหรือประสานการทำงานของสมาชิกในกลุ่มให้ทำงานร่วมกันจนประสบผลสำเร็จ โดยบุคคลนั้นได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่มด้วย ส่วนภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการในการใช้อิทธิพลของผู้นำต่อการทำกิจกรรมของแต่ละบุคคล ในความพยายามที่จะให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง<sup>๓๗</sup>

**นพพงษ์ บุญจรจิตรตุลย์** กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้นำไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑) ผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกกลุ่มอยู่ร่วมกัน (Maintenances of Membership) หมายถึง จะต้องอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่ม มีความสัมพันธ์คนในกลุ่ม และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน

๒) ผู้ปฏิบัติภารกิจของกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Objective Attainments) หมายถึง เขาจะต้องรับผิดชอบในกระบวนการวิธีการทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้และเขาจะต้องทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

๓) ผู้อำนวยให้เกิดการติดต่อปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group Interaction Facilitation) หมายถึง เขาจะต้องปฏิบัติงานในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติกัน

<sup>๓๕</sup> พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๒๗๔.

<sup>๓๖</sup> จำนง ทองประเสริฐ, ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๔), หน้า ๒๘๓

<sup>๓๗</sup> ศักดิ์ไทย สุรกิจบรร รศ.ดร., จิตวิทยาสังคม : ทฤษฎีและปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๘.

ด้วยดีของสมาชิกในกลุ่ม การติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นการช่วยให้หน้าที่นี้บรรลุเป้าหมายนอกจากนี้ยังได้นำความเห็นวอลล์และฮอคินส์ (Robert G. Wall and Hugh Hawkins) ซึ่งได้แสดงถึงหน้าที่ของผู้นำไว้ดังนี้

- ๑) เป็นนักบริหารที่ดี (Good Executive)
- ๒) เป็นผู้วางนโยบาย (Policy Maker)
- ๓) เป็นผู้วางแผน (Planner)
- ๔) เป็นผู้เชี่ยวชาญ (Expert)
- ๕) เป็นผู้แทนของกลุ่มในการติดต่อภายนอก (External Group Representative)
- ๖) เป็นผู้ให้คุณและโทษ (Purveyor Rewards and Punishments)
- ๗) เป็นอนุญาโตตุลาการ (Group Symbol)
- ๘) เป็นแบบอย่างที่ดี (Exemplar)
- ๙) เป็นนักอุดมคติ (Ideologist)

จากบทบาทพระสงฆ์ในการปฏิบัติงานต่างๆได้ดำเนินงานในกิจกรรมตามความสามารถของแต่ละบุคคล และสถานการณ์ สภาพแวดล้อม ที่เอื้ออำนวยในแต่ละชุมชนซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ก่อคุณประโยชน์ต่อประชาชน หรือสังคมทุกห้วง ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์นั้นมีบัญญัติไว้ว่า เป็นผู้ให้ธรรมทาน คือ การให้ธรรมเป็นการพยายามชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงาม สามารถแก้ไขปัญหาที่เป็นความทุกข์ความขัดข้องต่าง ๆ จึงนับว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมด้วย สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันใหญ่สถาบันหนึ่งในสังคมไทยย่อมมีความเกี่ยวข้องกับสังคมอยู่ในตัวหรือจะว่าเกี่ยวข้องตลอดเวลาก็ได้ โดยมีบทบาทในทางสังคมเองบ้าง พฤติกรรม กิจกรรม และกิจการต่าง ๆ ที่พระสงฆ์กระทำ มีผลกระทบกระเทือนต่อสังคมไปด้วยบ้าง ความเป็นไปในสังคมมีผลต่อสถาบันสงฆ์บ้าง เพราะฉะนั้น จึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่พระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพระธรรมคำสอนก็ตาม หรือพระสงฆ์ในรูปสถาบัน หรือ วัดวาอารามก็ตาม จะต้องเกี่ยวข้องกับสังคม <sup>๓๘</sup>

---

<sup>๓๘</sup> นพพงษ์ บุญจิตตรกุล, **การบทบาทและหน้าที่ของผู้นำ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http://school.obec.go.th/sup\\_br3/zx\\_11.htm](http://school.obec.go.th/sup_br3/zx_11.htm) [๑๕ พ.ย. ๒๕๕๘].

## ๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ในการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนนั้นมีผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้นำทางศาสนาในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มีงานวิจัยของสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา ได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ว่า “กิจกรรมที่สร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนมีหลายประการคือ การประสานงานกับหน่วยงานราชการเพื่อการพัฒนา การจัดสวัสดิการแก่ชุมชน การจัดศาสนศึกษา และการให้การศึกษาแก่ประชาชนในชุมชน” และยังได้สรุปว่าโครงการที่ชุมชน ที่มีความต้องการให้พระสงฆ์มีบทบาทมากคือ “โครงการที่พระสงฆ์ให้ความช่วยเหลือด้านการฝึกอบรมอาชีพและอบรมศีลธรรม โดยการมีบทบาทการมีส่วนร่วมเป็นกรรมการร่วมกับชาวบ้าน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง” (กรมการศาสนา) ผลงานวิจัยยังสรุปแนวทางการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ที่ประชาชนต้องการออกเป็น ๓ ด้านคือ ๑) ในด้านการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมแก่ประชาชน ๒) ในด้านการพัฒนากิจกรรมระดับหมู่บ้านในการพัฒนาแหล่งน้ำ ส่งเสริมพัฒนา และกลุ่มอาชีพต่างๆ ๓) ในด้านการบริการขั้นพื้นฐาน เช่น งานสาธารณสุขมูลฐาน งานผลิตหนังสือ และเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและสังคม

ศักยภาพของพระสงฆ์ในอดีต เจ้าอาวาสมีบทบาทต่อวัดและชุมชน ไม่ว่าจะเป็นบทบาทด้านการพัฒนา การศึกษา การเผยแผ่ศาสนาธรรม สังคมสงเคราะห์ การสาธารณูปการอย่างไรก็ตาม บทบาทของเจ้าอาวาสแต่ละช่วงเวลา อาจขึ้นอยู่กับบุคลิกลักษณะ หรือความสามารถเฉพาะตัวของเจ้าอาวาสรูปนั้น ส่วนศักยภาพพระสงฆ์ปัจจุบัน พระสงฆ์ในปัจจุบัน เจ้าอาวาสมีบทบาทต่อวัดและชุมชนในลักษณะที่มีทั้งความเหมือนและแตกต่างจากอดีต

บทบาทการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนของพระสงฆ์และผู้นำ ทางศาสนาแต่ละพื้นที่ย่อมแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความเหมาะสมดังที่สมบูรณ์ สุขสำราญ ได้สรุปผลการวิจัยไว้ว่า “วิธีการดำเนินการพัฒนาของพระสงฆ์มีความแตกต่างกัน เช่น ภาคเหนือพระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินโครงการพัฒนามากเป็นผู้ประสานงานโครงการปานกลาง เป็นผู้บริหารงานโครงการน้อย ส่วนในภาคอีสานเป็นผู้นำในการพัฒนามากเกือบครึ่งหนึ่งของทั้งหมด ที่พบน้อยคือบทบาทการเป็นที่เลี้ยงการพัฒนาส่วนเป็นผู้บริหารโครงการและเป็นผู้ส่งเสริมการพัฒนา นั้นมีอยู่ในขั้นต่ำ ในบทบาทที่พระสงฆ์ดำเนินการนั้นมี ๔ บทบาท คือ

- ๑) เป็นผู้ส่งเสริมการพัฒนา
- ๒) เป็นผู้นำการพัฒนา
- ๓) เป็นผู้ประสานงานการพัฒนา

#### ๔) เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนการพัฒนา

จากบทบาททั้ง ๔ นี้ได้พบว่า บทบาทเป็นผู้นำมีมากที่สุด บทบาทเป็น พี่เลี้ยงสนับสนุนการพัฒนาพบน้อยที่สุด” บทบาทการเป็นผู้ประสานงานการพัฒนาเหมาะสม อย่างยิ่งสำหรับ พระสงฆ์<sup>๓๙</sup>

๒.๓.๒ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมกับ สวนดุสิตโพล มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ได้ศึกษาความคาดหวังของพระสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ซึ่งประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผลการศึกษาด้านความคาดหวังพบว่า พระสงฆ์และพระสังฆาธิการมีความคาดหวังต่อบทบาทพระสงฆ์ คือพระสงฆ์ ควรมีบทบาทในการส่งเสริมให้ครอบครัวนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้อย่างจริงจัง การพัฒนาศักยภาพของบุคคลในสายการปกครองให้มีคุณธรรม จริยธรรม โดยประสานหน่วยงานร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้บริหารที่เกี่ยวข้อง การเป็นผู้นำด้านจิตใจเผยแผ่ด้านคุณธรรมจริยธรรม เทศนาอบรมสั่งสอนและเป็นตัวอย่างที่ดี การสอนศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา การนำหลักธรรมมากระตุ้นเตือนให้พุทธศาสนิกชนรู้จักพอเพียง มีการพัฒนาแบบเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ปลุกฝังให้เยาวชนรู้จักใช้ชีวิตแบบพอเพียงพึ่งพาตนเองได้ การเผยแผ่และการใช้หลักธรรมผ่านสื่อต่างๆ เช่น โทรศัพท์ วิทยุ อินเทอร์เน็ต ด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้พบว่า พระสงฆ์และพระสังฆาธิการ เห็นว่าปัจจัยที่ส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ คือ ความร่วมมือกันทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ในเรื่องงบประมาณ และนโยบายที่ชัดเจนการได้รับการสนับสนุนจากสถานศึกษาความรู้ความสามารถของพระสงฆ์ เทคนิควิธีการของพระสงฆ์ ในการเทศนาให้เกิดความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ และการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนทางด้านพุทธศาสนิกชน เห็นว่าปัจจัยที่ส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมากโดย การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ในด้านศีลธรรมจรรยามากที่สุด ด้านปัจจัยที่เป็นอุปสรรค พบว่า พระสงฆ์ และพระสังฆาธิการ เห็นว่าปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อบทบาทพระสงฆ์ คือการขาดงบประมาณ การขาดความรู้ของพระสงฆ์ การขาดการทุ่มเทและไม่พร้อมที่จะเสียสละของพระสงฆ์ สิ่งแวดล้อมทางเทคโนโลยีสมัยใหม่และสื่อต่างๆ ที่ดึง

<sup>๓๙</sup> สวัสดิ์ รอบรู้, “บทบาทการมีส่วนร่วมของผู้นำทางศาสนาในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตศิลปศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑-๓๐.

ความสนใจไปจากเรื่องคุณธรรมจริยธรรม และสภาพทางเศรษฐกิจ การไม่ยอมรับของสังคมในหลักคำสอนของพระสงฆ์ ความไม่เข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การขาดสื่อประชาสัมพันธ์ และการขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ ผู้นำท้องถิ่นและสถาบันการศึกษา ส่วนด้านของพุทธศาสนิกชน เห็นว่าปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อบทบาทพระสงฆ์มากที่สุด คือ การขาดความใส่ใจ สนใจในเรื่องศาสนาคนไม่เข้าวัด รองลงมาคือ พระสงฆ์บางรูปปฏิบัติตนไม่เหมาะสมการหมดความศรัทธาเลื่อมใสในตัวพระสงฆ์ ไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานต่างๆ และวิธีการรูปแบบเนื้อหาในการสอนไม่น่าสนใจ<sup>๔๐</sup>

๒.๓.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มีงานวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง บทบาทวัดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน : กรณีศึกษา วัดพระธาตุดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์ว่า วัดและพระสงฆ์ถือเป็นผู้นำชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ชีวิตของประชาชนผูกพันกับพระสงฆ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในสังคมกับพระสงฆ์จึงมีบทบาทในด้านต่างๆ เพื่อเกื้อกูลต่อชุมชน และพบว่าวัดพระธาตุดอยสะเก็ดมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพ เรียงตามลำดับ คือ

ด้านสุขภาพกาย พบว่า มีการส่งเสริมการออกกำลังกาย จัดกิจกรรมออกกำลังกายที่หลากหลายเหมาะสมกับคนทุกกลุ่มเพศวัย การจัดสถานที่ออกกำลังกายแก่ประชาชน การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพร่างกาย

ด้านสุขภาพจิต พบว่า มีการส่งเสริมสุขภาพจิต ดังนี้ การจัดตั้งมูลนิธิ และโครงการ ให้คำปรึกษากลุ่มผู้ป่วยติดเชื่อเอชไอวี การจัดอบรมค่ายคุณธรรมแก่เด็กเยาวชน การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญต่างๆ

ด้านสุขภาพสังคม พบว่า มีการส่งเสริมสุขภาพสังคม ดังนี้ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในชุมชน การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม การจัดกิจกรรมให้ประชาชนและทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม การสร้างแหล่งรายได้ให้แก่ชาวบ้าน

ด้านสุขภาพจิตวิญญาณ พบว่า การให้กิจกรรมสงเคราะห์ในด้านต่างๆ แก่ประชาชนเพื่อสร้างสังคมแห่งการแบ่งปัน การเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติทางจิตวิญญาณ และการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

---

<sup>๔๐</sup> สวนดุสิตโพล, โครงการศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรมร่วมกับสวนดุสิตโพล มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, (กรุงเทพมหานคร : มปป. ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในอดีต พบว่า หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ตามบัญญัติ คือ เป็นผู้ให้ธรรมเป็นทานคือการให้ธรรมะโดยชี้แจง และนำเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์ประสบแต่สิ่งที่ดีงามดั่งนั้น โดยหลักการแล้วพระสงฆ์มีหน้าที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักการนี้แก่พระสงฆ์รุ่นแรกนับแต่ประกาศพระศาสนาว่าให้พระสงฆ์ทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย<sup>๔๑</sup>

## ๒.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

### ๒.๔.๑. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

**ผศ. สนธยา พลศรี** ให้แนวความคิดการพัฒนาชุมชนว่า คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมแสดงแนวคิด ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นหน้าที่ของประชาชนเพราะการพัฒนาเป็นของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและสังคม<sup>๔๒</sup>

**วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน** ได้ให้ความเห็นในการพัฒนาชุมชนว่า การพัฒนาชุมชนคือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด และเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น<sup>๔๓</sup>

**วิรัช วิรัชนิภาวรรณ** ได้ให้ความเห็นในการพัฒนาชุมชน แบ่งออก ๑๐ อย่างต่อไปนี้ ๑. คนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุด ๒. การช่วยเหลือตนเอง ๓. ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ๔. ความคิดริเริ่มของชุมชน ๕. ความร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชน ๖. ความสมดุลของการพัฒนา ๗. การใช้ทรัพยากรในชุมชน ๘. การดำเนินงานตั้งอยู่พื้นฐานของหลักประชาธิปไตย ๙. การประสานงาน ๑๐. การผสมผสาน<sup>๔๔</sup>

<sup>๔๑</sup> นางจิตติมา เสนาไชย, “บทบาทวัดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน กรณีศึกษา วัดพระธาตุดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า บทคัดย่อ.

<sup>๔๒</sup> ผศ.สนธยา พลศรี, *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕).

<sup>๔๓</sup> วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, *การพัฒนาชนบทไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑).

<sup>๔๔</sup> วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, *หลักการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนประยุกต์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๒).

**สุวิทย์ ยี่วรพันธ์** ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชนคือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น ทั้ง โดยประชาชนเข้าร่วมมือริเริ่มดำเนินงานเอง และสรุปความสำคัญของการพัฒนาชุมชนไว้ คือ การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนหนึ่งดีขึ้นหรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น โดยมีวิวัฒนาการดีขึ้น คือ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จะต้องพัฒนาด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ<sup>๔๕</sup>

**พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)** ให้แนวคิดที่ว่าบทบาทพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน พระพุทธศาสนา เป็นสถาบันที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมไทยมาเป็นระยะเวลายาวนานนับตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน สถาบันพระพุทธศาสนา ซึ่งมีศาสนทายาทคือพระภิกษุสงฆ์เป็นตัวแทน ทำหน้าที่ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนให้แก่ประชาชนได้นำไปปฏิบัติ ขณะเดียวกันก็ดำรงอยู่ในฐานะผู้นำชาวพุทธในสังคม ทำให้พระสงฆ์ และวัดมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนเพราะวัด และพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ศีลธรรมและพฤติกรรมต่างๆ ของประชาชนทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรมและศาสนา โดยพระสงฆ์เป็นครูของชาวบ้านที่นำพุทธธรรมอันเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติฝึกอบรมให้ชีวิตมีความสุข ทำให้พระสงฆ์และชุมชนมีความสัมพันธ์มาตลอด ภิกษุสงฆ์ได้การอุปถัมภ์บำรุงจากชาวบ้าน จึงต้องทำหน้าที่ในการเผยแผ่หลักพุทธธรรม หลักคำสั่งสอน เพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติตามมากมาย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับชุมชนและข้อเตือนใจในทางประพฤติปฏิบัติ<sup>๔๖</sup>

**พระธรรมมงคลจารย์** หนังสือเรื่อง **วิถีแห่งการดับทุกข์** ได้เขียนไว้ว่า เราไม่ได้เกิดมาเพียงเพื่อศึกษาเล่าเรียนทำงานทำการตั้งหลักปักฐานมีครอบครัว มีลูกมีเต้า แล้วก็แก่ แล้วก็เจ็บ แล้วก็ตายไป ถ้าเราเกิดมาเพื่อเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารเท่านั้นเป็นเหยื่อหนอน ไปชาติหนึ่งๆ ไม่พ้นโลกนี้ไปได้แม้จะมีเงินทองสักปานใด ชีวิตก็ไร้ความหมาย แต่เราเกิดมาเพื่อที่จะปลดปล่อยพ้นจากการ โศตรวน เครื่องร้อยรัดที่ผูกมัดจิตใจของเราไว้ไปสู่อิสระ เพื่อปลดปล่อยตัวเองให้พ้นจากอำนาจความครอบงำของกิเลสตัณหา เพื่อพัฒนาชีวิตและจิตวิญญาณให้สูงขึ้นเจริญขึ้นสู่ฐานะอันสูงสุดเท่าที่จะขึ้นถึงได้นั้นคือการทำให้บริสุทธิ์ ข้ามแดนแห่งความมืดมนของชีวิต เพื่อเข้าถึงจุดจบของชีวิต ที่สุดแห่งทุกข์ คือพระนิพพาน<sup>๔๗</sup>

<sup>๔๕</sup> สุวิทย์ ยี่วรพันธ์, **การพัฒนาชุมชน**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://comdev.ricr.ac.th/elearning.htm> [๑๕ พ.ย. ๒๕๕๘].

<sup>๔๖</sup> พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘).

<sup>๔๗</sup> พระธรรมมงคลจารย์ วิ., **วิถีแห่งการดับทุกข์**, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๓).

**พระธรรมมังคลาจารย์** . หนังสือเรื่อง **เปิดประตูสู่นิพพาน** ได้เขียนไว้ว่า โดยความเป็นจริงแล้ว วิปัสสนาของพระพุทธเจ้า คือศีลก่อให้เกิดสมาธิ สมาธิก่อให้เกิดปัญญา ปัญญาทำให้จิตบริสุทธิ์ เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้ว ก็ถึงซึ่งความดับทุกข์ ซึ่งเป็นธรรมชาติอันลึกลับที่สมเด็จพระสัมมาพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ และนำมาเผยแผ่แก่ชาวโลก เพื่อความหลุดพ้นเป็นสันติเป็นแน่นอนและมีเหตุผลเกี่ยวเนื่องกันปัญญาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติสติปัฏฐานนี้ เป็นปัญญาที่รู้แจ้งในความจริงของชีวิตตามที่เป็นจริง ซึ่งถ้ามิได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้ว ปัญญา นี้จะมีขึ้นไม่ได้ ที่เรียกว่า “เป็นความรู้แจ้งเห็นจริง ” ก็เพราะได้ประสบหรือประจักษ์ขึ้นมาในใจของตนเอง มิใช่โดยการได้ยินได้ฟังหรือการนึกคิดเอาเอง ปัญญานี้จะเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติเป็นขั้นๆ เรียงตามลำดับไปอย่างน่าพิศวงปราศจาก การข้ามลำดับ เหมือนกันทุกคน ปัญญาอันเกิดจากการภาวนานี้ เรียกว่า ญาณ มีทั้งหมดรวม ๑๖ ญาณ

การเจริญวิปัสสนาในแนวสติปัฏฐาน ๔ จะทำลายวิปัสสนาธรรม คือ ความเห็นผิดจากสภาวะธรรมที่เป็นจริงได้ ๔ อย่างคือ

|               |                         |
|---------------|-------------------------|
| กายานุปัสสนา  | ทำลายสุวิปัสสนาธรรม     |
| เวทนานุปัสสนา | ทำลายสุขวิปัสสนาธรรม    |
| จิตตานุปัสสนา | ทำลายนิมิตตวิปัสสนาธรรม |
| ธรรมานุปัสสนา | ทำลายอัตตวิปัสสนาธรรม   |

ดังนั้นเมื่อผู้ใด ได้เจริญวิปัสสนาในแนวสติปัฏฐาน ๔ ดังได้กล่าวมานี้ ผู้นั้นก็จะตัดมูลแห่งวัฏฏะลงเสียได้ ไม่หลงผิดในสภาวะธรรม มองเห็นสิ่งทั้งหลายได้ตามสภาพเป็นจริงจิตของผู้นั้นก็จะมีแต่ความสงบเย็น เป็นสันติสุขอย่างแท้จริง

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อความบริสุทธิ์แห่งจิตนี้ไม่จำเป็นว่าผู้ปฏิบัติจะต้องเป็นนักบวชเสมอไป ผู้ที่ไม่ได้บวชก็สามารถปฏิบัติธรรมได้ผลเช่นเดียวกัน เพราะการชำระจิตให้บริสุทธิ์เป็นเรื่องความจริงของชีวิต เป็นเรื่องราวของธรรมชาติจึงไม่จำกัดในเรื่องเพศ ผิวพรรณ วรรณะ เชื้อชาติ และศาสนาเมื่อเข้ามาปฏิบัติแล้วย่อมจะได้ผลเช่นเดียวกันหมด จะต่างกันก็แต่ว่าช้าหรือเร็วเท่านั้น เช่นเดียวกับทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย <sup>๔๘</sup>

**พระธรรมมังคลาจารย์** หนังสือเรื่อง **๙๐ ปีที่ทรงคุณค่า กับกาลเวลาที่ผ่านไป** ได้เขียนไว้ว่า การส่งเสริมการศึกษา ด้านปริยัติธรรม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๗ เมื่อหลวงปู่กลับมาจากการไปอบรมวิปัสสนาที่มัญญานและการเรียนพระอภิธรรมที่วัดระฆังโฆสิตารามแล้ว จึงได้กลับมาเปิดสอนที่มัญญาน นอกจากนี้ยังได้ก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมและหอสมุดที่วัดเมืองมาง เพื่อเปิดสอนพระ

<sup>๔๘</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ., **เปิดประตูสู่นิพพาน**, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๕).

อภิธรรม เป็นแห่งแรกของจังหวัดเชียงใหม่ ในระยะแรก ท่านเป็นผู้สอนพระอภิธรรมเอง แต่ด้วยภาระงาน ในตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเมืองมาและเลขานุการเจ้าคณะอำเภอฮอด ทำให้ไม่สะดวกในการสอนอย่างต่อเนื่อง จึงได้อาราธนาพระอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระอภิธรรมมาสอนจากวัดระฆังโฆสิตาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ราชวชิรวิหาร แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร และวัดสร้อยทอง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานครในส่วนของท่านก็มุ่งเน้นการปฏิบัติ และอบรมสั่งสอนการปฏิบัติให้ผู้สนใจในการปฏิบัติอย่างเต็มที่

การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร (พ.ศ. ๒๕๓๕) หลวงปู่เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญในการศึกษาทั้งที่เป็นปริยัติ และปฏิบัติ เมื่อครั้งที่ยังเป็นพระหนุ่มเคยศึกษาภาษาบาลีและมีความสำคัญกับภาษาบาลี เพราะถือว่าเป็นพุทธพจน์ที่ควรรู้และอนุรักษ์ แต่ด้วยภาระหน้าที่ๆ ท่านต้องรับผิดชอบมาตั้งแต่ครั้งอุปสมบทใหม่แล้วต้องเป็นเจ้าอาวาสวัดเมืองมา ทำให้ท่านต้องพักการเรียนไป ท่านเล็งเห็นประโยชน์และความสำคัญของภาษาบาลี เมื่อครั้งที่ท่านต้องไปเรียนกัมมัฏฐานที่เมียนมาร์ ก็ได้ใช้ภาษาบาลีในการสื่อสาร

พ.ศ. ๒๕๓๕ เนื่องจากวัดพระธาตุศรีจอมทองเป็นวัดใหญ่เป็นพระอารามหลวง เหมาะที่จะมีการเปิดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม – บาลีและพระอภิธรรม ท่านจึงเริ่มดำเนินการสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้น โดยการอุปถัมภ์ของคุณแม่ศรี วังทองคำ มหาอุบาสิกา เป็นอาคารยกพื้น ๓ ชั้น ชั้นละ ๓ ห้อง รองรับการเรียนการสอนสำหรับพระภิกษุ สามเณร แม่ชี โยคี ผู้สนใจทั่วไป ทั้ง ๓ แผนก

- แผนกนักธรรม/ธรรมศึกษา ตรี โท เอก
- แผนกบาลี/บาลีศึกษา ประโยค ๑ – ๒ ถึง ป.ธ. ๙
- แผนกอภิธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถึง มหาอภิธรรมิกเอก

โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหารมีนโยบายที่สำคัญ ที่หลวงปู่มุ่งเน้นมาตั้งแรกคือ ส่งเสริมให้ภิกษุ สามเณร เรียนแผนกนักธรรม – บาลี และพระอภิธรรม<sup>๔๔</sup>

**พระราชพรหมจารย์** หนังสือเรื่อง **ระเบียบปฏิบัติของชาวพุทธ** ได้เขียนไว้ว่า ระเบียบปฏิบัติการสำรวจชีวิตประจำวัน การสำรวจผลได้ผลเสียของครอบครัว

- ตอนหัวค่ำหลังจากรับประทานอาหารค่ำเสร็จแล้วครอบครัวชาวพุทธที่ดี ที่มีความอยู่เย็นเป็นสุขนิยมประชุมพบปะสังสรรค์กันระหว่างบุคคลในครอบครัว คือ พ่อ แม่และลูก ๆ ได้ถามกันปรึกษาหารือกันและกันถึง ผลงานในชีวิตประจำวันที่ผ่านมาแล้ว โดยย่อดังนี้

#### ๑. ใครทำความดีเด่นอะไรบ้าง

<sup>๔๔</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ, ๘๐ปีที่ทรงคุณค่ากับเวลาที่ผ่านไป, ที่ระลึกงานอายุวัฒนมงคล ๘๐ ปี ๒๑ กันยายน วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : ดารารวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๖).

๒. ใครทำความผิดพลาดอะไรบ้าง

๓. ใครมีอุปสรรคขัดข้องในการดำเนินชีวิตอย่างไรบ้าง

๔. ใครมีปัญหาขัดข้องใจอะไรบ้าง เป็นต้น

ทั้งนี้ โดยมีพ่อ แม่ เป็นที่ปรึกษา เป็นผู้ให้การแนะนำพร่ำสอน และพ่อแม่จะต้องพร้อมที่จะยกย่องสรรเสริญลูกผู้ทำความดี ทั้งพร้อมที่จะให้อภัยในความผิดพลาดของลูกในเมื่อลูกยอมรับสารภาพและสำนึกผิดแล้ว เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ทุกวัน หรือส่วนมาก เชื่อแน่ว่า ลูกๆ จะมีความกตัญญู กตเวทิต์ต่อพ่อแม่ ถ้าครอบครัวชาวพุทธส่วนมากปฏิบัติได้ดังกล่าวแล้ว เยาวชนทั้งหลายของชาติไทย จะเป็นเด็กที่น่ารัก จะไม่เกิดปัญหาแก่งแย่งกันแน่แท้<sup>๕๐</sup>

**พระธรรมมัจฉลาจารย์ วิ.** หนังสือเรื่อง **ธรรมะจากหลวงปู่ ๑๗** ได้เขียนไว้ว่า การเข้าวัดสวดมนต์ เดินจงกรม นั่งสมาธิ เรามานิการกระทำของเรา การทำวัดสวดมนต์ เดินจงกรม นั่งสมาธินี้เป็นสิ่งประเสริฐ สิ่งทีประเสริฐที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อยู่ ๖ อย่าง

๑. การเห็นอันประเสริฐ
๒. สวณานุตรริยะ การได้ฟังอันประเสริฐ
๓. ลาภานุตรริยะ ได้อันประเสริฐ
๔. ลิกขานุตรริยะ ได้ศึกษาอันประเสริฐ
๕. บำเรอสิ่งที่อันประเสริฐ
๖. การระลึกสิ่งที่อันประเสริฐ

ลูกพระเราได้มาศึกษา ศีล สมาธิ ปัญญา ศึกษาวัชรธรรมตรี โท เอก เราได้ศึกษาบาลี ขอให้ถือว่าเป็นของพระพุทธเจ้าทั้งนั้นในพระศาสนา นี้ ขอให้ถือว่าเป็นเราได้ศึกษาสิ่งที่ประเสริฐได้ศึกษาเล่าเรียนได้บวชเราได้บวชเป็นพระเป็นเณร เราได้ศึกษาเล่าเรียนนี้ ของประเสริฐทั้งนั้น บางทีไม่รู้จักคุณค่าอย่างคนไม่รู้จักทองคำ ทองคำที่มีค่าแต่เรากลับไม่รู้คุณค่าเหล่านี้ เป็นต้น เราได้ศึกษาอันประเสริฐ ต้องรู้คุณค่า ๕ ปาริจริยานุตรริยะ การปรนนิบัติของเรา เราปรนนิบัติเขา เขาปรนนิบัติเรา อย่างนั้น อย่างนี้ ท่านปฏิบัติอย่างไร ตนปฏิบัติอย่างไร การปฏิบัติของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติพระธรรม ปฏิบัติพระสงฆ์ ปฏิบัติครูบาอาจารย์ นี้ปรนนิบัติสามเณร พระองค์นั้น คนปฏิบัติพ่อ ปฏิบัติแม่ นี่เป็นการปฏิบัติอันประเสริฐ เราต้องรู้จักของประเสริฐในโลกนี้ ฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ เป็นสิ่งประเสริฐ<sup>๕๑</sup>

<sup>๕๐</sup> พระราชพรหมจารีย์, **ระเบียบปฏิบัติของชาวพุทธ**, ที่ระลึกงานอายุวัฒนมงคล ๘๗ ปี ๖๗ พรรษา. วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๓).

<sup>๕๑</sup> พระธรรมมัจฉลาจารย์ วิ., **ธรรมะจากหลวงปู่ ๑๗**, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๘).

**พระธรรมมังคลาจารย์ วิ.**หนังสือเรื่อง **ธรรมเมตตา..หลักการปฏิบัติธรรมวิปัสสนา**  
**กรรมฐาน** ได้เขียนไว้ว่า หลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต  
สัมมาสัมพุทธัสสะ

ขอความนอบน้อมของข้าพเจ้า จงมีแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นขอ  
ความสุขสวัสดิ์ จงมีแต่ท่านสาธุชนพุทธบริษัท ผู้แสวงหาความหลุดพ้นทั้งหลาย

ณ บัดนี้ อาตมาภาพจะได้บรรยายถึงหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน  
๔ อันเป็นคำสอนที่สูงสุดขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะเป็นคำสอนที่รื้อขนสัทธิโลกให้  
พ้นจากวิภวสงสาร อันมีพระนิพพานเป็นที่สุด ของท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟัง เพื่อที่จะได้น้อมนำไป  
ประพฤติปฏิบัติ พาดนให้พ้นทุกข์ตามสมควรแก่ปัญญาบารมี

โลกเราทุกวันนี้ ยังมีความเร่าร้อน วุ่นวายสับสน ยังหนีสิ่งชั่วซึ่งมีอยู่แต่ดั้งเดิมไม่พ้นการดู  
ถูกดูหมิ่น การอิจฉาริษยา การเบียดเบียนกัน การทรยศหักหลังกัน การทะเลาะวิวาท ตลอดจนการ  
รบราฆ่าฟันกัน ยังคงมีอยู่ในหมู่มนุษย์ทั่วไป สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาของ  
พระพุทธศาสนาก็ทรงกระทำเช่นนั้นเหมือนกันแต่นอกจากจะทรงสอนให้มนุษย์ทำแต่ความดีละความ  
ชั่วแล้ว พระองค์ก็ยังทรงสอนให้มนุษย์ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์อีกด้วย ดังปรากฏในคำสอนของพระองค์ที่  
เรียกว่า โอวาทปฎิโมกข์ คือ

|                     |                      |
|---------------------|----------------------|
| สัพพปาปัสสะ อกรรมัง | การไม่ทำบาปทั้งปวง   |
| กุสลัสสูปสัมปทา     | การทำกุศลให้ถึงพร้อม |
| สจิตตปริโยทปนัง     | การทำจิตให้ผ่องแผ้ว  |

วิธีชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้วนี้ ไม่มีในคำสอนของศาสนาใดๆในโลก มีแต่เฉพาะใน  
พระพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะพระองค์ทรงเห็นว่า การที่จะไม่ให้มนุษย์ทำความชั่วได้อย่างแท้จริงนั้น  
ก็ต้องให้มนุษย์ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสเสียก่อน เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้ว มนุษย์ก็จะไม่ทำความ  
ชั่ว จะทำแต่ความดี เพราะมูลเหตุที่จะให้ทำความชั่วคือกิเลสได้หมดไปเสียแล้ว<sup>๕๒</sup>

**พระเทพสิทธิอาจารย์** หนังสือเรื่อง **ธรรมะจากหลวงปู่ ๑** ได้เขียนไว้ว่า อริยชน คือผู้  
ไกลจากกิเลส อริยะประเทศคือประเทศที่บุคคลผู้อาศัยนั้น เป็นผู้ไกลจากกิเลสอริยธรรมคือผู้มีธรรม  
ซึ่งไกลจากกิเลส มีพระบาลีว่า “ อะโกธะโน อนุปะนาหิ สุทังคะโต สัมปันน ทิฏฐังสัจญาอริโย อิเม  
ธัมมา ” ธรรม ๖ ประการนี้อยู่ในบุคคลใด อยู่ในประเทศใด ทำให้บุคคลที่ประเสริฐเป็นสมบัติอันล้ำ  
เลิศของคนดี ถ้าหากว่าธรรมเหล่านี้ไปอยู่ในใจปุถุชน ใจผู้นั้นเหมือนอริยะเจ้า ถ้าเป็นอริยะเจ้าก็จะมี

<sup>๕๒</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ, **ธรรมเมตตา.. หลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน**, ที่ระลึกงานเลื่อนสมณศักดิ์ ให้พระเทพสิทธิอาจารย์ เป็นพระราชอาคันตุชน ธรรม ในราชทินนาม ที่ พระธรรมมังคลาจารย์ วิ. วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๖).

ธรรม ๖ ประการนี้อยู่ในใจ ถ้าประเทศใด มหาชนใด ดำรงอยู่ในธรรม ๖ ประการนี้ก็จะได้ว่า อริยะประเทศที่ประเสริฐ

๑) อะโกทะโน คือ ไม่โกรธเป็นคนที่ไม่มีเมตตาธรรมอยู่เสมอ ถ้าหากเราได้เจริญบ่อยๆ คือ เอ็นดูตัวเอง

๒) อะนุปะนาหิ คือ อย่าไปจับขี้ เขาโกรธเหมือนจับขี้ ถ้าคนใดโกรธคนนั้นก็จับขี้ ของสกปรกจะถือไว้ทำไมเราไม่เอา

๓) อะมกัชชี คือ ให้เรานึกถึงคุณพระพุทเจ้า คุณของพ่อแม่ คุณครูบาอาจารย์ นึกถึงกษัตริย์ อย่าไปลบหลู่ อย่าไปเบียดเบียนต่อผู้มีบุญคุณต่อเรา

๔) สุทธังคะโต คือ ทำตนให้ถึงความบริสุทธิ์ บริสุทธิ์เบื้องต้นคือ รักษากาย วาจา ใจ อยู่ในศีล บริสุทธิ์ท่ามกลาง คือสมาธิสุทธิต่อปลายคือเจริญวิปัสสนา คือปัญญาบริสุทธิ์

๕) สัมมาสัมปັນนทิฎฐิ คือ มีความเห็นชอบเห็นว่าสัตว์โลกเป็นไปตามกรรม

๖) เมธาวิ คือ ผู้มีปัญญา ปรีชาศึกษาคือการศึกษาเล่าเรียน มะหัคคะปัญญาคือการเจริญสมณะได้ฌาน ได้อัปนาสมาธิ แต่ปัญญาที่หาที่สุดไม่ได้คือเจริญวิปัสสนา

ธรรม ๖ ประการที่ทำให้บุคคลเป็นอริยะ ถ้าไม่ใช่พระอริยะก็เยี่ยงพระอริยะ ฉะนั้น ก็ขอให้พวกเราทั้งหลายมีอริยะธรรมและวัฒนธรรมอันดีงาม<sup>๕๓</sup>

**พระธรรมมังคลาจารย์ วิ.** หนังสือเรื่อง **คำสอนของหลวงปู่** ได้เขียนไว้ว่า สร้างที่พึ่งได้ ต้องอาศัยหลักธรรม ๔ ประการ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนพุทธบริษัทให้มีคุณธรรม คือ สร้างเกราะสร้างที่พึ่งให้แก่ตนเองด้วยธรรมะ ๔ ประการ คือ

- |             |     |                    |
|-------------|-----|--------------------|
| ๑) อุภูฐานะ | คือ | ความขยัน           |
| ๒) อัปปมาทะ | คือ | ความไม่ประมาท      |
| ๓) สัจญมมะ  | คือ | ความสำรวม          |
| ๔) ทมะ      | คือ | การฝึกฝนใจของตนเอง |

หลวงพ่อดองหรือท่านเจ้าคุณพระเทพสิทธิอาจารย์ ท่านฝึกกาย วาจาและใจ ของท่านมาเป็นเวลาช้านาน ถ้านับโดยพรรษาชุกก็ ๖๐ กว่าปีมาแล้ว ใจของท่านแผ่กรรมฐาน จะเป็นสมถกรรมฐานก็ตาม จะเป็นวิปัสสนากรรมฐานก็ตาม ท่านฝึกมาทั้งกาย วาจา ใจของท่าน จนกระทั่งเกิดเป็นพลังในด้านจิตตานุภาพ เมื่อบุคคลเข้ามาอาศัยพึ่งบุญหรืออาศัยความรู้ของท่าน ท่านช่วยแนะนำพร่ำสอน ก็สอนในสิ่งที่ท่านได้ผ่านมาแล้วได้ประสบมาแล้วให้กับบุคคลเหล่านั้น เมื่อบุคคลเหล่านั้น

<sup>๕๓</sup> พระเทพสิทธิอาจารย์, **ธรรมมะจากหลวงปู่ ๑**, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๐).

ปฏิบัติได้มรรคได้ผลตามที่ท่านชี้แนะ ก็เกิดศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ท่านเจ้าคุณพระเทพสิทธิศาสตร์จึงเป็นมคทายก คือเป็นผู้นำทาง สันติมคคานุสาสโก พร่ำสอนทางแห่งความสงบทางด้านจิตใจคนทั้งหลายที่เข้ามาสู่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหารแล้ว กายก็สงบ และเป็นเครื่องบ่งบอกว่าบริสุทธิ์ จิตใจก็สงบเรื่อย ๆ ไม่ใช่ว่าปฏิบัติวันเดียวจะสำเร็จต้องทำความเพียรไปเรื่อย ๆ ฉะนั้นการสร้างเกราะคือที่พึ่งเพื่อไม่ให้กิเลส คือ โธมะเข้ามาท่วมทับกายวาจา ใจ<sup>๕๔</sup>

## ๒.๔.๒. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

**ชินจิตต์ เพชรชาติ**<sup>๕๕</sup> ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาความสามารถ ในการให้คำปรึกษาของพระภิกษุสงฆ์ โดยมีรายละเอียดการศึกษา ในการดำเนินชีวิตของทุกคน ในแต่ละวัน เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องให้ความสนใจ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวันของผู้สอนย่อมมีผลต่อสุขภาพจิตทั้งนั้น งานสุขภาพจึงไม่ใช่งานเฉพาะของบุคลากรทางสุขภาพจิต บุคลากรทาง การแพทย์หรือเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบสวัสดิภาพของประชาชน ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐฝ่ายเดียว เท่านั้น แต่เป็นงานของผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับประชาชนทุกคน ทุกกลุ่ม ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนันผู้นำชุมชน นักวิชาชีพทุกสาขา องค์กรเอกชนและองค์กรศาสนาเป็นต้น โดยต้องหันมาสนใจและเอาใจใส่ เรื่องสุขภาพจิตซึ่งกันและกันอันจะทำให้สุขภาพจิตดีทั่วไปโดยทั่วหน้า ในการดำเนินงานด้านสุขภาพจิตแบบเดิมที่รองรับผู้รับการปรึกษาในโรงพยาบาลนั้น ไม่เพียงพอกับปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพราะปัญหาสุขภาพจิตเป็นปัญหาระดับมหภาคมีปัจจัยต่างๆ ที่มีเกี่ยวข้อง และส่งผลต่อสุขภาพจิตมาก รัฐต้องขยายขอบเขตการดำเนินงานออกไปให้กว้างไกลบุคลากร ทางสุขภาพจิตทุกฝ่ายต้องช่วยกันทำงานอย่างจริงจัง ต้องดำเนินการเชิงรุกให้มากขึ้น คือ เน้นที่ป้องกันปัญหาและการส่งเสริมสุขภาพจิตการเน้นงานสุขภาพจิตเชิงรุกรุนนั้นต้องอาศัย ในการให้บริการสถานที่บรรยากาศหมู่คนที่คุ้นเคย และวัดจึงเป็นแหล่งประโยชน์ที่สำคัญแหล่งหนึ่ง พระสงฆ์ในพุทธศาสนาและวัดเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในชุมชน เพราะร้อยละ ๘๐ ของคนไทยนับถือศาสนาพุทธ มีความใกล้ชิดกับวัด และพระสงฆ์เป็นอย่างมาก วิถีชีวิตคนไทย ผูกพันกับพุทธศาสนามาช้านาน แนวโน้มที่ประชาชนจะทำตามคำแนะนำและปฏิบัติตาม ศาสนธรรม ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาจึงมีอยู่มากและพระสงฆ์ได้รับการยอมรับว่าเป็นศูนย์รวมของความเชื่อถือศรัทธาว่าจะช่วยให้เกิดความสงบทางจิตใจในบทบาทของพระสงฆ์ไม่เพียงแต่ จะช่วยเหลือ ผู้เดือดร้อนด้านปัจจัยหรือวัตถุต่างๆเท่านั้น แต่ยังช่วยเหลือผู้มีปัญหา

<sup>๕๔</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ, คำสอนของหลวงปู่, ที่ระลึกงานเลื่อนสมณศักดิ์ ให้พระเทพสิทธิศาสตร์ เป็นพระราชอาคันตุกะชั้น ธรรม ในราชทินนาม ที่ พระธรรมมังคลาจารย์ วิ. วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๖).

<sup>๕๕</sup> ชินจิตต์ เพชรชาติ, “การศึกษาความสามารถในการให้คำปรึกษาของพระภิกษุสงฆ์”, วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

ด้านจิตใจด้วย ผู้ทุกข์ร้อนใจ ส่วนหนึ่งมาสนทนา กับพระสงฆ์และขอคำปรึกษา โดยที่พระสงฆ์นั้นต้องเป็นผู้มีสุขภาพจิตดีด้วย

การให้คำปรึกษา เป็นกระบวนการของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลคือผู้ให้การปรึกษา และผู้รับการปรึกษาโดยผู้ให้การปรึกษาจะพยายามช่วยให้ผู้รับการปรึกษาสามารถนำศักยภาพในตัว เขามาใช้ในการแก้ปัญหาอย่างเต็มที่โดยจะใช้คุณสมบัติส่วนตัว ความสามารถในการสังเกต การ สนทนา การให้ข้อมูลการโต้ตอบกับผู้รับการปรึกษา เพื่อช่วยให้ผู้รับการปรึกษาสำรวจตัวเอง เกิดความ เข้าใจในตัวเองและหาวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ดังนั้นเมื่อพระสงฆ์ ต้องเป็นผู้ให้การปรึกษาจึง จำต้องเป็นผู้มีสุขภาพจิตดีหากพระสงฆ์เป็นผู้มีความสามารถในการให้คำปรึกษา แล้วย่อมสามารถ ช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหาทางสุขภาพจิตได้อย่างกว้างขวางถือได้ว่า เป็นการให้บริการด้านสุขภาพจิตเชิง รุกที่สำคัญอย่างยิ่ง ดังนั้นผู้วิจัยในฐานะผู้ดูแลให้ความรู้ทั่วไป และให้สามารถนำความรู้ความเข้าใจไป ใช้ในชีวิตประจำวันได้ จึงได้ทำการวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาความสามารถของพระภิกษุสงฆ์ในการให้ คำปรึกษาอันก่อให้เกิดประโยชน์แก่พระภิกษุสงฆ์ ในการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันแก่ผู้บริหารสถาน บันสงฆ์ในการพัฒนาพระภิกษุสงฆ์ ให้มีความสามารถในการช่วยเหลือประชาชน และฝ่ายอมรอนา มัยในบ้านสภาอากาศไทย ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปและผลการศึกษาพบว่า

๑) พระภิกษุส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๒๐-๒๙ ปี คิดเป็นร้อยละ ๕๑ ศึกษาด้านพระธรรม ส่วนใหญ่มีระดับนักธรรมตรี คิดเป็นร้อยละ ๕๖ ส่วนใหญ่ประชาชนมาพบพระภิกษุ เพื่อ ระบายความทุกข์ คิดเป็นร้อยละ ๕๐ และพระภิกษุต้องการให้มีการอบรมในเรื่องหลักและเทคนิคการ ให้คำปรึกษา คิดเป็นร้อยละ ๘๒.๕

๒) ความสามารถในการให้คำปรึกษา พบว่า พระภิกษุส่วนใหญ่มีความสามารถที่ให้ คำปรึกษาได้ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๑ รองลงมา มีความสามารถที่ให้คำปรึกษาใน ระดับต่ำ คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๙ มีเพียงร้อยละ ๖ เท่านั้น ที่มีความสามารถที่ให้คำปรึกษาได้ใน ระดับสูง

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้จากผลการวิจัยพบว่า พระภิกษุสงฆ์มีความสามารถ ในการให้คำปรึกษาในระดับปานกลางและต่ำ รวมทั้งพระภิกษุสงฆ์ต้องการเรียนรู้เรื่องหลักและการให้ คำปรึกษาทุกด้าน ดังนั้นผู้บริหารสถาบันสงฆ์หรือฝ่ายอมรอนามัยในบ้าน สภาอากาศไทยควรจัด อบรมเรื่องหลักและการให้คำปรึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้มีการส่งเสริมความสามารถในการให้ คำปรึกษาของพระภิกษุสงฆ์ต่อไป

**ผ่องพรรณ ทวีสมบุญ** ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรม การพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในชุมชนที่รัฐให้การพัฒนาต่างกัน” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ได้มีส่วนร่วม ในการพัฒนาสังคมมาตั้งแต่ในโบราณและบทบาทในการพัฒนา ได้ทวีความสำคัญมากขึ้นโดยการปรับ แนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ประชาชน วิถีชีวิตทางสังคมในท้องถิ่น และ

ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์จึงเป็นผู้พัฒนาสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ทางวัตถุและจิตใจ บทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์จะเป็นแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานโครงสร้างสังคมถ้าเป็นสังคมเมือง พระสงฆ์ควรจะมุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ เพราะในสังคมเมืองนั้นมีเหตุปัจจัยที่ชักนำให้ประชาชนไปสู่ความเสื่อมในทางศีลธรรมจรรยา ได้มาก ส่วนสังคมในชุมชนชนบทนั้น ปัญหาพื้นฐานที่ประชาชนประสบคือ ปัญหาสภาพ ความเป็นอยู่ การพัฒนาจิตใจอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ จะต้องพัฒนาทางวัตถุด้วย การที่พระสงฆ์ ที่มีการพัฒนาสังคมมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับทัศนคติ และแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาท ในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์นักพัฒนาแต่ละรูป แต่ละบทบาท ที่พระสงฆ์นักพัฒนาแต่ละรูปปฏิบัติจริงๆ นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาและความต้องการของ ชุมชน ตลอดจนการยอมรับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชน และเป็นการพัฒนาด้านวัตถุและจิตใจควบคู่กันไป เพื่อยกระดับวิถีชีวิตท้องถิ่นให้ดีขึ้น <sup>๕๖</sup>

**วันชัย ปานจันทร์** ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “บทบาทพระสงฆ์ในการดูแลเด็กและเยาวชนที่พักอาศัยอยู่ในวัด ศึกษากรณีเฉพาะพระสงฆ์ในเขตธนบุรี” ผลจากการวิจัยพบว่าพระสงฆ์ได้แสดงบทบาทหน้าที่ตามหลักอริยสัจทั้ง ๔ ประการ ถือว่าเป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ได้เป็นอย่างดี เพราะการอนุเคราะห์เป็นการช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ หรือการดับทุกข์ให้แก่คนอื่น และยังเป็นการแก้ไข ป้องกัน ฟื้นฟู พัฒนาของเยาวชน และเป็นการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมตามกระบวนการคือการศึกษาข้อเท็จจริง ที่เกิดขึ้นหาสาเหตุที่แท้จริงที่ก่อให้เกิดทุกข์ และหาทางที่จะพ้นจากความทุกข์นั้น ดังนั้น หลักอริยสัจจึงเห็นวิถีทางแห่งการแก้ปัญหาเพราะทำให้เข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาอย่างชัดเจน เพื่อหาสาเหตุแก้ไขหรือดำเนินการช่วยเหลือเพื่อขจัดปัญหาให้หมดสิ้นไปขึ้นอยู่กับสติปัญญา ของแต่ละบุคคล การนำหลักอริยสัจต้องชี้แจงปัญหา สาเหตุ ปัญหา ผลกระทบของปัญหา การแก้ไขปัญหา และหนทางที่จะบรรเทาปัญหาด้วยการใช้มรรคหรือความถูกต้อง ๘ ประการ เป็นหนทางดับปัญหาให้หมดไปการช่วยเหลือชาวบ้านจึงเป็นหน้าที่พระสงฆ์ เพราะหลักพุทธธรรมจะเน้นการเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันเกิดความผูกพันรักใคร่ต่อกัน ไม่เบียดเบียนต่อกัน และช่วยเหลือเมื่อเห็นคนอื่นตกทุกข์ ให้ดำรงอยู่ด้วยกันอย่างสันติความสงบ <sup>๕๗</sup>

<sup>๕๖</sup> ผ่องพรรณ ทวีสมบุรณ์, “การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในชุมชนที่รัฐให้การพัฒนาต่างกัน”, **วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗).

<sup>๕๗</sup> วันชัย ปานจันทร์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลเด็กและเยาวชนที่พักอาศัยอยู่ในวัดศึกษากรณีเฉพาะพระสงฆ์ในเขตธนบุรี”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

**พิศวง ธรรมพันทา** ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “ปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพฤติกรรมผู้นำชุมชนของนักศึกษาวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา” ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมผู้นำที่ส่งเสริมงานพัฒนาชุมชน คือ ความเข้าใจต่อสถานการณ์ สภาพ และความเป็นไปต่าง ๆ ในชุมชน พฤติกรรมการค้นหาปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน พฤติกรรมในการจัดการกับปัญหาการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน และพฤติกรรมในการติดตามผลการแก้ไขปัญหาในชุมชน พฤติกรรมดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะส่วนตัวหรือคุณสมบัติผู้นำ และการดำเนินบทบาทในฐานะผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งได้เสียสละเรื่องส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน และการไม่เป็นผู้นำคนเดียว โดยคิดว่าคนอื่นไม่รู้เท่าทันตน <sup>๕๘</sup>

**สมคิด เพ็งอุดม** ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ตามทฤษฎีของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สักระหวางหลักระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม” ผลจากการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำสังคมมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการพัฒนา ทั้งนี้เพราะพระภิกษุเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การเคารพ นับถือ สักการบูชา และเป็นบุคคลที่ชาวบ้านนิยมสรรเสริญ มีเกียรติภูมิ ได้รับการยอมรับในสังคม บางครั้งอาจจะรวมถึงการมีอำนาจด้วย วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนหรือสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำทางจิตใจและเป็นศูนย์กลางของความร่วมมือทำงาน ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ชาวบ้านมีความรู้สึกเช่นนี้เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนชอบ มีความบริสุทธิ์ และเป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่าง ๆ ทุกอย่างเหนือชาวบ้านทั่วไป เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์ เพราะชีวิตของมนุษย์ไม่อาจจะเป็นไปได้และมีความหมายด้วยวัตถุเพียงอย่างเดียว แม้จะสามารถสร้างวัตถุตอบสนองความต้องการได้ทุกอย่าง แต่ก็จะต้องเหนื่อยเพราะความไม่รู้จักจบสิ้น และไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้เต็มจริง คุณค่าทางจิตใจจะต้องมีความหมายอยู่ต่อไป วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสิ่งสำคัญในสังคมที่มีผลทางด้านคุณภาพจิตใจ <sup>๕๙</sup>

**วุฒินันท์ กันทะเตียน** ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “พระสงฆ์กับการเมือง : แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน” ผลจากการวิจัยพบว่า พระไตรปิฎกได้บัญญัติความบริสุทธิ์แห่งสงฆ์ไว้ ๒ ส่วน คือ ส่วนพระธรรมวินัย เป็นแม่แบบที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติทั้งในส่วนการศึกษาพระธรรม การปฏิบัติธรรม การเผยแผ่พระสัทธรรม และการรักษาธรรม และส่วนของปาริสุทธิศีล ๔ เป็นหลักการพิจารณาตามเหตุผลตามความเหมาะสม คือ การพิจารณาเทียบเคียงตรวจสอบ หลัก

<sup>๕๘</sup> พิศวง ธรรมพันทา, “ปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพฤติกรรมผู้นำชุมชนของนักศึกษาวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๘).

<sup>๕๙</sup> สมคิด เพ็งอุดม, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ตามทฤษฎีของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สักระหวางหลักระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๕).

พิจารณาโดยอนุโลม หลักการวิเคราะห์ และผลปฏิบัติเอง โดยรวมทั้งสองส่วนคือหลักธรรมและหลักศีล ถ้าเพ่งในแง่ประโยชน์ในข้อธรรมนั้น พระสงฆ์เป็นสมณะเพศที่อาศัยก่อนข้าวจากชาวบ้าน พระสงฆ์ย่อมอำนวยความสะดวกเป็นการตอบแทน ในการดำเนินชีวิตแก่บุคคลชุมชน ส่วนข้อศีลมุ่งเน้นเพื่อสำหรับฝึกหัดขัดเกลา ให้จิตใจบริสุทธิ์หมดจดพ้นเครื่องเศร้าหมองเพราะพระสงฆ์เป็นผู้ครองจิตใจของมหาชนหมู่มา การประพฤติปฏิบัติจึงต้องมีความเหมาะสมกับตัวสงฆ์เอง และพร้อมที่จะแก้กฏประโยชน์แก่ชนทั้งหลาย<sup>๖๐</sup>

**พระมหาวิมลญาณ ทุยโธสงค์** บทวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์ชุมชนศึกษากรณี : กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด ประชากรกลุ่ม/ตัวอย่างที่ศึกษา ได้แก่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ๑๒ กลุ่ม ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดตราด ซึ่งมีอายุการก่อตั้งกลุ่ม ๓ ปีขึ้นไป และมีสถานก่อตั้งกลุ่มอยู่ในวัดมีเจ้าอาวาสเป็นประธานกลุ่ม หรือเป็นที่ปรึกษากลุ่ม และผู้เกี่ยวข้อง คือพระสงฆ์ คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เกิดจากพระสงฆ์ที่รับรู้ปัญหาชุมชน จึงมีการประยุกต์หลักธรรมและปรับเปลี่ยนวิธีการสอนเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยการส่งเสริมระบบการเรียนรู้ด้วยการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อสร้างทุนชุมชนส่งเสริมการไว้น้ำใจเชื่อใจและการสื่อสารต่อกันโดยประยุกต์หลักธรรมาภิบาล พระสงฆ์มีบทบาทส่งเสริมองค์ชุมชนด้วยการเป็นผู้ปลุกจิตสำนึก ผู้ให้การเรียนรู้ผู้ส่งเสริมคุณธรรมและผู้ให้คำปรึกษา อาศัยบทบาทดังกล่าวในการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มใน ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นแนะนำเตรียมการ ขั้นก่อตั้งกลุ่ม ขั้นดำเนินกิจกรรมด้วยการให้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยการให้การเรียนรู้ และส่งเสริมคุณธรรมและขั้นดำเนินกิจกรรมมุ่งหมายให้กลุ่มเกิด<sup>๖๑</sup>

**พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์** งานวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม จิตฺติโล) วัดโนนเมือง ตำบล โนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เพื่อศึกษาพระครูศีลวราภรณ์ในการนำหลักธรรมมาพัฒนาจิตใจ และใช้ร่วมกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเพื่อลดละเลิกอบายมุข โดยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ พื้นที่การศึกษาคือ ชุมชนวัดโนนเมืองที่มีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม จิตฺติโล) เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาชุมชน และสมาชิกภายในชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูลเป็นตัวประกอบการศึกษา การเลือกบุคคลให้สัมภาษณ์ หรือผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ที่เป็นเป้าหมายในการให้ข้อมูลคือ ๑) พระสงฆ์ ได้แก่ พระครูศีลวราภรณ์ พระภิกษุสามเณรในวัดโนนเมือง ๕ รูป ๒.กรรมการ

<sup>๖๐</sup> วุฒินันท์ กันทะเตียน, “พระสงฆ์กับการเมือง: แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

<sup>๖๑</sup> พระมหาวิมลญาณ ทุยโธสงค์, “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์ชุมชนศึกษากรณี : กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด”, **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔).

วัด มีจำนวน ๘ คน ได้แก่กำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ๒) ไวยาวัจกรครูใหญ่ และผู้ทรงคุณวุฒิกรรมการวัด ๓) ผู้นำชาวบ้าน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ๔) ผู้นำกลุ่มกิจกรรม จำนวน ๔ คน ๕) กรรมการหมู่บ้าน ได้แก่ สมาชิกภายในหมู่บ้าน ๖) สมาชิกภายในโครงการ หรือตัวแทนกลุ่มทั้ง ๔ กลุ่ม ๗) ชาวบ้านทั่วไปที่อาวุโสชุมชน ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน ด้วยการกระตุ้นปลุกจิตสำนึก นำเทคนิคในการเข้าถึงชุมชน การสื่อสารกับชุมชน ผ่านการสนทนา การบรรยาย ป้ายข้อความสื่อด้วยหลักธรรม โดยให้มีการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการพัฒนากิจกรรมกลุ่ม ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ คือ ชุมชนปลอดอบายมุข โดยขั้นตอนกิจกรรมมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง การชี้ให้ชุมชนเห็นโทษของอบายมุข การแก้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกิจกรรมการพัฒนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจากผลสรุปการวิจัยพบว่า บทบาทของพระครูศีลวราภรณ์ได้ส่งผลให้ได้ร่วมมือกันทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อเป็นแรงผลักดันให้มีชุมชนอยู่รอดและพึ่งพาตนเองในชุมชน<sup>๖๒</sup>

**พระมหาบุญมี วรรณวิเศษ** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาในการดำเนินชีวิต แนวทางการปฏิบัติธรรม บทบาทในการพัฒนาสังคมและบทบาทในการเป็นผู้นำในการจัดตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติของพระธรรมวิสุทธิมงคล การวิจัยพบว่า พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัวเกษตรกรกรรม แต่ฐานะการเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ขณะเข้าสู่ความเป็นสมณเพศ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ ยึดถือธุดงค์วัตร เป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจเป็นพระสงฆ์ นักปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน จากผลวิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาของท่านมีอยู่ ๒ ด้าน คือ ๑)ด้านจิตใจ ได้ แก่การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการไปปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้เท่านั้น ๒)ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข และอื่นๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ<sup>๖๓</sup>

**พระครูวิศิษฎ์วรการ (มานพ ชินวโร)** งานวิจัยเรื่อง การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิอาจารย์ (ทอง สิริมังคโล) เพื่อศึกษาพระเทพสิทธิอาจารย์ เกี่ยวกับประวัติชีวิต และผลงานทางด้านทางโลก และทางธรรม รวมไปถึงลำดับสมณศักดิ์ที่ได้รับและ ในการนำหลักธรรมมาหา

<sup>๖๒</sup> พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์, “บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม จิตฺตฺสโร), วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗).

<sup>๖๓</sup> พระมหาบุญมี วรรณวิเศษ, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

สถิติฐาน ๔ มาพัฒนาจิตใจของประชาชนทั่วไปทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ จากการศึกษาพบว่า ท่านเป็นพระมหาเถระที่เปี่ยมล้นด้วยเมตตาธรรม มีสัมมาคารวะต่อครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณ มีความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่ถือยศศักดิ์ มีบุคลิกภาพหรือปฏิปทาวัตรอยู่ในขั้นที่ดี กล่าวคือ ท่านเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพทางกายสะอาด สงบและสำรวม เป็นผู้มีสุขภาพจิตดีชี้แนะประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยเมตตาธรรม และเป็นผู้ที่มีความมั่นใจในตนเองสูง เนื่องจากท่านเป็นผู้รู้จักจริงและปฏิบัติจริง นอกจากนี้ ท่านยังเป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพท่านหนึ่งที่สังคมให้การยอมรับทั้งในประเทศ และต่างประเทศ พึงดูรางวัลที่ปรากฏแล้ว <sup>๖๔</sup>

**ปณัตตา นพพนาวัน** งานวิจัยเรื่อง การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย จากการศึกษาพบว่า รูปแบบวิธีการสื่อสารที่ใช้ในการเผยแพร่ธรรมะ นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน เริ่มจากการใช้รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคลโดยพระมหากษัตริย์และพระภิกษุสงฆ์เป็นหลัก ต่อมามีการใช้หนังสือ สิ่งพิมพ์ธรรมะ และโสตทัศนูปกรณ์ในการศึกษาสมัยใหม่เข้าช่วย อีกทั้งมีการเผยแพร่ธรรมะผ่านสื่อมวลชนแขนงต่างๆ มากยิ่งขึ้นด้วย และได้มีการพัฒนารูปแบบวิธีการเผยแพร่ธรรมะจากการเทศน์ตามประเพณีดั้งเดิมมาสู่การบรรยายธรรม สันทนาธรรม ปาฐกถาธรรม และการจัดนิทรรศการทางพระพุทธศาสนา

... กลวิธีการนำเสนอธรรมะในปาฐกถาธรรมของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) ซึ่งมีลักษณะเนื้อหาประเภทพัฒนา มีวิธีการนำเสนอธรรมะที่ท่านใช้มากที่สุดคือการเสนอโดยการพูดเชื่อมโยงซึ่งมี ๓ ลักษณะ คือ (๑) พูดเชื่อมโยงจากเรื่องราวต่างๆ เข้าสู่ธรรมะ (๒) พูดเชื่อมโยงจากเหตุการณ์เข้าสู่ธรรมะ (๓) พูดเชื่อมโยงจากข้อความในบทสวดมนต์เข้าสู่วิธี คือ การเสนอโดยใช้การพูดเชื่อมโยง และการนำเสนอใช้ตัวอย่างปาฐกถาธรรมที่มีเนื้อหาประเภทสวดดี มีวิธีการเสนอธรรมะ ๒ วิธีเช่นกัน คือ ๑. การเสนอโดยใช้การพูดเชื่อมโยง ๒. การนำเสนอโดยใช้ตัวอย่างเป็นวิธีการเสนอธรรมะที่ท่านใช้มากกว่าการเสนอโดยใช้การพูดเชื่อมโยง

การใช้ภาษาในการปาฐกถาธรรมของท่าน ที่มีลักษณะเด่นน่าสนใจมี ๓ เรื่องคือ การใช้ถ้อยคำ การใช้ภาพพจน์ การใช้สำนวน และคำพังเพย การใช้ถ้อยคำมี ๓ ลักษณะคือ การใช้คำง่าย การใช้คำที่มีความหมายโดยนัยและการใช้คำที่มาจากภาษาต่างประเทศ การใช้ภาพพจน์ มี ๓ ลักษณะ คือ ภาพพจน์อุปมาอุปมัย ภาพพจน์บุคลาธิษฐาน ภาพพจน์การเลียนเสียงธรรมชาติ การใช้สำนวน สุภาษิต คำพังเพย นำมาใช้บ้างตามสมควร <sup>๖๕</sup>

<sup>๖๔</sup> พระครูพิศิษฐ์อรรถการ (มานพ ชินวโส), “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธำมรงค์ (ทอง สิริมังคโล)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

<sup>๖๕</sup> ปณัตตา นพพนาวัน, “การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

**พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี (โอรุสฺส)** งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม จากการศึกษาพบว่า ในด้านบุคลิกภาพของพระราชาวิทยาคมหรือหลวงพ่อกุณ ปริสุทฺธ โพบว่า หลวงพ่อกุณ มีบุคลิกภาพที่ช่วยให้ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ ดังนี้

- |                            |                                   |
|----------------------------|-----------------------------------|
| ๑. ทำนึ่ง                  | ๒. ยึดมั่นในพระธรรมวินัย          |
| ๓. เครื่องครัด น่าเชื่อถือ | ๔. มีอารมณ์ขัน                    |
| ๕. ฉลาด                    | ๖. สำนวน                          |
| ๗. มีเมตตาธรรมสูง          | ๘. มักน้อย สันโดษ สมถะเรียบง่าย   |
| ๙. สุขุมเยือกเย็น          | ๑๐. มีคำพูดเป็นเอกลักษณ์          |
| ๑๑. พูดชัดเจน              | ๑๒. ชอบพูดตรง ไม่อ้อมค้อม         |
| ๑๓. พูดเข้าใจง่าย          | ๑๔. พูดจริง                       |
| ๑๕. พูดรู้เรื่อง           | ๑๖. พูดยึดหลักคำสอน <sup>๖๖</sup> |

**พระมหานิมิตร ลิขรสุนโณ** งานวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระศรีศิลป์สุนทรวาที (ศิลป์ สิทธิสาโร) จากการศึกษาพบว่า พระศรีศิลป์สุนทรวาที มีชีวิตความเป็นมาด้วยความยากลำบากตั้งแต่เป็นเด็กจนกระทั่งบวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา แต่สามารถอาศัยสถานการณ์พลิกผันชีวิตของตนเองให้พัฒนาก้าวหน้าเป็นที่รู้จักและยอมรับของคนทั่วไป อีกทั้งยังสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดลำพูนซึ่งเป็นจังหวัดเล็กๆ ให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ด้วยการสร้างผลงานต่างๆ ไว้ให้เป็นที่ประจักษ์โดยเฉพาะผลงานในด้านการปกครอง ท่านเป็นพระสงฆ์ที่มียศตำแหน่งต่อจังหวัดลำพูนในฐานะนักการศึกษา ท่านสามารถก่อตั้งโรงเรียน และบริหารโรงเรียนเอง ในฐานะนักพูดนักเขียนท่านเป็นนักพูดนักเขียนที่มีส่วนร่วมการพูดการเขียนดี ทั้งพระและญาติโยมให้ความยอมรับและติดตามฟังติดตามอ่านผลงานของท่านเป็นจำนวนมาก

ในด้านบุคลิกภาพ พบว่า ท่านเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพที่ช่วยให้ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ดังนี้

- |                                      |                             |
|--------------------------------------|-----------------------------|
| ๑. เป็นผู้ที่มีกิริยามารยาทเรียบร้อย | ๒. อ่อนน้อมถ่อมตน           |
| ๓. มีน้ำใจไมตรี                      | ๔. ไม่โอ้อวดยกย่องตน        |
| ๕. วาจาไพเราะ                        | ๖. สุขุม รอบคอบ             |
| ๗. เข้มแข็ง                          | ๘. พูดจริง ทำจริง           |
| ๙. มีความรู้ดี                       | ๑๐. ไม่ถือตัว <sup>๖๗</sup> |

<sup>๖๖</sup> พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี (โอรุสฺส), “การศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

**พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม** งานวิจัยเรื่อง การศึกษาบทบาทของพระอานนทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า บทบาทในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ท่านมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ คือ กับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นพุทธอนุชาเป็นพุทธอุปัฏฐากกับภิกษุในฐานะเป็นเพื่อนสหธรรมิก เป็นที่ปรึกษา และเป็นผู้ประสานหมู่สงฆ์ให้เกิดความสามัคคีกับภิกษุในฐานะเป็นผู้สนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ให้โอวาทกับอุบาสก อุบาสิกาในหน้าที่ปฏิบัติและที่ปรึกษา กับบุคคลภายนอกศาสนาในการช่วยเหลือตอบปัญหาข้อข้องใจ ดังนั้น จะเห็นว่า ท่านต้องรับภาระและเป็นธุระในหลายๆด้าน

บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีบทบาทในการเผยแผ่ในลักษณะการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา สนทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจและแสดงธรรมโดยที่ท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้า แล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการต่างๆ กัน เช่น การบรรยาย การอธิบายขยายข้อความ เปรียบเทียบและถามตอบ เป็นต้น จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสและยอมรับนับถือพระรัตนตรัยกันอย่างแพร่หลาย.....<sup>๖๘</sup>

**พระมหาประดิษฐ์ ปณฺธิตรมโม (ปัญญาจिन)** งานวิจัยเรื่อง ชีวิตและผลงานของพระศรีธรรมนิเทศก์ (กมล โชติมนโต) จากการศึกษาพบว่า พระศรีธรรมนิเทศก์ ในวัยเด็กได้ศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากนั้นได้เข้าไปเป็นศิษย์วัดจนกระทั่งอายุได้ ๑๕ ปี ก็ได้บรรพชาเป็นสามเณรตั้งใจศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี สามารถสอบได้นักธรรมชั้นเอก และเปรียญธรรม ๗ ประโยค ซึ่งถือได้ว่าเป็นเปรียญเอกที่หาผู้สอบได้ยากสมัยนั้น เมื่อมีความรู้ความสามารถแล้วท่านก็ได้ทุ่มเทกำลังสติปัญญาเพื่อพระพุทธศาสนาโดยทำหน้าที่เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมให้คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ ขณะเดียวกัน ก็ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารเป็นเจ้าสำนักเรียน และก่อตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นที่วัดสันป่าข่อยเพื่อเป็นสถานศึกษานักธรรมและบาลีสืบไป

ด้านบุคลิกภาพของพระศรีธรรมนิเทศก์ พบว่า ท่านมีบุคลิกภาพซึ่งสรุปได้ดังนี้

- |                                   |                   |
|-----------------------------------|-------------------|
| ๑. เป็นผู้มีกิริยามารยาทเรียบร้อย | ๒. อ่อนน้อมถ่อมตน |
| ๓. มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่     | ๔. ไม่ถือตัว      |
| ๕. เป็นคนสุขุม งามอาจ สัจ         | ๖. เสียงดังกังวาน |
| ๗. พูดจาชัดถ้อยชัดคำ ไพเราะน่าฟัง | ๘. พูดจริงทำจริง  |
| ๙. น่าเคารพนับถือ                 | ๑๐. มีเมตตาธรรม   |

<sup>๖๗</sup> พระมหาณิmitt สิขรสุนฺโด, “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระศรีศิลป์สุนทรวาทิ (ศิลป์ สิขรสุนโด)”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

<sup>๖๘</sup> พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม, “การศึกษาบทบาทของพระอานนทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

- |                                            |                           |
|--------------------------------------------|---------------------------|
| ๑๑. ร่าเริงแจ่มใส                          | ๑๒. ชอบพูดตรง ไม่อ้อมค้อม |
| ๑๓. มีความคิดเห็นกว้างไกล                  | ๑๔. มีความรู้รอบตัวดี     |
| ๑๕. มีความรู้และความสามารถดี <sup>๖๙</sup> |                           |

## ๒.๕ หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น ซึ่งมีความจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้การดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่เมาในชีวิตมาในความมั่งมี เมาในสิ่งนั้นในสิ่งนี้ ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตที่ดีแล้วย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพไปในตัวเอง พุทธธรรม

“พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงฉลาดในพุทธธรรม  
ไม่มีใครอื่นข่มได้ ดุจพญาช้างเชือกประเสริฐ  
ทรงเป็นผู้มีความเพียรมาก  
ข้าพเจ้าทูลนิมนต์”<sup>๗๐</sup>

พุทธธรรมซึ่งจำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตประจำวัน คือ เบญจศีล ได้แก่

**๒.๕.๑ เบญจศีล** คือความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การหาเลี้ยงชีพที่ปราศจากการเบียดเบียนทั้งตนเองและบุคคลอื่น โดยมีศีล ๕ ข้อเป็นพื้นฐานคือ<sup>๗๑</sup>

๑) เว้นปาณาติบาต คือ ไม่ทำลายชีวิต ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านชีวิตร่างกาย

๒) เว้นอทินนาทานา คือ การไม่เอาของที่เขาไม่ได้ให้ การไม่ลักขโมย และความไม่ประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สิน และกรรมสิทธิ์

๓) เว้นกาเมสุมิฉาจารา การไม่ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านคู่ครอง บุคคลที่รักหวงแหน ไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจในคู่ครองของตนเอง

๔) เว้นมุสาวาทา คือ การไม่พูดเท็จ ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาเท็จ โกหกหลอกลวงตักรอนประโยชน์หรือแกล้งทำลาย

<sup>๖๙</sup> พระมหาประดิษฐ์ ปณฺธิตธมฺโม, “ชีวิตและผลงานของพระศรีธรรมนิเทศก์ (กมล โชติมนฺโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

<sup>๗๐</sup> ชู.อป. (ไทย) ๓๒/๖๑๔/๒๔๓.

<sup>๗๑</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗.

๕) เว้นจากของเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ได้แก่ ไม่เสพของมีนเมา ได้แก่ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากความประมาท พลังพลาด มัวเมาเนื่องจากการใช้สิ่งเสพติดที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะ

**๒.๕.๒ สังคหัตถุ**<sup>๗๒</sup> หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคีกันเอาไว้ มี ๔ ประการ ดังนี้

๑) ทาน ได้แก่ การให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒) ปิยวาจา หรือ ปิยวาจา ได้แก่ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดตื้นน้ำใจ วาจาซาบซึ่งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่กันไปถึง ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

๓) อัตถจริยา ได้แก่ การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุง ส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔) สมานัตตตา ได้แก่ ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอในบุคคลทั่วไป และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ปัญหา ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี<sup>๗๓</sup>

**๒.๕.๓ สุจริต ๓** หาเลี้ยงชีวิตด้วยสุจริตชื่อตรงตามหลักพระพุทธศาสนานั่นครอบคลุมการดำเนินชีวิตทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑) การหาเลี้ยงชีวิตชอบทางกาย เรียก กายสุจริต ๓ อย่าง คือ

๑.๑) เว้นจากฆ่าสัตว์

๑.๒) เว้นจากลักขโมย

๑.๓) เว้นจากประพฤติผิดในกาม

๒) การหาเลี้ยงชีวิตชอบทางวาจา เรียก วาสุจริต ๔ อย่าง คือ

๒.๑) เว้นจากพูดเท็จ

๒.๒) เว้นจากพูดส่อเสียด

๒.๓) เว้นจากพูดคำหยาบ

๒.๔) เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

๓) การหาเลี้ยงชีวิตชอบทางใจ เรียก มโนสุจริต ๓ อย่างคือ

๓.๑) ไม่โลภอยากได้ของเขา

<sup>๗๒</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

<sup>๗๓</sup> อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๒๒.

๓.๒) ไม่พยายามปกป้องร้ายเขา

๓.๓) เห็นชอบตามครรลองคลองธรรม<sup>๗๔</sup>

**๒.๕.๔ สติปัฏฐาน ๔** แปลว่า ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ ๔ อย่าง คือการใช้สติพิจารณา กำหนดรู้ถึงอาการที่ปรากฏทาง กาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งเป็นวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ (พองหนอ – ยุบหนอ) ได้แก่

๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาเห็นกายในกาย หมายถึง การพิจารณาเห็นกาย ส่วนย่อยในกายส่วนใหญ่ เช่น การมีสติพิจารณาท้องที่พอง ยุบ ท้องที่พอง ยุบ ถือว่าเป็นกายส่วนย่อย ในกายส่วนใหญ่ คือร่างกาย เป็นต้น

๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา หมายถึง การพิจารณา ส่วนย่อยในส่วนใหญ่ ที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติ เช่น ความรู้สึกปวดเข้าในเวลานั่งสมาธิ ความรู้สึกปวด เข้าเป็นส่วนหนึ่งของทุกขเวทนา เป็นต้น

๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การใช้สติกำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางจิตหรือวิญญาณ ชันธ์ เช่นการกำหนดรู้ว่าจิตมีอารมณ์อย่างไร จิตมีราคะ โทสะ โมหะ ความหดหู่ ฟุ้งซ่าน สงบ หรือไม่สงบ ก็รู้ว่าจิตมีอารมณ์อย่างนั้น

๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาเห็นธรรมในธรรม หมายถึง พิจารณา สภาวะธรรมน้อยในสภาวะธรรมใหญ่ การมีสติรู้ตามธรรมที่เป็นกุศล หรือ อกุศล ที่บังเกิดขึ้นกับจิต กำหนดเป็นอารมณ์ว่าจิตมีอารมณ์อย่างนั้น<sup>๗๕</sup>

### หลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

หลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ถึงแม้จะมีมากก็ตามตามหลัก พระพุทธศาสนา แต่ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ยกธรรมที่เป็นอุปสรรคที่จำเป็น ภายนอก คืออบายมุข ๖ อย่าง เช่น การดื่มสุรา จนมึนเมาไม่ได้สติ ทำให้เสียทั้งสุขภาพ เสียทรัพย์สินคนดูถูกเหยียดหยาม เป็นต้น และธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อมา ก็คือ ตัณหา คือ กามตัณหา รักใคร่พอใจตามกระแสของกิเลสและ วัตถุ กาม ภาวตัณหา ยินดีในความเป็นอยู่ในฐานะนั้น ๆ และวิภวตัณหาไม่ยินดี ไม่พอใจในภาวะของ ตนเองที่เป็นอยู่นั้น ซึ่งจัดเป็นอุปสรรคภายในใจที่ควรทราบ และหาวิธีสกัดกั้น หรือ บรรเทาให้เบา บาง และไม่ให้อำนาจความเสียหายแก่ตนเองและสังคมมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

<sup>๗๔</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

<sup>๗๕</sup> ที่ระลึกในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ พระเทพสิทธิอาจารย์ วิ. (ทอง สิริมังคโล), (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ช้างเผือก, ๒๕๔๘), หน้า ๖๕.

### ๒.๕.๕ อคติ ๔

อคติ คือ ฐานะอันไม่พึงถึง ทางของความประพฤติที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม หรือความลำเอียง การถึงอคติ<sup>๗๖</sup> มี ๔ อย่าง คือ ๑) ฉันทาคติ ๒) โทสาคติ ๓) โมหาคติ ๔) ภยาคติ<sup>๗๗</sup> การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะประพฤติไม่เป็นธรรม ไม่เที่ยงตรงนั้นทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวเหตุไว้ ๔ อย่าง ด้วยกัน ดังเนื้อความที่ปรากฏในปฐมมคติสูตรแห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกายจตุกกนิบาต ว่า

... บุคคลใดละเมิดความชอบธรรมเพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อม ดุจดวงจันทร์ข้างแรม บุคคลใดไม่ละเมิดความชอบธรรม เพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมบริบูรณ์ ดุจดวงจันทร์ข้างขึ้น<sup>๗๘</sup>

การไม่มีอคติ ย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพการงาน โดยเฉพาะคือการจัดสรรผลผลิตหรือการจัดสรรปัจจัยการผลิตระหว่างกัน ให้แต่ละคนได้เข้าถึงปัจจัยการผลิตอย่างเท่าเทียมกัน และในขณะเดียวกัน การดำรงตนอยู่ในอคติก็ย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความเสื่อม ความไม่เจริญในอาชีพการงานอีกด้วย

การไม่วางตนอยู่ในอคติธรรมคือ ไม่ลำเอียงเพราะเหตุต่าง ๆ ทั้งสี่ประการข้างต้นคือ

- ๑) ฉันทาคติ ได้แก่ ถึงความลำเอียงเพราะความรักใคร่กัน
- ๒) โทสาคติ ได้แก่ ถึงความลำเอียงเพราะความขัดเคืองกัน
- ๓) โมหาคติ ได้แก่ ถึงความลำเอียงเพราะความหลง
- ๔) ภยาคติ ได้แก่ ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว

### ๒.๖ ประวัติและผลงานพระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล)

การศึกษาชีวิตและผลงานของบุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาภูมิหลังของเจ้าของประวัติที่จะทำการศึกษานั้น อันประกอบด้วยวงศ์ตระกูล หรือวงศาคณาญาติ การศึกษา บุคลิกภาพ ลักษณะนิสัย รวมทั้งจริยวัตรต่าง ๆ ทั้งนี้ เพราะถือว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะมีส่วนผลักดันให้ชีวิตประสบความสำเร็จได้ในระดับหนึ่ง

การศึกษาชีวิตของพระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) นั้น สิ่งที่ควรพิจารณาเป็นอันดับแรก คือชีวิตความเป็นมาของท่านว่า ท่านมีสถานะครอบครัวเป็นอย่างไร สำเร็จการศึกษาทั้งคดีโลกและศีลธรรมในระดับไหน บุคลิกลักษณะท่าทาง นิสัยเป็นอย่างไร และได้รับเกียรติ

<sup>๗๖</sup> อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘/๒๙.

<sup>๗๗</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๙๖.

<sup>๗๘</sup> อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘/๒๙.

ประวัติอย่างไร ส่วนผลงานในด้านต่างๆ ของท่านนั้น จะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์รายละเอียดต่าง ๆ ต่อไป

### ๒.๖.๑. ชาติภูมิ <sup>๗๙</sup>

พระธรรมมังคลาจารย์ มีนามเดิมว่า ทอง นามสกุล พรหมะเสน เป็นบุตรชายของคุณพ่อทา คุณแม่แต้ม พรหมะเสน เกิดเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๔๖๖ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๐ ปี กุน ตำบลบ้านแอ่น อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันทั้งหมด ๖ คน เรียงลำดับดังนี้

- (๑) นางแพง พรหมะเสน (ถึงแก่กรรม)
- (๒) พ่อหนานดอกคำ พรหมะเสน (ถึงแก่กรรม)
- (๓) พ่อหนานผง พรหมะเสน (ถึงแก่กรรม)
- (๔) พ่อหนานแปง พรหมะเสน (ถึงแก่กรรม)
- (๕) พระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล)
- (๖) ด.ญ.ตุ้ม พรหมะเสน (ถึงแก่กรรมตั้งแต่ยังเด็ก)

พระธรรมมังคลาจารย์ สืบเชื้อสายมาจากตระกูลขุนนางในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวราชกาลที่ ๖ บ้านเดิมของคุณปู่ย่าอ้าโกกปัป จังหวัดปราจีนบุรี ชื่อขุนต่างใจ เป็นนายท้ายเรือพระที่นั่งของพระเจ้าอยู่หัว ได้ล่องเรือมาทางลำน้ำปิง จอดเรือที่บ้านนาแก ตำบลบ้านแอ่น อำเภอฮอด ได้สมรสกับนางจันทา มีบุตรด้วยกัน ๓ คนดังนี้

- (๑) นายใจ พรหมะเสน
- (๒) นายทา พรหมะเสน (บิดา ของพระธรรมมังคลาจารย์)
- (๓) นางเต็น พรหมะเสน

### ๒.๖.๒. ชีวิตในวัยเด็ก

พระธรรมมังคลาจารย์ ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัวอย่างอบอุ่น ท่านสนิทสนมใกล้ชิดกับคุณแม่มาก เป็นเด็กขยันทำงานทุกอย่าง ไม่เคยรังเกียจแม่แต่การเหลาไม้ชำระให้คุณแม่จนได้รับคำชมจากคุณแม่อยู่เสมอ ท่านเคยพบกับเหตุการณ์ที่เป็นอันตรายต่อชีวิตแทบจะเอาชีวิตไม่รอดมาหลายครั้ง กล่าวคือ เมื่ออายุได้ประมาณ ๓ ขวบ คุณแม่พาไปเล่นน้ำที่ท่าน้ำ พลัดตกน้ำแต่คุณแม่ก็ช่วยเอาไว้ได้ ต่อมาอายุประมาณ ๔ ขวบคุณพ่อพาลงเรือไปกับพี่ๆ เพื่อไปซื้อเรือนที่บ้านหางดง ในขณะที่คุณพ่อขึ้นไปติดต่อขอซื้อเรือนอยู่นั้น ได้ปล่อยให้ลูกๆ อยู่ในเรือตามลำพัง พวกพี่ ๆ จึงพา

<sup>๗๙</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ, ๘๐ปีที่ทรงคุณค่ากับเวลาที่ผ่านไป, ที่ระลึกงานอายุวัฒนมงคล ๘๐ ปี ๒๑ กันยายน วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑-๓.

กันลงเล่นน้ำ พี่คนหนึ่งได้บอกให้ท่านกระโดดลงไปในน้ำ ด้วยความเป็นเด็ก ท่านก็กระโดดลงไปตามคำบอกของพี่ทั้งที่ว่ายน้ำไม่เป็น จึงจมน้ำ แต่พวกพี่ก็ช่วยไว้ได้ทัน เมื่อคุณพ่อรู้เข้าก็ดุว่าพวกพี่แต่ท่านสงสัยว่าพวกพี่จึงบอกพ่อไปว่า ไม่ได้ตกน้ำ

ท่านเป็นผู้ที่มีใจฝักใฝ่อยู่กับการบวชเป็นพระมาตั้งแต่เป็นเด็ก เมื่ออายุประมาณ ๖-๗ ขวบ ท่านได้ฝันเห็นพระพุทธรูปยิ้มให้ขณะที่ตัวเองกำลังนอนอยู่ก็รู้สึกตัวลอยขึ้นลงได้อย่างน่าอัศจรรย์ จากนั้นก็มีใจผูกพันอยู่กับพระมาโดยตลอด แม้แต่การเล่นก็ชอบเล่นเป็นพระ โดยนำเอาผ้าถุงของคุณแม่มาห่มในลักษณะของพระอยู่เสมอ ผิดกับการเล่นของเด็กคนอื่นๆ ซึ่งเป็นสัญญาณแสดงให้เห็นว่าท่านจะต้องอยู่ในสมณเพศแน่นอน

เมื่ออายุได้ ๙ ขวบ มารดาของท่านได้เสียชีวิตลง ทำให้ชีวิตช่วงนี้ต้องเปลี่ยนไป ท่านต้องไปอาศัยอยู่กับน้าสาว แล้วต้องช่วยทำงานบ้านทุกอย่าง ไม่มีโอกาสได้วิ่งเล่นเหมือนเด็กอื่นๆ ในวัยเดียวกัน อยู่กับน้าสาวได้ประมาณ ๑ ปี พี่ชายจึงไปรับกลับมาอยู่ด้วย ช่วงนี้จึงพอมีเวลาว่างได้ไปเที่ยวเล่นบ้างตามประสาเด็ก ด้วยอุปนิสัยที่มีแต่ความเมตตามาตั้งแต่ยังเล็ก จึงไม่ชอบเห็นใครถูกรังแกแม้แต่สัตว์ อีกทั้งสถานที่ที่ชอบไปเที่ยวก็คือวัด โดยเฉพาะวัดนาแก ซึ่งอยู่ใกล้บ้านทำให้รู้จักคุ้นเคยกับเจ้าอาวาสเป็นอย่างดี ในสมัยนั้นคือ ครูบาชัยวงศ์ (อดีตเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน) ท่านเห็นว่าเด็กชายทองสามารถสวด อิติปิโส ได้ และมีวิสัยที่จะเข้ามาอยู่ในบวรพุทธศาสนา จึงชวนให้มาอยู่ที่วัดนับเป็นจุดเริ่มต้นในการเข้ามาอยู่ในพระพุทธศาสนาของท่าน

### ๒.๖.๓. การบรรพชา <sup>๘๐</sup>

พระธรรมมังคลาจารย์ ได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุได้ ๑๑ ปี วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๔๗๗ ณ วัดนาแก ตำบลบ้านแอ่น อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพระครูบาชัยวงศ์เป็นพระอุปัชฌาย์

#### ชีวิตหลังการบรรพชา

เมื่อบวชเป็นสามเณรใหม่ๆ ก็ได้ไปเรียนนักธรรมที่วัดวังลุง อำเภอสอด ท่านต้องเดินบ้างวิ่งบ้าง เป็นระยะทางถึง ๙ กิโลเมตร ในการไปเรียนที่อำเภอสอด ซึ่งในสมัยนั้นถนนหนทางยังไม่ได้มีการพัฒนาเหมือนในปัจจุบัน แต่ด้วยความมานะอดุสาหะ ท่านจึงพยายามแสวงหาวิชาความรู้อยู่เสมอด้วยความอดทน มิได้ย่อท้อต่ออุปสรรคต่างๆ แต่อย่างใด

<sup>๘๐</sup> พระครูพิศิษฐ์รการ, การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธารจารย์ (ทอง สิริมงคล) วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖ – ๑๗.

ท่านเป็นผู้ที่มีความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์มาตั้งแต่ยังเป็นเด็กในระหว่างที่บวชเป็นสามเณรนั้น ท่านได้มีโอกาสมีส่วนร่วมสร้างทางขึ้นดอยสุเทพกับท่านครูบาศรีวิชัย เมื่อเสร็จจากการสร้างทางแล้วท่านพระครูบาศรีวิชัยได้นำพระและสามเณรทั้งหลายมาพักที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ท่านได้มีโอกาสรับใช้ท่านพระครูบาศรีวิชัยอย่างใกล้ชิด จึงได้รับเมตตาจากท่านเสมอ บางครั้งก็ได้รับแจกสิ่งของต่าง ๆ เช่น ผ้าสบง เงิน มะพร้าว เป็นต้น เมื่อท่านพระครูบาศรีวิชัยป่วยอยู่ที่วัดบ้านปาง ท่านก็เป็นผู้ที่ได้รับพรณิบัติรับใช้อย่างใกล้ชิดด้วยความห่วงใย และเคารพรักเป็นอย่างยิ่ง แสดงถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณอันเป็นคุณลักษณะที่ประเสริฐยิ่งของท่าน สมควรที่บรรดาศิษย์ทั้งหลายจะได้น้อมนำมาเป็นแบบอย่างเพื่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิตของตนเองและวงศ์ตระกูลสืบต่อไป

#### ๒.๖.๔. การอุปสมบท <sup>๘๑</sup>

พระธรรมมังคลาจารย์ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดบ้านแอ่น อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๗ โดยมีพระครูคัมภีรธรรม พรหมปัญโญ เจ้าอาวาสวัดชัยพระเกียรติ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอธิการญาณรัฐ วัดห้วยทราย เป็นพระกรรมวาจา พระมหาจันทร์ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เป็นพระอนุสาสนาจารย์ ได้รับฉายาว่า “สิริมงคล”

#### ชีวิตหลังอุปสมบท

หลังจากบวชเป็นพระภิกษุแล้ว ท่านได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดชัยพระเกียรติชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในระหว่างนั้นท่านได้รับความไว้วางใจจากพระครูคัมภีรธรรมเจ้าอาวาสวัดชัยพระเกียรติ ให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระปลัดฐานานุกรม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ท่านได้รับมอบหมายให้ช่วยงานสำคัญๆ ในพระพุทธศาสนาโดยตลอด จนกระทั่งต่อมาคณะศรัทธาจากวัดเมืองมางได้มาอาราธนานิมนต์ท่านให้มาเป็นเจ้าอาวาสที่วัดเมืองมาง เนื่องจากเจ้าอาวาสวัดเมืองมางได้ถึงแก่กรรมภาพไป ท่านจึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดเมืองมาง ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๙๑ ขณะเดียวกันก็ดำรงตำแหน่งเป็นเลขานุการเจ้าคณะอำเภอฮอดด้วย

#### ๒.๖.๕. การศึกษา <sup>๘๒</sup>

พระธรรมมังคลาจารย์ ได้รับการศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์ ท่านได้ศึกษาคติโลกที่เรียกว่าการศึกษาฝ่ายสามัญ และคติธรรมที่เรียกว่าการศึกษาฝ่ายปริยัติธรรม กล่าวได้ว่าท่านได้รับ

<sup>๘๑</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ, ๙๐ปีที่ทรงคุณค่ากับเวลาที่ผ่านไป, ที่ระลึกงานอายุวัฒนมงคล ๙๐ ปี ๒๑ กันยายน วัดพระธาตุดุสิตจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑.

<sup>๘๒</sup> ที่ระลึกงานทำบุญอายุวัฒนมงคล ๙๒ ปี ๗๒ พรรษา พระธรรมมังคลาจารย์ วิ. (พระอาจารย์ทอง สิริมงคล) ๒๑ กันยายน ๒๕๕๘, (เชียงใหม่ : ฐานการพิมพ์), หน้า ๑๒ – ๑๓.

การศึกษาที่เรียกว่าโลกไม่ให้ซ้ำ ธรรมไม่ให้เสีย หมายความว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ทั้งฝ่ายปริยัติศึกษา และสามัญศึกษา ดังปรากฏในประวัติการศึกษาต่อไปนี้

### ๑. ฝ่ายสามัญศึกษา

พ.ศ. ๒๔๗๕ จบระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนบ้านแอ่น ตำบลบ้านแอ่น อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๔๗๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถวายปริญญาบัตร ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาเอก พระพุทธศาสนา

พ.ศ. ๒๔๕๔ มหาวิทยาลัยนอร์ท เชียงใหม่ ถวายปริญญาบัตร ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาการบริหารการพัฒนา

พ.ศ. ๒๕๕๕ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถวาย ปริญญาบัตร ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๕๖ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ถวายปริญญาบัตร ปริญญาศาสนศาสตร ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

### ๒. ฝ่ายปริยัติศึกษา

พ.ศ. ๒๔๘๖ สอบได้ น.ธ.โท สำนักเรียนวัดชัยพระเกียรติ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๔๘๗ สอบได้ น.ธ.เอก สำนักเรียนวัดพันอ้น อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๔๙๕ จบการศึกษาด้านวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน สี่ ฌ. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กทม

พ.ศ. ๒๔๙๖ จบการศึกษาภาคปฏิบัติด้านวิปัสสนากรรมฐานที่ประเทศพม่า เป็นเวลา ๒ ปี ได้ไปปฏิบัติวิปัสสนากับท่านมหาสีสะยาตอ ภัททันตะโณดมมหาเถระที่วัดตปนะยิตา

พ.ศ. ๒๕๓๒ จบหลักสูตรอบรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสูตรของสถาบันวิปัสสนาจารย์ ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สำนักงานใหญ่ กองการวิปัสสนาธุระแห่งประเทศไทย รุ่นที่ ๓

#### ๒.๖.๖. สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ

##### สมณศักดิ์ <sup>๘๓</sup>

พ.ศ. ๒๕๙๐ ได้รับแต่งตั้งสมณศักดิ์ เป็นพระครูฐานานุกรม พระครูคัมภีรธรรม อดีตเจ้าคณะอำเภอสอด ที่ พระปลัดทอง สิริมังคโล

<sup>๘๓</sup> ที่ระลึกลการทำงานบุญอายุวัฒนมงคล ๙๒ ปี ๗๒ พรรษา พระธรรมมังคลาจารย์ วิ. (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ๒๑ กันยายน ๒๕๕๘, (เชียงใหม่ : ญาณพลการพิมพ์), หน้า ๑๕.

พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็น พระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะอำเภอ  
ชั้นโทในราชทินนามที่ พระครูพิพัฒน์คณาภิบาล

พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะ  
อำเภอชั้นเอกในราชทินนาม เดิม

พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะ  
อำเภอชั้นพิเศษ ในราชทินนาม เดิม

พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้รับการถวายสมณศักดิ์จากสังฆการามัญมหานิกาย ประเทศศรีลังกา  
ที่ “ พระศาสนโสภณสิริบวรวิปัสสนากัมมัฏฐานาจารย์ ”

พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับการถวายสมณศักดิ์จากสังฆการามัญสยามนิกาย ประเทศศรี  
ลังกา ที่ “ พระศาสนโสภณสิริบวรวิปัสสนากัมมัฏฐานาจารย์ ”

พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นสามัญ ฝ่าย  
วิปัสสนาธุระในราชทินนามที่ “ พระสุพรหมยานเถร ” ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕  
ธันวาคม

พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นราช ฝ่าย  
วิปัสสนาธุระในราชทินนามที่ “ พระราชพรหมอาจารย์ ไพศาลภาวนานุสิฐ มหาคณิสสร บวรสังฆา  
ราม คามวาสี ” ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ๕ ธันวาคม

พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นเทพ ฝ่าย  
วิปัสสนาธุระในราชทินนามที่ “ พระเทพสิทธิอาจารย์ ภาวนาวิธานประยุติวิสุทธิมณฑลชัยกิจ  
มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี ” ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม

พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นธรรม ฝ่าย  
วิปัสสนาธุระในราชทินนามที่ “ พระธรรมมังคลาจารย์ ภาวนาวิธานประยุติวิสุทธิธรรมโสภณวิมล  
ศาสนกิจ มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี ” ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕  
ธันวาคม

พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้รับการถวายสมณศักดิ์จาก รัฐบาลแห่งสหภาพเมียนมาร์ในตำแหน่ง  
ที่ “ อัครมหากรรมมัญญานาจริยะ ”

#### เกียรติคุณที่ได้รับ<sup>๘๔</sup>

พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับคัดเลือกให้เป็นบุคคลผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาประเภท  
ส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม ในงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาในเทศกาลวันวิสาขบูชา

<sup>๘๔</sup> ที่ระลึกงานทำบุญอายุวัฒนมงคล ๙๒ ปี ๗๒ พรรษา พระธรรมมังคลาจารย์ วิ. (พระอาจารย์ทอง สิ  
ริมจฺคโล) ๒๑ กันยายน ๒๕๕๘, (เชียงใหม่ : ภัฏฐพลการพิมพ์), หน้า ๑๖.

พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้รับโล่เกียรตินิยม ผู้มีผลงานดีเด่นด้าน “วัฒนธรรมท้องถิ่น” สาขามนุษยศาสตร์ จากศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับรางวัลครูบาศรีวิชัย ในงานรำลึกถึงพระครูบาศรีวิชัย ครบรอบ ๑๑๒ ปี ได้รับเลือกให้เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเป็นทั้งนักบุญและนักพัฒนาแห่งล้านนาไทย

พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้รับเกียรติบัตรจากคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านสาธารณูปการ เนื่องในวันมาฆบูชา

พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับถวายเกียรติบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นในการดำเนินให้วัดเป็นอุทยานการศึกษาเพื่อเฉลิมฉลอง ๗๐๐ ปี เมืองเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้รับพระราชทานโล่ และเข็มเกียรตินิยมจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในด้านอนุรักษ์มรดกไทยดีเด่น ด้านภาษา และวรรณกรรมของไทย

พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้รับปดยศวัดพัฒนาดีเด่น พร้อมด้วยใบประกาศเกียรติคุณ และเงินรางวัลจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท จากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้รับโล่เกียรตินิยมจากยุวพุทริกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางการเผยแผ่วิปัสสนากรรมฐาน เนื่องในโอกาสครบรอบ ๔๘ ปี ของยุวพุทริกสมาคม

พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณจากชมรมผู้สูงอายุอำเภอจอมทองจังหวัดเชียงใหม่ องค์ประธานอุปถัมภ์การก่อสร้างอาคารชมรมผู้สูงอายุอำเภอจอมทอง

พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้รับโล่เกียรตินิยมจากมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โดยพระครูพิพิธสุตารุ ร่องอธิการบดี มหาวิทยาลัย ในฐานะเป็นผู้กระทำคุณประโยชน์แก่มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้รับโล่เกียรตินิยมจากมหาธาตุวิทยาลัยโดยพระธรรมสุธี อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ ให้เป็นศิษย์เก่าผู้ประสบความสำเร็จอย่างสูงทั้งทางโลก และทางธรรม

พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้รับรางวัลประกาศเกียรติคุณรางวัลส่งเสริมการศึกษาเพื่อสันติภาพ ประจำปี ๒๕๕๑ จากมูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้รับรางวัลสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ ประจำปี ๒๕๕๒

พ.ศ. ๒๕๕๓ ได้รับรางวัลพุทธคุณูปการ ประเพณีวัชรเกียรติคุณ จากสภาผู้แทนราษฎรไทย

## ๒.๖.๗. ปฏิปทาจริยวัตร<sup>๘๕</sup>

ปฏิปทาจริยวัตรถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระนักเผยแผ่ นอกเหนือไปจากคุณสมบัติด้านคุณธรรม เพราะบุคลิกภาพที่สง่างาม ย่อมสร้างความศรัทธาให้เกิดแก่ผู้พบเห็นเป็นครั้งแรก พระธรรมมิ่งคลาจารย์เป็นพระมหาเถระอีกรูปหนึ่งของล้านนาไทย ที่มีความรู้ความสามารถด้านวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐานสี่ แบบยุบหนอ พองหนอ ซึ่งกล่าวได้ว่า ท่านเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพดี กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีปฏิปทาจริยวัตรเรียบร้อยงดงาม น่าเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็นและผู้สนทนา ที่สำคัญท่านวางอิริยาบถสี่ ด้วยอาการสงบ สง่าผ่าเผยมีความมั่นใจในตนเองสูง เพื่อให้มองเห็นภาพตามคำที่กล่าวมาได้อย่างชัดเจน

### ๑. การตั้งอยู่ในเมตตาธรรม

พระธรรมมิ่งคลาจารย์ เป็นผู้เปี่ยมล้นไปด้วยความเมตตากรุณาอย่างหาได้ยากยิ่ง มีปณิธานอันแรงกล้าที่จะช่วยสรรพสัตว์ทั้งหลายผู้ตกทุกข์ได้ยาก ท่านได้พยายามแนะนำสั่งสอนบรรดาสาธุศิษย์และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้มีการประพฤติในแนวสติปัฏฐานสี่ อยู่เสมอ เพื่อให้ทุกคนเกิดปัญญา ให้มีดวงตาเห็นธรรม เห็นความจริงของชีวิต ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส

ท่านสอนว่าวิปัสสนากรรมฐานจะช่วยให้คนมีเมตตากรุณาต่อกัน มีความเอ็นดูสงสารกัน พลอยยินดีอนุโมทนาสาธุการในเมื่อผู้อื่นได้ดี ความเบียดเบียนกัน การเอาวัดเอาเปรียบกัน ความอิจฉาริษยา ก็จะหมดไป สังคมก็จะมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ท่านจึงมักสอนให้บรรดาผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายมีความกรุณาต่อปวงสรรพสัตว์ด้วยเช่นเดียวกัน หลังจากนั่งสมาธิแล้ว จะต้องแผ่ผลบุญกุศล แผ่เมตตาทุกครั้งไป

ด้วยความเป็นผู้มีเมตตาจิตอยู่เสมอ ท่านจะให้ความช่วยเหลือทุกๆ คนที่มีความเดือดร้อนด้วยความเมตตาอย่างเท่าเทียมกันหมด มิได้ปรากฏเฉพาะบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ท่านจะให้การอนุเคราะห์แก่ผู้เลื่อมใสเหมือนกันหมดไม่มีเว้นรวากับว่าท่านเกิดมาเพื่อเป็นพระผู้ให้อย่างแท้จริงตลอดชีวิตของท่าน

### ๒. ความเป็นผู้ที่มีความสำรวมระวังอยู่เสมอ

พระธรรมมิ่งคลาจารย์ อุปนิสยทั่วไปแล้ว ท่านเป็นผู้ที่มีความสงบเสงี่ยม เรียบร้อยมาตั้งแต่เป็นเด็กแล้วเพราะเหตุว่าท่านได้สืบเชื้อสายมาจากวงศ์ตระกูลที่ได้รับพระราชทานยศถาบรรดาศักดิ์ ในสมัยพระบาทมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ดังนั้นลักษณะท่าทางการแสดงออกของท่านจึงเต็มไปด้วยความมีสติเปี่ยมด้วยความสำรวมเรียบร้อยสมเป็นผู้ดีทุกอย่างทุก

<sup>๘๕</sup> พระครูพิศิษฐ์อรรถการ, การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธารจารย์ (ทอง สิริมงคล), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐.

ประการ มีคำพูดที่สุภาพอ่อนโยนเต็มไปด้วยความมีสติเปี่ยมด้วยเนื้อหาสาระอันเป็นสารัตถประโยชน์ ก่อให้เกิดความชุ่มเย็นแก่ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง

ยังท่านอยู่ในเพศบรรพชิตด้วยแล้ว ท่านก็ยิ่งมีความสำรวมอยู่ด้วยการมีสติ สัมปชัญญะ รู้ตัวทั่วพร้อมอยู่ตลอดเวลา ไม่เคยมีอิริยาบถใดที่ขาดการสำรวมเลย ไม่ว่าจะเป็นการเดิน การยืน การนั่ง การฉันภัตตาหาร การทำวัตรสวดมนต์ การปฏิสันถารกับผู้อื่น หรือขณะปฏิบัติศาสนกิจใด ๆ ก็ตาม จะสังเกตเห็นว่าท่านจะอยู่ในลักษณะที่มีสติกำหนดอยู่ตลอดเวลา ด้วยสายตาที่นิ่ง สงบ มีแต่ความเมตตาอย่างจริงใจ

ท่านได้สอนลูกศิษย์ทั้งหลายเสมออยู่ว่า เวลาเย็นก็อย่าไปยืนเฉย ๆ ให้กำหนดไว้เสมอทุกขณะว่า ยืนหนอ ๆ เวลาเดินก็อย่าไปเดินเฉย ๆ โดยไม่ได้กำหนด จะเสียเวลาไปเปล่า ๆ เราจะได้ประโยชน์อะไรจากอิริยาบถเหล่านี้เลย จึงต้องกำหนดไว้เสมอด้วยสมาธิในขณะที่เดิน หรือจะอยู่ในอิริยาบถใดก็ตามต้องมีสติตามดูอยู่เสมอ

### ๓. ความเป็นผู้ประสานสัมพันธ์ยอดเยี่ยม

พระธรรมมังคลาจารย์ ท่านไม่เคยถ้อยศกดิ์ ตามตำแหน่งหน้าที่ที่ท่านได้รับอยู่ในขณะนี้เลย การปฏิบัติตนก็ยังคงเสมอต้นเสมอปลาย มิได้ผิดไปจากแต่ก่อนที่จะได้รับตำแหน่งแต่อย่างใด เคยทำงานหนักอย่างไร ปัจจุบันก็ยังคงเป็นอยู่อย่างนั้น ยิ่งกว่านั้นหลังจากได้รับตำแหน่งแล้ว ภาระหน้าที่ที่เพิ่มเข้ามาจะยิ่งทำให้ต้องเสียสละและมีความอดทนมากขึ้นกว่าเดิม ไม่ว่าจะเป็นสังคมในระดับชาวบ้านทั่วๆ ไป จนถึงระดับโลก ท่านจะเป็นผู้ประสานสัมพันธ์ให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชนทุกระดับ และเป็นศูนย์รวมของความเลื่อมใสศรัทธาของบรรดาพุทธศาสนิกชน ให้ร่วมใจกันประกอบคุณงามความดีนันทนาการ ทำให้งานของพระพุทธศาสนาเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว

นอกจากนี้ ท่านยังใช้ความสามารถอันยอดเยี่ยมนี้ เป็นผู้ประสานสัมพันธ์ในสังคมระดับโลกอีกด้วย โดยการเป็นผู้แทนของคณะสงฆ์ไทย เดินทางไปร่วมประชุมสมัชชาสันนิบาตศาสนาสากลทั่วโลก ซึ่งเป็นผู้นำจากศาสนาทั่วโลก เช่น ท่านดาไลลามะมาประชุมเพื่อสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ทัศนคติ เพื่อความสามัคคีธรรมที่จะสร้างสรรค์สันติภาพของโลก ที่เมืองหลวงของประเทศเม็กซิโก เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๕๓

### ๔. ความเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในความกตัญญูตเวทิตาธรรม

#### ๔.๑ ความกตัญญูตเวทิตาต่อบุพพการี

พระธรรมมังคลาจารย์ ท่านไม่เคยทำความหนักใจ ให้แก่บิดามารดาเลย เมื่อท่านมีโอกาสเทศน์สั่งสอนลูกศิษย์ และคณะศรัทธาทั้งหลาย ท่านก็จะเน้นในเรื่องความกตัญญูต่อบิดามารดาดำเนินเสมอ ท่านสอนว่าเราเติบโตมาถึงขนาดนี้ได้เพราะเราได้ดื่มน้ำนมได้กินข้าวกินน้ำของพ่อแม่ ท่านได้เลี้ยงดูให้ความอุปการะเรามาด้วยความเมตตา และยังสั่งสอนให้พวกเราเป็นคนดี อยู่ในศีลธรรม ขอย่าได้ลืมหื้มพระคุณของพ่อแม่เป็นอันขาด ต้องระลึกถึงอยู่เสมอและหาทางตอบแทน

พระคุณของท่านด้วยความเคารพยิ่ง เมื่อเราปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ขณะที่เดินจงกรมทุกก้าวที่เราก้าวไป ก็ขอให้ตั้งใจอุทิศผลบุญกุศลนี้ให้คุณพ่อ ให้ท่านทั้งสองได้มีโอกาสมาปฏิบัติอย่างพวกเราบ้าง เพื่อเป็นบุญกุศลสร้างสมไว้แก่ตัวของท่านเอง และจะได้มีสติเมื่อเวลาจิตจะดับไป ถ้ามีสติในขณะนั้นแล้ว ย่อมไปสู่สุคติอย่างแน่นอน

#### ๔.๒ ความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์

พระธรรมมังคลาจารย์ ได้ให้ความเคารพสักการะครูบาอาจารย์ของท่านด้วยความนอบน้อมและจริงใจตลอดมา สังเกตได้จากปฏิปทาของท่านที่มีต่อครูบาอาจารย์ทุกๆ ท่านนั้น ล้วนเต็มไปด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตนและเคารพบูชาอยู่เสมอ ท่านได้สอนว่า การระลึกถึงและตอบแทนพระคุณของครูบาอาจารย์นั้นเป็นสิ่งที่ดี สามารถทำให้เราพ้นไปจากกองทุกข์ได้ การที่เราระลึกถึงพระคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระพุทธองค์ได้ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์

นอกจากนี้ท่านยังได้อบรมทำวัตรแก่พระภิกษุ สามเณร ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหารว่า พวกเราล้วนได้อยู่ดีกินดี เพราะพระคุณของสมเด็จพระพ่อเรา ดังนั้น เราจะมาอยู่เฉยๆ ไม่ทำอะไรเลยเป็นสิ่งที่ไม่สมควร เราควรทำหน้าที่ของสงฆ์อย่างเคร่งครัด ต้องมีการทำวัตรสวดมนต์แผ่เมตตาภาวนา บูชาทั้งอามิส และบูชาทั้งการปฏิบัติ เราต้องอยู่ด้วยความกตัญญู ขอให้ท่านทั้งหลายจงนึกถึงบุญคุณของพระพุทธองค์ เราจะได้ช่วยพระศาสนาของพระองค์ให้มีความมั่นคง และเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

#### ๔.๓ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณทางพระพุทธศาสนา

พระธรรมมังคลาจารย์ ได้สอนบรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายว่า “เราทำบุญคุณไว้กับใครก็ตาม ไม่ต้องไปนึกถึง แต่ถ้าใครทำบุญคุณไว้กับเรานั้น แม้นิดหน่อยเพียงน้ำหนึ่งแก้ว ก็ขอให้จดจำไว้ เพื่อหาทางชดใช้ตอบแทนพระคุณเขาตามโอกาสอันควร” ดังนี้เป็นคำสอนง่ายๆ สั้นๆ แต่มีความหมายกว้างลึกซึ้ง เป็นสิ่งที่ประทับใจบรรดาสาธุศิษย์ทั้งหลาย และไกลที่นั่นประชุมกันในวันธรรมสวนะในครั้งนั้นเป็นอย่างมาก สำหรับผู้ปฏิบัติตามได้ ก็จะสามารถก่อให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน นำคบหาสมาคมต่อผู้ที่ได้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้น การที่ท่านมีกิจนิมนต์มากมาย แทบจะไม่ได้พักผ่อนเลย ก็เนื่องจากการที่ท่านมีความกตัญญูต่อผู้ที่มีคุณต่อพระศาสนาและด้วยความเมตตาที่มีอยู่ในดวงจิตของท่านนั่นเอง

จากการศึกษาข้อมูลด้านปฏิปทาจริยาวัตรของพระธรรมมังคลาจารย์ พบว่า ท่านเป็นพระมหาเถระที่เปี่ยมล้นด้วยเมตตาธรรม มีสัมมาคารวะต่อครูบาอาจารย์ และผู้มีพระคุณ มีความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่ถือยศศักดิ์ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย มีความสัจจธรรมอันบริสุทธิ์ด้วยดี ประสานความสัมพันธ์ในหมู่คณะได้เป็นอย่างดี ยึดมั่นอยู่ในหลักกตัญญูกตเวทีตาธรรมอย่างสม่ำเสมอ

กล่าวได้ว่า พระธรรมมังคลาจารย์ เป็นพระมหาเถระผู้มีบุคลิกภาพหรือปฏิปทาจริยาวัตรอยู่ในขั้นที่ดี กล่าวคือ ท่านเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพทางกาย สะอาด สงบและสำรวม เป็นผู้มี

สุขภาพจิตดีชี้แนะประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยเมตตาธรรม และเป็นผู้มีความมั่นใจในตนเองสูง เนื่องจากท่านเป็นผู้รู้จริงและปฏิบัติจริง นอกจากนี้ ท่านยังเป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพ ท่านหนึ่งที่สังคมให้การยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ พึงดูรางวัลและเกียรติคุณที่ปรากฏแล้ว

## ๒.๖.๘. ผลงานด้านกิจการพระพุทธศาสนาของพระธรรมมังคลาจารย์

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับผลงานด้านต่างๆ ของพระธรรมมังคลาจารย์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ท่านได้สร้างสรรค์ผลงานเหล่านั้นให้ปรากฏแล้วแต่จรโรงศาสนาทั้งสิ้น ผลงานดังกล่าว คือ ๑) งานบริหารกิจการคณะสงฆ์ ๒) งานเทศนาและงานประพันธ์ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ ผลงานในแต่ละด้านดังกล่าว มาเป็นลำดับ

### ๑. งานบริหารกิจการคณะสงฆ์

ผลงานด้านต่างๆ ในขณะที่พระธรรมมังคลาจารย์เป็น พระนักปกครอง นักบริหาร ตลอดถึงนักเผยแผ่ ในขณะที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส และผู้บริหาร กิจการของคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นผลงานของท่าน ผลงานดังกล่าวแบ่งออกเป็น ๕ ด้าน ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับ ดังต่อไปนี้

#### ๑.๑. งานบริหารและการจัดการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งสำนักอบรมฝึกหัดการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นเป็นแห่งแรกในจังหวัดเชียงใหม่ ณ วัดเมืองมา

พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นผู้ริเริ่มก่อสร้างหอสมุด และจัดตั้งห้องสมุดวัดเมืองมาขึ้น

พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งสำนักสอนพระอภิธรรมขึ้นเป็นแห่งแรก ณ วัดเมืองมาโดยอาราธนาพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิทางพระอภิธรรมมาจากวัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี และวัดมหาธาตุฯ พระนคร

พ.ศ. ๒๕๐๕ – ปัจจุบัน เป็นผู้บริหารงานด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้ริเริ่มจัดตั้งสำนักอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นที่สำนักสงฆ์ถ้ำตอง ตำบลบ้านแปะ เกอจอมทอง ได้ร่วมกับคณะกรรมการของสำนักและคณะสงฆ์อำเภอกจอมทอง สร้างกุฏิ ศาลา และห้องปฏิบัติวิปัสสนาจนเป็นที่เรียบร้อย

พ.ศ. ๒๕๑๒ เปิดสำนักเรียนนักเรียน บาลีไวยากรณ์ และอภิธรรมขึ้น ที่วัดเมืองมา อำเภอกจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๑๕ เริ่มเปิดโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมขึ้นที่วัดอินทาราม (แม่รัง) อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๒๓ เปิดสำนักเรียนพระอภิธรรมและนักธรรมชั้นที่วัดสิริมังคลาจารย์พร้อมทั้งเปิดเป็นสำนักอบรมวิปัสสนากรรมฐาน และจัดตั้งสำนักแม่ชีประจำจังหวัดเชียงใหม่ขึ้นที่วัดนี้ด้วย

พ.ศ. ๒๕๓๑ เปิดสำนักเรียนพระอภิธรรมชั้นที่วัด ร่ำเปิง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๓ เปิดสำนักเรียน นักธรรม บาลีไวยากรณ์ และภาษาล้านนา ที่วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๕ เปิดสอนนักธรรม บาลีไวยากรณ์ และภาษาล้านนา ที่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร และเปิดสอนพระพุทธศาสนาวิธอาทิติย ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นประธานในการสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม ตามโครงการมูลนิธิเพื่อการศึกษา ขึ้นที่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๙ เปิดสอนนักธรรม บาลีไวยากรณ์ และภาษาล้านนา ที่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เพื่อเป็นการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับเยาวชนระดับชั้น ป.๓ – ป.๖ จำนวน ๔๐๐ คน จากโรงเรียนต่างๆ ที่อยู่รอบวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เริ่มเปิดเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๙<sup>๘๖</sup>

พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นประธานในการสร้าง หอไอที อาคารบดินทร์ภักดีกุล ณ โรงเรียนสบเตี๊ยะ ตำบลสบเตี๊ยะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ อุปถัมภ์โดย ดร.วนิดา บดินทร์ภักดีกุล รวมงบประมาณสร้าง ๑,๔๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๔๔ บูรณะอาคารเรียน โรงเรียนบ้านหนองคัน ต.แม่สอย อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๓๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นประธานในการสร้างอาคารเรียน ณ โรงเรียนบ้านเด่น “อาคารบดินทร์กุล” โดยอุปถัมภ์ของ ดร.วนิดา บดินทร์ภักดีกุล พร้อมครอบครัว

พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นประธานในการสร้างห้องสมุด ณ โรงเรียนบ้านห้วยทราย อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นประธานในการสร้างอาคารเรียน “อาคารเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙” โดยการอุปถัมภ์ของ ดร.ศักดิ์ชัย-ดร.สุดาวรรณ เตชะไกรศรี และคุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะพร้อมทั้งคณะศิษยานุศิษย์เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๔ ชั้น สิ้นทุนทรัพย์ ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท

<sup>๘๖</sup> ดิสรณี ช่วยสงคราม,รศ, ประวัติและผลงานพระราชพรหมอาจารย์, (เอกสารอัดสำเนา, มปป), หน้า ๔๑ – ๔๒.

พ.ศ. ๒๕๕๕ ได้ร่วมกับคณะสงฆ์อำเภอจอมทองเป็นกรรมการจัดหาทุนทรัพย์สร้าง  
เสาชณ โรงเรียนศรีจอมทอง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๕๓๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นประธานสร้าง “อาคารปฐมวัยหทัยหทัยนคร” ค่าก่อสร้าง  
๕,๘๐๐,๐๐๐ บาท โดยความอุปถัมภ์ของคุณหญิงสมดำ เปรมวัฒน์ พร้อมทั้งครอบครัว ณ  
โรงเรียนศรีจอมทอง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๕๗ สร้างอาคาร “อาคาร ๙๑ ปีพระธรรมมิ่งคลาจารย์” พร้อมทั้งโรง  
อาหาร ณ โรงเรียนบ้านโป่ง ต.โป่งทุ่ง อ.ดอยเต่า จ.เชียงใหม่ งบประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ บาท<sup>๘๗</sup>

พระธรรมมิ่งคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ได้รับการศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤ  
ธรรม โดยเฉพาะทางธรรมนั้น ท่านได้ศึกษาจบนักธรรมเอก ในสมัยนั้น กล่าวได้ว่า คนที่จบนักธรรม  
เอกนั้นเป็นผู้มีความรู้ด้านธรรมะ แดกฉานในธรรมสามารถเทศน์ หรือบรรยายได้เป็นอย่างดี  
นอกจากนั้นแล้วท่านยังมีความรักในการปฏิบัติจึงได้ศึกษาเล่าเรียนวิปัสสนากรรมฐานจนสามารถมี  
ความรู้และเชี่ยวชาญด้านนี้โดยตรง ด้วยความรู้ความสามารถดังกล่าว อีกทั้งท่านเป็นผู้มีเมตตาเป็น  
ที่ตั้ง กอปรด้วยความเป็นพระเถระที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล นอกจากสอนวิปัสสนากรรมฐานแล้ว ยังได้  
สนับสนุนการศึกษาปริยัติธรรมแก่พระภิกษุ สามเณร กล่าวคือ ได้จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้น  
หลายแห่ง เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งนักธรรมและบาลี จัดตั้งโรงเรียนสอนพระ  
อภิธรรม สอนวิปัสสนากรรมฐานหลายแห่ง ดังปรากฏในผลงานที่กล่าวมา

บทบาทในด้านการบริหารจัดการ การประสานงาน การศึกษาสงเคราะห์ นอกจากท่าน  
จะเป็นพระนักเผยแผ่ พระนักปฏิบัติ พระนักการศึกษา พระนักการปกครองครบบริบูรณ์ในตัวท่านเอง  
แล้ว ท่านยังได้ส่งเสริมสนับสนุนทางด้านการศึกษาสงเคราะห์เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการศึกษาพระ  
ปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักศาสนศึกษาวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ในปัจจุบัน มีพระภิกษุ  
สามเณร สามารถสอบบาลีได้เป็นจำนวนมากตั้งแต่ระดับ ประโยค ๑-๒ ถึง ป.ธ.๗-๙ ทั้งนี้ เพราะ  
ได้รับการสนับสนุนจากท่านเป็นอย่างดียิ่งนัก ด้านการศึกษาฝ่ายวิปัสสนากรรมฐาน ก็เจริญมั่นคงด้วยดี  
เสมอมา ดังจะเห็นได้จากผลงานที่ท่านได้สร้างสรรค์ไว้แล้ว อีกอย่างหนึ่งท่านเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์สูง  
เป็นคนจริงจังกับการทำงาน ทั้งที่เป็นงานในตำแหน่งปกครอง และงานในหน้าที่ของพระสงฆ์สาวก  
ท่านจะดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดและสม่ำเสมอ เป็นผู้มีความรับผิดชอบในหน้าที่สูง

ดังที่พระมหาธนวัฒน์ ธนวัฒน ครูใหญ่สำนักศาสนศึกษา วัดพระธาตุศรีจอมทอง  
วรวิหารกล่าวว่า

<sup>๘๗</sup> ที่ระลึกงานฉลองสมณศักดิ์ - พัตยศ พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุพรหมยานเถร ฝ่ายวิปัสสนา  
ธุระ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ๕ ธันวาคม ๒๕๓๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๓๓), หน้า ๒

บทบาทด้านการบริหารจัดการ การประสานงาน การศึกษาสงเคราะห์ พระธรรมมังคลาจารย์ ท่านได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ พระภิกษุ สามเณร ในวัดและในเขตปกครอง ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ท่านเป็นพระนักบริหารที่ยอดเยี่ยมคือเป็นผู้ที่เปี่ยมด้วยเมตตา ดูแลเอาใจใส่ลูกศิษย์อย่างสม่ำเสมอ จะสังเกตได้จากท่านคอยถามไถ่เกี่ยวกับการศึกษาว่าเป็นอย่างไรบ้าง พระภิกษุ สามเณร เรียนกันไปถึงไหนแล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร ครูสอนเป็นอย่างไร ขาดเหลืออะไรก็ให้บอกท่านด้วยนี่ก็เป็นความรัก และปรารถนาดี ที่ท่านมีต่อคณะครู และนักเรียนไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน เพราะท่านให้ความสำคัญเท่าๆกัน นอกจากนี้แล้วท่านยังได้ส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาในชุมชน ในหลายๆด้าน ทั้งการสร้าง และบูรณะซ่อมแซมถาวรวัตถุต่างๆ เช่น ท่านได้ก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมประจำอำเภอจอมทอง สร้างอาคารเรียน มอบทุนการศึกษา สร้างโรงเรียนอาคารเรียน ห้องเรียนเรียนคอมพิวเตอร์ มอบเทคโนโลยีสารสนเทศคอมพิวเตอร์ ตั้งองค์ผ้าป่าการศึกษาทุกปี บูรณะอาคารเรียนพระปริยัติธรรมจัดซื้อโต๊ะเก้าอี้ อุปกรณ์การเรียนติดตั้งเครื่องปรับอากาศห้องเรียนทุกห้อง <sup>๘๘</sup>

การบริหารและการจัดการศึกษา เป็นเรื่องที่ยากและใหญ่พอสมควร ไม่ใช่จะทำได้ง่ายๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ใครอยากทำก็ทำได้ และไม่เชื่อว่าทำแล้วจะประสบความสำเร็จได้เสมอไปแต่พระธรรมมังคลาจารย์ ได้ทำและประสบความสำเร็จอย่างน่าภูมิใจ ทั้งที่ท่านก็ไม่ได้เรียนหลักการบริหารและการจัดการมาก่อน แต่ท่านเป็นนักวางแผนที่ดี จะทำอะไรต้องมีการเตรียมความพร้อมก่อนเสมอ

พระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ท่านนับเป็นบุคลากรที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เพราะท่านเป็นพระมหาเถระที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เปี่ยมด้วยความรู้ความสามารถ อีกทั้งยังเป็น พระวิปัสสนาจารย์ใหญ่ ปฏิปทาจริยาวัตรตรงตามท่านมีบทบาทเป็นอย่างมากในด้านการบริหารจัดการ ประสานงาน การศึกษาสงเคราะห์ โดยจัดให้มีการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาวัดอาทิตย์ขึ้นที่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร นอกจากนี้ท่านได้มีการส่งเสริมการเรียนการสอนนอกวัด หรือภายในชุมชน คือ ได้รับนิมนต์ในการเทศนาธรรมในสถานศึกษา ประสานงานจัดหาทุนในการสร้างอาคารเรียน ห้องเรียนคอมพิวเตอร์ <sup>๘๙</sup>

นอกจากท่านจะเห็นความสำคัญและคุณค่าของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้วงานการศึกษาด้านปริยัติก็เห็นว่าจะต้องพัฒนาควบคู่ไปพร้อมๆกัน เพราะปริยัติเป็นหัวใจของ

<sup>๘๘</sup> สัมภาษณ์ : พระมหาธนวัฒน์ ธนวุฒโน ป.ธ.๙, ครูใหญ่สำนักศาสนศึกษา วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร , วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

<sup>๘๙</sup> สัมภาษณ์ : นายสุมินทร์ จินใจ, กรรมการวัด วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร , วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙.

พระพุทธศาสนา ถ้าขาดปริยัติแล้ว การที่จะปฏิบัติให้เข้าถึงสัจธรรมนั้น เป็นสิ่งยากยิ่งอีกประการหนึ่ง เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้ที่จะแนะนำการปฏิบัติ จะได้เผยแผ่ความรู้ในพระพุทธศาสนาควบคู่กับการสอนวิปัสสนากรรมฐานด้วย จะเห็นว่า ท่านเป็นผู้มุ่งมั่นด้วยอุดมการณ์ ที่สูงส่งยิ่ง เรียกว่า ไม่ทิ้งทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยให้ความสำคัญเท่าๆ กัน ไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง ยืนหยัดอยู่ในหลักการแห่งพระพุทธศาสนาด้วยใจมั่นคง

## ๑.๒. งานด้านการปกครอง

พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นเจ้าอาวาสวัดเมืองมาง ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นเลขานุการเจ้าคณะตำบลหอด อำเภอหอด จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นรองเจ้าคณะอำเภอหอด อำเภอหอด จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นรักษาการเจ้าคณะอำเภอหอด อำเภอหอด จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๑๐ – ปัจจุบัน เป็นเจ้าคณะอำเภอหอด จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นรักษาการเจ้าอาวาสวัดร้าง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นเจ้าอาวาสวัดร้าง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร (พระอารามหลวง) อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๕๐ ดำรงตำแหน่ง ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๕๔ ดำรงตำแหน่ง ที่ปรึกษาสำนักร่างงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๕๕๗ ดำรงตำแหน่ง ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๗

งานด้านปกครองพระธรรมมังคลาจารย์ ท่านได้ทำหน้าที่ปกครองเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม ไม่เคยมีอธิกรณ์ในเขตการปกครองเกิดขึ้นแต่ประการใด อาจเป็นเพราะว่า ท่านเป็นผู้มีบุญญาธิการมีเมตตาธรรม กอปรกับเป็นนักปฏิบัติ จึงทำให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของท่านมีความเคารพบูชาด้วยใจจริง เหตุนี้จึงทำให้การปกครองในเขตที่ท่านรับผิดชอบเป็นไปด้วยสงบเรียบร้อยดีงามทุกประการ ดังที่ พระเทพวิสุทธิคุณเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า

ท่านเจ้าคุณ พระธรรมมังคลาจารย์ เป็นพระเถระที่มีจิตใจงดงาม มีความอ่อนโยนถ่อมตน ถ่อมตน เสมอต้นเสมอปลาย มีผลงานด้านการปกครอง การศึกษา การสาธารณูปการ สังคมสงเคราะห์ และโดยเฉพาะวิปัสสนากรรมฐาน กล่าวได้ว่าท่านเป็นพระนักปฏิบัติที่ดี มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส มีความรู้ความสามารถด้านวิปัสสนาเป็นเลิศ ขณะเดียวกันท่านก็ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขต อำเภอหอด เรียกได้ว่า งานปกครองคณะสงฆ์ทั้งในวัดและนอกวัด ท่านได้ทำได้ดีไม่มีบกพร่อง ท่านดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอหอดมา

เป็นเวลานาน ในเขตการปกครองของท่านเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย ไม่เคยมีอิทธิฤทธิ์ใดๆ เลย นับได้ว่า ท่านเป็นพระนักปฏิบัติและนักปกครองที่ดีรูปหนึ่งในล้านนา<sup>๙๐</sup>

กล่าวได้ว่า พระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) เป็นพระเถระที่มีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายดีมาก ได้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งทางการปกครองตามที่ได้รับแต่งตั้ง เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงามและ สอดคล้องกับความรู้ความสามารถของท่าน และหน้าที่ไม่ขาดตกบกพร่อง โดยเฉพาะเมื่อท่านได้รับตำแหน่งให้ทำหน้าที่ใด ก็จะทุ่มเทให้กับหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายนั้นอย่างสุดความสามารถ จึงทำให้งานที่ได้รับมอบหมายนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีทุกครั้ง สรุปได้ว่า ท่านเป็นพระนักปกครอง นักบริหาร และนักวางแผนที่ดีรูปหนึ่งของคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยผลงานที่ปรากฏตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

### ๑.๓. งานด้านการเผยแผ่

พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งสำนักอบรมฝึกหัดการปฏิบัติวิสัสนากรรมฐานขึ้นเป็นแห่งแรกในจังหวัดเชียงใหม่ ณ. วัดเมืองมา จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้ริเริ่มจัดตั้งสำนักอบรมวิปัสสนากรรมฐานขึ้นที่สำนักสงฆ์ถ้ำดอง ตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๒๑ ริเริ่มก่อตั้งสำนักวิปัสสนาปัญญาธาราม (สันกุ) ตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๒๔ จัดตั้งโรงพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับล้านนาขึ้นที่วัดจำเปิง (โตโปธาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๒๖ ก่อตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานขึ้นที่สำนักสงฆ์ถ้ำบวกดอง ตำบลห้วยน้ำจาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นประธานอำนวยการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีล้านนา

พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นผู้แทนของพระสงฆ์ไทยเข้าร่วมประชุมสโมสรมหานิบาตรศาสนาสากลทั่วโลก ซึ่งมีผู้นำจากศาสนาต่างๆ เช่นดาไลลามะ เป็นต้น มาประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ทัศนคติ เพื่อความสามัคคีธรรมที่จะสร้างสรรค์สันติภาพของโลก ที่เมืองหลวงของประเทศเม็กซิโก

พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นประธานก่อตั้งมูลนิธิวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เพื่อดำเนินกิจการด้านสาธารณกุศล ซึ่งเป็นประโยชน์นานัปการต่อสังคมส่วนรวม

พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นประธานอำนวยการจัดทำพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีล้านนา

---

<sup>๙๐</sup> พระครูพิศิษฐ์อรรถการ, “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธาราจารย์ (ทอง สิริมังคโล)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๙-๓๓.

พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นผู้แทนของคณะสงฆ์แห่งประเทศไทย เดินทางไปร่วมประชุมเพื่อศาสนา สัมพันธ์แห่งโลก ประเทศอิตาลี ซึ่งมีผู้แทนทางศาสนาจาก ๕ ทวีป ๓๔ ประเทศ มาร่วมประชุม เพื่อหาแนวทางที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลก ระหว่างวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน - ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ และในการประชุมฯ ครั้งนี้ท่านได้แลกเปลี่ยนทัศนะในการสร้างสันติภาพของโลกกับ สมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์น พอล ที่ ๒ ประมุขแห่งคริสตจักรนิกายโรมันคาทอลิก ณ มหาวิทยาลัยคอปปีโน นครวาติกัน กรุงโรม ประเทศอิตาลี<sup>๔๑</sup>

พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้รับอาราธนาเป็นมิ่งขวัญจากกลุ่มโฟโคลาเร่ โดยมีคุณเคียรา ลูบิก เป็น ประธานให้ไปบรรยายธรรม และสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่สมาชิกโฟโคลาเร่ ที่ประเทศ อิตาลีในเดือน พฤษภาคม ๒๕๔๑ พร้อมทั้งได้เข้าเฝ้าแลกเปลี่ยนทัศนะกับสมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์น พอล ที่ ๒ ที่โบสถ์เซ็นต์ปีเตอร์ ประเทศอิตาลี เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๔๑

พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นหัวหน้าคณะพระวิปัสสนาจารย์เดินทางไปเผยแผ่วิปัสสนากรรมฐาน ในต่างประเทศ เป็นเวลา ๕ เดือน ณ ประเทศเยอรมัน ประเทศอิตาลี ประเทศฝรั่งเศส ประเทศอังกฤษ และประเทศเม็กซิโก ในแต่ละประเทศมีผู้เข้าปฏิบัติทั้งหมด ๑๘๐ คนและมีผู้เข้า ฟังบรรยายธรรม ๑,๕๐๐ คน

พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นประธานวิปัสสนาจารย์ ให้การอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทอง วรวิหาร จำนวนคน ๑,๒๖๒ รูป/คน

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นหัวหน้าคณะพระวิปัสสนาจารย์เดินทางไปเผยแผ่วิปัสสนากรรมฐานใน ต่างประเทศ เป็นเวลา ๓ เดือน ณ ประเทศอิตาลี ประเทศสเปน ประเทศสวีเดน ประเทศเยอรมัน ประเทศฝรั่งเศส ประเทศอังกฤษ ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศเม็กซิโก ในแต่ละประเทศ มีผู้เข้าปฏิบัติกรรมฐานทั้งหมด ๒๕๐ คน

พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นหัวหน้าเจ้าคณะหนเหนือฝ่ายวิปัสสนาธุระจากกองการวิปัสสนาธุระ แห่งประเทศไทย ในพระสังฆราชูปถัมภ์

พ.ศ. ๒๕๔๙ วันที่ ๒๓ มีนาคม - ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๙ ไปร่วมพิธีผูกพัทธสีมา อุโบสถใหม่ ที่วัดพุทธะสามัคคี เมืองไครสต์เชิร์ช ประเทศนิวซีแลนด์ มีการบรรพชาอุปสมบท พระภิกษุสงฆ์ ๑๘ รูป และสามเณร ๘ รูป

<sup>๔๑</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ, คู่มือการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, วัดพระ ธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔

พ.ศ. ๒๕๕๐ วันที่ ๑๐-๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐ เป็นประธานในการเปิดสาธยายพระไตรปิฎก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธคยา โดยการนิมนต์ของ Wangmo Dixy และเป็นเจ้าภาพการบรรพชาสามเณร ณ วัดสันติวิหาร ประเทศเนปาล ๓๕ รูป

พ.ศ. ๒๕๕๗ วันที่ ๒๒ พ.ค. - ๕ มิ.ย. พ.ศ. ๒๕๕๑ ผูกอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดพุทธปियวาราม เมืองแฟรงค์เฟิร์ต และเป็นประธานเปิดศูนย์สำนักปฏิบัติธรรมธรรมจารี เมืองมิวนิค ประเทศเยอรมนี

พ.ศ. ๒๕๕๔ วันที่ ๒๐ - ๒๘ มิ.ย. ๒๕๕๔ ร่วมกับสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เป็นประธานเปิดศูนย์วิปัสสนาประเทศอิสราเอล โดยที่ศูนย์วิปัสสนาแห่งนี้มี พระครูภาวนาพิธาน พระวิปัสสนาจารย์ ชาวอิสราเอล ที่ได้ผ่านการอบรมพระวิปัสสนาจารย์จากวัดพระธาตุศรีจอมทองเป็นเจ้าสำนัก

พ.ศ. ๒๕๕๖ วันที่ ๑๓ - ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖ นำคณะพระวิปัสสนาจารย์ พระภิกษุ และแม่ชีจากวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ไปปฏิบัติศาสนกิจที่ประเทศเยอรมนี พร้อมทั้งเดินทางไปเป็นประธานรับถวายวัดพุทธวิปัสสนาเมืองวาสเซ่นัค ร่วมทอดพระกฐินประจำปีพร้อมทั้งเปิดสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ วัดพุทธปियวาราม พร้อมทั้งบวชกุลบุตร

พ.ศ. ๒๕๕๗ วันที่ ๒๐ - ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นประธานในพิธีบรรพชาอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติ พุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปีแห่งการตรัสรู้ ณ พุทธคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย มีการบวชพระภิกษุและแม่ชีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก

พ.ศ. ๒๕๕๗ วันที่ ๒๒ - ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๗ ได้นำคณะพระวิปัสสนาจารย์ และพระคณาจารย์สำนักศาสนศึกษาจากวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อันมีพระศรีศีลปภาจารย์ เป็นอาทิ เดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดไปหม่าซือ (วัดม้าขาว) ประเทศจีนได้มีการบรรยายธรรม และสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยมีชาวจีนให้ความสนใจมาร่วมปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก <sup>๙๒</sup>

บทบาทพระธรรมมังคลาจารย์ในการจัดกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน ด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และประเพณีวัฒนธรรม ท่านสามารถทำได้เป็นอย่างดี อาจเป็นเพราะว่าท่านเป็นผู้มีบุญญาธิการมีเมตตาธรรม พร้อมทั้งท่านเป็นผู้ที่มีศรัทธาประชาชนในชุมชน และนอกชุมชนให้ความเคารพบูชาด้วยใจจริง

นายเพชร แสนใจบาล ปราชญ์ชาวบ้าน กล่าวถึงบทบาทพระธรรมมังคลาจารย์ในการจัดกิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน ว่า

<sup>๙๒</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ., สิริมังคโล, ที่ระลึกงานทำบุญอายุวัฒนมงคล ๙๒ ปี ๗๒ พรรษา วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ๒๑ กันยายน ๒๕๕๘, (เชียงใหม่ : ญาณการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๙๘ - ๑๑๑.

พระเดชพระคุณ พระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ท่านเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งของชุมชน ท่านมีความสามารถมาก ท่านสามารถบริหารจัดการ ประสานงาน ในการจัดให้มีกิจกรรมสืบทอดพระพุทธศาสนา สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีมาแต่โบราณ ได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง โดยมีกิจกรรมดังนี้ การเวียนเทียน ฟังพระธรรมเทศนา จัดให้มีการเข้ารุกขมูลกรรม การเข้าปริวาสกรรม ประเพณีแห่สะเปา (สำเภา) ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุเจ้าศรีจอมทองในเดือน ๕ เป็ง (พระธาตุเจ้าพรรษา) เดือน ๙ เป็ง (พระธาตุออกพรรษา) ซึ่งได้รับน้ำสงฆ์พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกปี ประเพณีสงกรานต์ ซึ่งมีขบวนแห่ไม้ค้ำโพธิ์พื้นเมืองแบบ ประเพณีแห่ต้นเกี๊ยะ ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติ <sup>๙๓</sup>

ผลงานด้านการเผยแผ่ของพระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ดังกล่าวนั้นนับว่าเป็นผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาอย่างมหาศาล เพื่อให้มองเห็นภาพอย่างชัดเจนผู้วิจัยขอนำเสนอผลงานบางส่วนมากล่าวไว้เป็นตัวอย่างดังนี้

#### พระธรรมมังคลาจารย์กับการรวบรวมพระไตรปิฎกฉบับภาษาล้านนา

พระธรรมมังคลาจารย์ ขณะที่ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพิพัฒนคุณาภิบาล ได้เล็งเห็นความสำคัญและคุณประโยชน์ของการรวบรวม และจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับล้านนาขึ้น เพื่อเป็นมิ่งขวัญของชาวล้านนาสืบไป นอกจากจะเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์พระพุทธศาสนาให้มีความรุ่งเรืองถาวรในภาคเหนือแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ซึ่งมรดกของวัฒนธรรมทางภาษาด้วย ซึ่งในปัจจุบันนี้พระไตรปิฎกฉบับล้านนาที่สมบูรณ์เป็นสิ่งที่หาได้ยากยิ่ง เนื่องจากได้กระจัดกระจายตามวัดวาอารามต่าง ในภาคเหนือ ท่านได้ใช้เวลาในการรวบรวมพระไตรปิฎกฉบับล้านนาถึง ๑๙ ปี พร้อมกันนี้ก็ได้ให้มีการชำระ เรียบเรียงขึ้นใหม่ และจัดพิมพ์ขึ้น โดยเก็บรวบรวมไว้ที่หอพระไตรปิฎกวัดร่ำเปิง เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการศึกษาค้นคว้าทั้งด้านพระปริยัติธรรมและวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคเหนือ นับได้ว่าพระไตรปิฎกฉบับล้านนา เป็นมรดกอันล้ำค่าของชาวล้านนา ซึ่งสมควรที่จะอนุรักษ์ไว้ให้เป็นคุณประโยชน์ ต่อพระพุทธศาสนา และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวล้านนาต่อไป <sup>๙๔</sup>

การดำเนินงานในครั้งนี้ ท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการยืมพระไตรปิฎกจากหอพระไตรปิฎกตามวัดวาอารามต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือมารวบรวมไว้ และได้อาราธนาพระเถรานุเถระ

<sup>๙๓</sup> สัมภาษณ์ : นายเพชร แสนใจบาล, ปราชญ์ชาวบ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านลุ่มใต้ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่, วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

<sup>๙๔</sup> ที่ระลึกงานฉลองสมณศักดิ์ - พัตยศ พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุพรหมยานเถร ผ่านวิปัสสนาธุระ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ๕ ธันวาคม ๒๕๓๓, หน้า ๑๑.

ตลอดถึงนักปราชญ์ทางภาษาล้านนา มาช่วยกันตรวจชำระและเรียบเรียงขึ้นใหม่ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ได้จัดให้มีการสร้างพระไตรปิฎกฉบับล้านนา โดยได้จัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์วัดร่ำเปิง

ในวันอังคารที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๑๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงพระราชทานมาประทับที่ตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ พระธรรมราชาวัตร (ฟู อุตตสีโว) ได้ถวายพระพรให้ทรงทราบถึงกิจกรรมที่กำลังดำเนินการอยู่ พระองค์ได้ทรงเล็งเห็นคุณค่าประโยชน์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนหนึ่งให้เป็นทุนทรัพย์ในการดำเนินการ

ในการรวบรวมชำระ และจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับล้านนา ระหว่างการดำเนินงาน ได้รับพระกรุณาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินมาที่วัดร่ำเปิง ในวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓ ทรงยกฉัตรพระเจดีย์ และทรงทอดพระเนตรการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับล้านนา

พระธรรมมังคลาจารย์ ซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพิพัฒนคุณาภิบาล ได้ทุ่มเทกำลัง กาย กำลังใจ กำลังสติปัญญา อย่างเต็มความสามารถ ตลอดถึงปัจจัยเพื่อรวบรวมชำระ และจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับล้านนา จนกระทั่งงานนี้ได้สำเร็จลุล่วงลงในปีพ.ศ. ๒๕๓๐ ได้จัดงานสมโภชพระไตรปิฎกฉบับล้านนาเสร็จสิ้นลงด้วยดี ส่วนงบประมาณที่ใช้ในการดำเนินการทั้งสิ้นประมาณ ๓ ล้านบาท ซึ่งเป็นปัจจัยที่รับจากการบริจาคของลูกศิษย์ทั้งหลาย และผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใส

ในวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๓๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์มาพระราชทานพระไตรปิฎกฉบับล้านนาแก่เจ้าคณะภาค ๖ เจ้าคณะภาค ๗ เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะอำเภอ ในเขตภาค ๖ ภาค ๗ ตลอดถึง เจ้าคณะเมืองเชียงตุง ทั้งหมดรวม ๑๑๙ ชุด ซึ่งงานพระราชทานพระไตรปิฎกฉบับล้านนานี้ได้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดี

ปีพ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นปีที่เมืองเชียงใหม่มีอายุครบ ๗๐๐ ปี เมืองเชียงใหม่ถือว่าเป็นเมืองประวัติศาสตร์ และเมืองวัฒนธรรมที่เก่าแก่เมืองหนึ่งของโลก เป็นเมืองที่ชาวโลกรู้จักในนามที่เป็นบ่อเกิดชนบทธรรมนิยมประเพณีวัฒนธรรมอันงามมากมาย และยังอนุรักษ์รักษาไว้ได้อย่างมั่นคงมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ทางราชการได้จัดงานเฉลิมฉลองสมโภช ๗๐๐ ปี เมืองเชียงใหม่ขึ้นในงานอันยิ่งใหญ่นี้ควรนำเอาพระไตรปิฎกอักษรล้านนา ภาษาบาลี มาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเหมือนกับเอกสารปัจจุบัน ถ้าปิฎกส่วนใดไม่สามารถจะสืบเสาะแสวงหามาได้ ก็ควรปริวรรตพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มาเป็นอักษรล้านนา ให้มีความสมบูรณ์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ร่วมเฉลิมฉลองสมโภช ๗๐๐ ปี เมืองเชียงใหม่ ในนามของคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่

โครงการปริวรรตพระไตรปิฎกฉบับภาษาล้านนาบาลีซึ่งเป็นผลงานสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระธรรมมังคลาจารย์ ให้ความสำคัญและริเริ่มจัดสร้างขึ้นร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นับเป็นโครงการที่มีคุณค่า และประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ดังที่นายปิ่น อะทะเทพ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ กล่าวว่

พระเดชพระคุณ หลวงพ่อพระธรรมมังคลาจารย์ เป็นพระมหาเถระที่มีความรู้ความสามารถ มีความเชี่ยวชาญด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและสนับสนุนส่งเสริมงานด้านวิชาการพระพุทธศาสนาทุกอย่าง โดยเฉพาะได้คิดริเริ่มจัดทำโครงการปริวรรตพระไตรปิฎกฉบับภาษาล้านนาขึ้น จนประสบความสำเร็จในที่สุด ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้พูดจริง ทำจริง ปฏิบัติได้จริงอย่างที่พูดก่ด้วยความรู้ความสามารถของท่านที่มีอยู่อีกทั้งเป็นผู้มีบุญบารมีมาก จึงทำให้งานทุกอย่างที่ท่านคิดขึ้นทำขึ้นประสบความสำเร็จได้อย่างงดงาม ดังโครงการปริวรรตพระไตรปิฎกฯ ดังกล่าว

นอกจากนี้ ยังได้จัดให้มีการฉลองสมโภชพระไตรปิฎกอักษรล้านนาขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ เพราะพระไตรปิฎกฉบับอักษรล้านนาค้ได้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการอนุรักษ์พระไตรปิฎกสืบสานวัฒนธรรมล้านนา ยังเป็นการสมโภชเฉลิมสิริราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครบ ๕๐ ปี ซึ่งเป็นปีกาญจนาภิเษก และฉลองครอบรอบ ๗๐๐ ปีของเมืองเชียงใหม่<sup>๙๕</sup>

พระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ท่านเป็นพระมหาเถระที่มีวิสัยกว้างไกล เปี่ยมไปด้วยความรู้ความสามารถ ท่านมีบทบาทอย่างยิ่งด้านการจัดกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ทั้งการจัดกิจกรรมส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมประเพณี กิจกรรมด้านสาธารณะสงเคราะห์ กิจกรรมด้านกตัญญูกตเวทิตาธรรม กิจกรรมส่งเสริมความสามัคคี เป็นต้น หนึ่งในกิจกรรมที่ท่านได้จัดขึ้นที่สำคัญอย่างยิ่งและมีประโยชน์ต่อชุมชน ประเทศชาติ และพระพุทธศาสนาค้คือการรวบรวมพระไตรปิฎกภาษาล้านนาซึ่งเป็นการอนุรักษ์รักษาพระไตรปิฎกไว้ให้มั่นคงสืบไป ทั้งสามารถทำให้ประชาชนและผู้สนใจได้เรียนรู้และเข้าใจพระไตรปิฎกได้ดียิ่งขึ้น<sup>๙๖</sup>

<sup>๙๕</sup> พระครูพิศิษฐ์อรรถการ, “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิอาจารย์ (ทอง สิริมังคโล)”, **วิทยานพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, หน้า ๓๘

<sup>๙๖</sup> สัมภาษณ์ : นายทอง จันทวงศ์, มัคทายก วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร, วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙.

### พระธรรมมังคลาจารย์กับโครงการปริวรรตพระไตรปิฎกอักษรล้านนาภาษาบาลี

พระธรรมมังคลาจารย์ ขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระสุพรหมยานเถร เจ้าคณะอำเภอฮอด เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ได้เสนอแนวคิด โดยเขียนเป็นโครงการเสนอต่อที่ประชุมคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ ในการประชุมครั้งที่ ๓/๒๕๓๖ ประชุม ณ วัดข้าวแท่นหลวง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๓๖ โดยท่านได้บรรยายเหตุใหญ่ ๓ ประการให้คณะสงฆ์พิจารณาดังต่อไปนี้<sup>๙๗</sup>

เมื่อพุทธศักราช ๒๐๒๐ พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในอาณาจักรดินแดนล้านนา ได้จัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นเป็นครั้งที่ ๔ ของโลก ณ วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพระธรรมทินเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์พระเจ้าติโลกราชมหากษัตริย์ ลำดับที่ ๑๑ แห่งราชวงศ์มังรายเป็นองค์อุปถัมภ์ใช้เวลา ๑ ปี จึงแล้วเสร็จ เมื่อสังคายนาสิ้นสุดลงแล้ว จึงจารึกพระไตรปิฎกทั้ง ๓ ปิฎกลงในใบลานเป็นอักษรล้านนาภาษาบาลี หลังจากนั้นก็มีพระสงฆ์และชาวพุทธที่มีศรัทธาได้ทำการคัดลอก โดยจารึกลงในใบลานนำไปศึกษาเล่าเรียนและเก็บรักษาไว้ตามหอธรรมต่างๆ ปัจจุบันพระไตรปิฎกอักษรล้านนาภาษาบาลีดังกล่าว ขำรุดสูญหายไปเป็นส่วนมาก ถึงแม้จะค้นพบอยู่บ้างก็ไม่สมบูรณ์ อันเนื่องมาจากกาลเวลา และระบบการเก็บรักษาไม่ดีพอ เวลาชนย้ายทำให้ใบลานชำรุดผุพังได้ง่าย ประกอบกับกาลต่อมาสถานการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป การเรียนภาษาบาลีมีน้อยลง เมื่อนำมาอ่านแล้วไม่เข้าใจคิดว่าเป็นของไม่มีคุณค่า จึงมีผู้รู้เท่าไม่ถึงการณ์นำไปทำลายบ้าง นำไปเผาเพื่อเอาชี้อ้าว (ผง) ไปสร้างพระบูชาบ้าง บางรายมอบให้ชาวต่างประเทศที่นิยมสะสมของเก่าไป และสิ่งสำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ เมืองเชียงใหม่ แคว้นล้านนาเสื่อมอิสรภาพลง และวัฒนธรรมต่างถิ่นเผยแพร่เข้ามาสู่อาณาจักรล้านนาอย่างกว้างขวาง ทำให้คนส่วนมากโดยเฉพาะคนรุ่นหลัง มองไม่เห็นความสำคัญของอักษรล้านนา มองไม่เห็นของดีที่บรรจไว้ในคัมภีร์ใบลาน โชคดีที่ยังมีบุคคลบางคน บางพวก บางกลุ่ม ได้มองเห็นความสำคัญและช่วยกันพยายามอนุรักษ์รักษา ปัจจุบันการศึกษาพระพุทธศาสนากลับฟื้นตัวขึ้นมาในดินแดนเมืองเชียงใหม่ ที่เคยทำการสังคายนาพระไตรปิฎกอีกครั้งหนึ่งขณะนี้มิได้มีการศึกษาทางพระพุทธศาสนา เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่ให้การศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณรโดยเฉพาะเกิดขึ้นหลายแห่ง มีพระภิกษุสามเณรจากทุกภาคของประเทศมาศึกษาพระพุทธศาสนากันอย่างกว้างขวาง สมควรอย่างยิ่งที่จะสืบค้นแสวงหาพระไตรปิฎกฉบับล้านนาภาษาบาลีมาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเหมือนเอกสารปัจจุบันเพื่อให้พระภิกษุสามเณรตลอดจนศรัทธาประชาชนผู้สนใจได้ศึกษาเล่าเรียนต่อไป

<sup>๙๗</sup> ที่ระลึกในงานฉลองทำบุญอายุครบ ๗๒ ปี พระสุพรหมยานเถร (พระอาจารย์ทอง สิริมงคลโล), (เชียงใหม่ : มปป.), หน้า ๑๕ - ๑๖.

ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยการนำของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมมังคลาจารย์ซึ่งขณะนั้นท่านดำรงสมณศักดิ์เป็นพระสุพรหมยานเถระ (วิ) พระเดชพระคุณได้เป็นปรารภจัดทำปริวรรตพระไตรปิฎกฉบับอักษรล้านนาขึ้น เพื่อฉลองงานมงคลทั้งสองดังกล่าวข้างต้น โดยจัดขบวนแห่พระไตรปิฎกเริ่มที่อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ เข้าสู่วัดสวนดอก ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ เป็นประธานตามด้วยขบวนแห่ของข้าราชการศรัทธาประชาชน ประกอบด้วยชาวพื้นเมือง ชาวเขาเผ่าต่างๆ มากมาย นำความปิติยินดี ปลาบปลื้มมาสู่พี่น้องชาวพุทธทั่วทั้งภาคเหนือ นับได้ว่า พระเดชพระคุณพระธรรมมังคลาจารย์ เป็นพระมหาเถระผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรม เมตตาธรรม มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง และถือว่าเป็นผลงานที่โดดเด่นอย่างเห็นได้ชัดเจน ผลงานด้านอื่นๆ คิดว่าเป็นเรื่องธรรมดาทั่วไปที่ใคร ๆ ต่างก็ทำได้ แต่อาจจะไม่ประสบความสำเร็จเท่ากับท่าน ทั้งนี้เพราะท่านเป็นพระมหาเถระที่มีบุญบารมีและเป็นพระวิปัสสนาที่ประชาชนทั่วไปให้การยอมรับและศรัทธาเลื่อมใสอย่างท่วมท้นนั่นเอง

พระครูธรรมจริยพงษ์ สิรินธโร ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมเกี่ยวกับการปริวรรตพระไตรปิฎกฉบับอักษรล้านนา ว่า

คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ โดยเจ้าคณะจังหวัดมอบหมายให้หลวงพ่พระธรรมมังคลาจารย์ ซึ่งขณะนั้นสมณศักดิ์ที่พระสุพรหมยานเถระ เป็นประธานดำเนินงานทั้งหมด ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ซึ่งผมเองก็ได้เป็นหนึ่งในคณะกรรมการดำเนินงาน ได้ติดตามหลวงพ่ไปทุกหนทุกแห่งเพื่อรวบรวมพระไตรปิฎกฉบับต่างๆ ไปถึงประเทศพม่า กัมพูชา เป็นต้นเพื่อนำเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกแต่ละฉบับมาตรวจสอบเพื่อความถูกต้องตลอดถึงได้ดำเนินการจนเสร็จสมบูรณ์ ฉลองการครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปีและฉลองเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี ในปี ๒๕๓๙ งานทุกอย่างจะสำเร็จลุล่วงลงไปได้ถ้าหากขาดผู้นำอย่างหลวงพ่ พระธรรมมังคลาจารย์ เพราะท่านเป็นผู้เปี่ยมด้วยเมตตาบารมี คิดทำการสิ่งใด มักจะสำเร็จตามที่มุ่งหวังเสมอ ดังเช่นโครงการปริวรรตพระไตรปิฎกฉบับอักษรล้านนาดังกล่าว <sup>๙๘</sup>

**พระธรรมมังคลาจารย์กับการปริวรรตพระราชนิพนธ์เรื่องมหาชนก ฉบับการ์ตูน เป็นฉบับภาษาล้านนา**

การจัดพิมพ์พระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาชนก ฉบับการ์ตูน” เป็นภาษาล้านนาเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระแทนพระองค์ทรงเปิดป้ายอาคารสมเด็จพระศรีนครินทร์พหุ

<sup>๙๘</sup> พระครูพิศิษฐ์อรรถการ, “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธำมธาร (ทอง สิริมงคล)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, หน้า ๓๙.

บรมราชชนนีอนุสรณ์ ณ วัดสิริมังคลาจารย์ ตำบลคอยหล่อ กิ่งอำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ วันอังคาร ที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๔๗ ในการนี้พระธรรมมังคลาจารย์ จึงได้ดำเนินการจัดทำโครงการปริวรรตพระราชนิพนธ์ดังกล่าว ให้เป็นภาษาล้านนา เพราะเห็นว่า เป็นพระราชนิพนธ์ที่ทรงคุณค่ายิ่งทางพระพุทธศาสนาและเป็นประโยชน์แก่ชาวพุทธและผู้สนใจทั่วไป จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนาช่วยกันแปล ตรวจชำระ จนมีความสมบูรณ์ทุกด้าน สำเร็จลุล่วงด้วยดี ดังที่ พระธรรมมังคลาจารย์ ได้กล่าวไว้ในคำปรารภการแปลพระราชนิพนธ์เป็นภาษาล้านนาตอนหนึ่งว่า

พระราชนิพนธ์พระมหาชนก ฉบับการ์ตูน ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง อ่านแล้วได้ข้อคิด ได้คติสอนใจ โดยเฉพาะคุณธรรม ความเพียร สามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตจริงได้ จัดเกิดคุณประโยชน์มากยิ่งขึ้น จึงได้ทำหนังสือถึงสำนักราชเลขาธิการของพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญพระราชนิพนธ์แปลเป็นภาษาล้านนา ซึ่งราชเลขาธิการได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานพระบรมราชานุญาต และมีพระราชกระแสรับสั่งว่า “ต้องพิมพ์ภาษาไทยด้วย” อาตมภาพรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณและปิตินดีเป็นล้นพ้น จึงได้มีประกาศแต่งตั้งคณะทำงานขึ้น ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิเชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนาดำเนินการ ขณะนี้งานแปลพระราชนิพนธ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว และได้จัดพิมพ์เผยแพร่ตามวัตถุประสงค์ต่อไป...<sup>๙๙</sup>

นายบุญคิด วัชรศาสตร์ กล่าวถึงผลงานของพระธรรมมังคลาจารย์ และหนังสือพระมหาชนก ภาคภาษาล้านนา ว่า

พระเดชพระคุณ พระธรรมมังคลาจารย์ เป็นพระมหาเถระที่สร้างสรรค์ผลงานด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนาไว้มากมาย โดยเฉพาะได้มองเห็นความสำคัญบทพระราชนิพนธ์เรื่องมหาชนก ฉบับ การ์ตูน ที่ได้รับความนิยมจากคนทุกเพศ ทุกวัย ท่านจึงได้คิดจัดทำผลงานพระราชนิพนธ์ดังกล่าวเป็นฉบับภาษาล้านนา แต่คงไว้ซึ่งภาพ และเนื้อดั้งเดิม เพียงแต่พากษ์เป็นภาษาล้านนา นับว่าท่านเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ยากที่จะหาผู้อื่นมาเสมอเหมือน<sup>๑๐๐</sup>

<sup>๙๙</sup> พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ, **พระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนกฉบับการ์ตูน (ฉบับแปลเป็นภาษาล้านนา)**, (เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๓.

<sup>๑๐๐</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ., **สิริมังคลโล**, ที่ระลึกงานทำบุญอายุวัฒนมงคล ๙๒ ปี ๗๒ พรรษา วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ๒๑ กันยายน ๒๕๕๘ , (เชียงใหม่ : ฌ์ฐพลการพิมพ์), หน้า ๔๑.

### พระธรรมมังคลาจารย์ กับมูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฯ

มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฯ ซึ่งได้รับอนุมัติจากทางราชการแล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ แต่จำนวนเงินยังมีน้อย ไม่เพียงพอที่นำมาใช้จ่ายกับกิจการของมหาวิทยาลัยได้ ทางคณะกรรมการได้นิมนต์ท่านเป็นคณะกรรมการมูลนิธิ (คณะกรรมการบริหาร) ในตำแหน่งรองประธานกรรมการ หวังจะได้พึงบุญบารมีของท่านได้เชิญชวนญาติโยมมาบริจาคเงินเป็นกองทุนมูลนิธิ เพื่อให้เป็นมูลนิธิที่มีประโยชน์ต่อวงการศึกษามหาวิทยาลัยต่อไป

พระธรรมมังคลาจารย์ กับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดตลอดมา ท่านสนับสนุนงานทุกอย่างที่เสนอไป ทั้งด้าน ความคิดและการให้ความร่วมมือด้านอื่นๆ ตลอดถึงการสละเวลามาทำงานให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในตำแหน่งต่างๆ เช่นผู้อำนวยการโครงการปริวรรตพระไตรปิฎกอักษรล้านนา ภาษาบาลี อำนวยการสอนและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้วันอาทิตย์ และเป็นรองประธาน กรรมการมูลนิธิ เป็นต้น

พระราชวิมลเมธี รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวว่า

พระเดชพระคุณ พระธรรมมังคลาจารย์ นับเป็นผู้มีส่วนช่วยเหลือสนับสนุนมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โดยเฉพาะท่านเป็นคณะกรรมการบริหาร มูลนิธิดังกล่าว เป็นผู้เสียสละอย่างยิ่ง อาศัยบุญบารมีของท่านจึงทำให้มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย ได้รับการบริจาคจากญาติโยมเพิ่มขึ้นมหาวิทยาลัยฯ ได้รับความเมตตาจากพระ เดชพระคุณด้วยดีเสมอมา นับว่า พระเดชพระคุณเป็นพระมหาเถระที่มีเมตตาธรรมต่อคณะ ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมงคล) กับงานด้านเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในฐานะที่ท่านเป็นพระเถระผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นพระนักปฏิบัติวิปัสสนา กรรมฐาน เป็นพระวิปัสสนาจารย์ ให้การอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระภิกษุ สามเณร และ ศรัทธาประชาชนทั่วทั้งประเทศ และต่างประเทศ โดยเฉพาะเป็นประธานหรืออาจารย์ใหญ่สำนัก วิปัสสนาระดับประเทศและท่านก็ได้สนับสนุนกิจกรรมของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่ ช่วยเหลือด้านพระวิปัสสนาจารย์ อบรมพระวิปัสสนาจารย์ผลิตบุคลากรให้แก่ มหาวิทยาลัยฯ เป็นที่ยอมรับของพระนิสิตนักศึกษาตั้งแต่เริ่มต้นถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุที่ท่านเป็นผู้ แดกฉานในธรรมะอันเป็นคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา เชี่ยวชาญในทางปฏิบัติ กอปรกับท่าน เป็นพระนักปกครองระดับสูง เป็นพระเถระที่มีคนเคารพนับถือมากที่สุดคนหนึ่งในล้านนาไทย จึงทำ ให้งานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปด้วยความสะดวก และประสบความสำเร็จได้ในระดับที่ น่าพอใจ ดังที่พระราชสิทธิอาจารย์ รองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ฝ่ายเผยแผ่ กล่าวว่า

ท่านเจ้าคุณ พระธรรมมังคลาจารย์ นับเป็นบุคลากรที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะท่านเป็นพระมหาเถระที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เปี่ยมด้วยความรู้ความสามารถอีกทั้งยังเป็นพระวิปัสสนาจารย์ใหญ่ ปฏิปทาจริยาวัตรตรงตามท่านได้ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาตามบทบาทของ พระสงฆ์สาวกที่สมบูรณ์แบบ ทุ่มเทก่าลังกายก่าลังสติปัญญาทุกอย่าง เพื่อการเผยแผ่ด้วยความตั้งใจจริงพูดจริง ทำจริง และรู้จริง จึงปฏิบัติได้อย่างที่พูด การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านนั้น ทั้งงานเผยแผ่ในฐานะเจ้าคณะอำเภอฮอด ในฐานะเจ้าสำนักวิปัสสนาและในฐานะพระสงฆ์สาวก ท่านทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ทุกประการ ด้วยเหตุดังกล่าวมาจึงทำให้ท่านประสบความสำเร็จในงานด้านการเผยแผ่อย่างสวยงามดงาม <sup>๑๐๑</sup>

งานด้านเผยแผ่นั้น นับได้ว่า ท่านประสบความสำเร็จได้อย่างสวยงามดงาม ทั้งนี้เพราะว่าท่านเป็นพระวิปัสสนาจารย์ชั้นผู้ใหญ่ อากัปกิริยาของท่านน่าเลื่อมใส สุขุมลุ่มลึกทุกอิริยาบถเป็นต้นว่า ยืน เดิน นั่ง พุด บรรยายธรรม หรือนำปฏิบัติ ล้วนอยู่ในอาการสำรวมอย่างยิ่ง คำสอนของท่านลึกซึ้ง ชวนให้คิดและติดตาม เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันสามารถประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี และผลงานของท่านก็เป็นທີ່ประจักษ์แจ้งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ท่านเป็นพระนักเผยแผ่ที่เปี่ยมด้วยศักยภาพ คุณภาพ และประสิทธิภาพ ด้วยลักษณะที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว พุดน้อย ปฏิบัติมาก สำรวมอินทรีย์ทุกก่าว่าง

กล่าวได้ว่า พระธรรมมังคลาจารย์ ได้สร้างผลงานด้านการเผยแผ่ไว้เป็นจำนวนมากทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังที่ปรากฏแล้ว และสร้างความประทับใจแก่ผู้ร่วมงาน ลูกศิษย์ศรัทธาสาธุชน ตลอดถึงผู้ที่ได้สัมผัสงานด้านการเผยแผ่ของท่านเป็นอย่างดี ที่กล่าวเช่นนั้น เพราะผลงานที่ปรากฏนั่นเอง ผลงานทุกอย่างดังกล่าวมานั้น ล้วนเป็นผลงานที่ท่านได้สร้างสรรค์ด้วยความตั้งใจและปรารถนาดีต่อพระพุทธศาสนา ประเทศชาติ และสังคม

#### ๑.๔. งานด้านสาธารณูปการ

พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นประธานดำเนินการก่อสร้างวัดจำนวน ๑๒ วัด ที่ได้อพยพเนื่องจากน้ำท่วมเหนือเขื่อนภูมิพล

พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นประธานดำเนินการก่อสร้างวัดสิริมังคลาจารย์ กิ่งอำเภอฮอดยล่อ จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นประธานในการพัฒนาและก่อตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานต่างๆ กว่า ๕๐ สำนักวิปัสสนา

---

<sup>๑๐๑</sup> พระครูพิศิษฐ์อรรถการ, “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธรรมาจารย์ (ทอง สิริมงคลโล)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๒.

พ.ศ. ๒๕๐๙ ริเริ่มก่อสร้างวัดสิริมงคลจารย์ กิ่งอำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นประธานในการสร้างถนนขึ้นพระธาตุดอยแก้ว รวมเป็นระยะทาง ๒๐ กิโลเมตร

พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นประธานพัฒนาวัดต่างๆ ถนน สะพาน ในอำเภอฮอด และกิ่งอำเภอดอยเต่า หลายแห่ง

พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นประธานในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดไร่เปิง (ตโปทาราม)

พ.ศ. ๒๕๑๗ บริจาคพัดลมไปยังสำนักวิปัสสนากรรมฐานต่างๆ อย่างทั่วถึง จำนวนหลายร้อยเครื่อง ซึ่งสำนักวิปัสสนาบางแห่งอยู่ในที่ทุรกันดาร อากาศค่อนข้างร้อนมาก

พ.ศ. ๒๕๑๗ ริเริ่มบูรณะปฏิสังขรณ์วัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นวัดร้างให้เป็นสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ปัจจุบันเป็นศูนย์วิปัสสนาประจำจังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นประธานในการสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นที่วัดไร่เปิง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๖ ริเริ่มก่อสร้างกุฏิสำหรับบอรัมวิปัสสนากรรมฐาน เป็นจำนวนมากกว่า ๑๐๐ ห้อง ที่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ปัจจุบันมีการซื้อที่ดินเพื่อขยายเพิ่มเติมอยู่เรื่อยๆ

พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นประธานในการสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม ตามโครงการมูลนิธิเพื่อการศึกษา ขึ้นที่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นประธานสร้างกุฏิวิปัสสนากรรมฐาน ลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานสร้างหอฉัน โรงครัว ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นประธานสร้างกุฏิวิปัสสนากรรมฐาน ลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานสร้างธรรมศาลา ลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างอุโบสถ ลักษณะทรงไทยล้านนา ณ วัดดอยพระเกิด อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นประธานสร้างกุฏิวิปัสสนากรรมฐาน ลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานสร้างหอฉันโยคีผู้ปฏิบัติธรรม ลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสทรงไทย  
ล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานจัดซื้อดินมาถมที่ดินวัดเพื่อขยายสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ณ  
วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานจัดซื้อดินมาถมที่ดินวัดเพื่อขยายสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ณ  
วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์กุฏิครูบาศรีวิชัย ลักษณะสี่เหลี่ยม  
ทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นประธานสร้างระบบประปาภายในวัดและ สำนักวิปัสสนา  
กรรมฐานรวมทั้งถังเก็บน้ำพร้อมระบบกรองน้ำ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง  
จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างพระอุโบสถ์ ลักษณะทรงไทยล้านนา ณ วัดพระ  
ธาตุดอยน้อย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างสถานือนามัยพระราชพรหมจารย์ (บ้านตาล)  
ลักษณะทรงไทยล้านนา ตำบลบ้านตาล อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างอาคารสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ลักษณะ  
ทรงไทยล้านนา ณ วัดสิริมงคลจารย์ กิ่งอำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลายาว ลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า  
ทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุดอยน้อย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นประธานสร้างลานธรรม ลานโพธิ์ ลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า  
ทรงไทยล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานจัดซื้อดินมาถมที่ดินวัดเพื่อขยายสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ณ  
วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานจัดซื้อดินมาถมที่ดินวัดเพื่อขยายสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ณ  
วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานขุดน้ำเพื่อการประปาภายในวัด ณ วัดพระธาตุศรีจอมทอง  
วรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างอาคาร ๘๐ ปี พระราชพรหมจารย์ ลักษณะ  
หลังคาทรงไทย ณ วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างพระเจดีย์ธาตุ ลักษณะทรงไทยล้านนา ณ สำนัก  
สงฆ์ปฏิบัติธรรมพระราชวังมณฑลจารย์ (สะเมิง) อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

- เป็นประธานในการก่อสร้างหอพระไตรปิฎกและมณฑปเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปโบราณ ลักษณะทรงไทยล้านนา ณ วัดหลวงฮอด อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
- เป็นประธานในการก่อสร้างกุฏิ ลักษณะทรงไทยล้านนา จำนวน ๗ หลัง ณ สำนักวิปัสสนาพระราชพรหมจารย์ (สะเมิง) อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
- เป็นประธานในการก่อสร้างกุฏิ ลักษณะทรงไทยล้านนา จำนวน ๑๖ หลัง ณ สำนักวิปัสสนาพระราชพรหมจารย์ (ทุ่งเสี้ยว) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่<sup>๑๐๒</sup>

พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ร่วมกับคณะสงฆ์อำเภอจอมทอง ทอดผ้าป่าหาทุนทรัพย์สมทบทุนมูลนิธิคณะสงฆ์จอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ทุนทรัพย์ ๕๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ร่วมกับโรงพยาบาลจอมทอง เป็นกรรมการจัดหาทุนทรัพย์ ซื้อที่ดินขยายโรงพยาบาล จำนวน ๔ ไร่ ได้ทุนทรัพย์ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้บูรณภายในอุโบสถวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๑๕๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้บูรณปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถและปรับปรุงภูมิทัศน์โดยการปูหินแกรนิตรอบพระอุโบสถ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๖๘๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้บูรณปฏิสังขรณ์ ปิดทองหน้าบัน และหางหงส์หมู่พระวิหารหลวง วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๗๕๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ปรับปรุงภูมิทัศน์ บริเวณหน้าวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ โดยรื้ออาคารพาณิชย์ด้านหน้าวัดเพื่อใช้เป็นลานจอดรถ สิ้นทุนทรัพย์ ๑,๖๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๐ สร้างกุฏิวิปัสสนากรรมฐาน เลขที่ ๙๙/๕๑ - ๙๙/๙๙ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๔,๖๕๕,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๐ สร้างห้องสวดอารมณ์กรรมฐาน จำนวน ๒ หลัง ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๒๓๕,๕๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๑ บูรณปฏิสังขรณ์ ยอดฉัตรพระเจดีย์ขาว ประตู่โขง ภูมิทัศน์โดยรอบหอพระไตร ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๔๓๕,๐๐๐ บาท

<sup>๑๐๒</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ., **สิริมงคลโล**, ที่ระลึกงานทำบุญอายุวัฒนมงคล ๙๒ ปี ๗๒ พรรษา วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ๒๑ กันยายน ๒๕๕๘, (เชียงใหม่ : ภัฏฐการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๔๓ - ๔๕.

พ.ศ. ๒๕๕๑ ก่อสร้างกุฏิพระวิปัสสนาจารย์ ๒ ห้องนอน ๒ ห้องน้ำ และห้อง  
สอบอารมณ์ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๓๖๐,๐๐๐  
บาท

พ.ศ. ๒๕๕๑ สร้างอาคารภัตตศาลาเทพสิทธิอาจารย์ ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ  
ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๑๓,๕๓๒,๕๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๒ บูรณะกุฏิวิปัสสนาจารย์จำนวน ๑๐ หลัง ณ วัดพระธาตุศรี  
จอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๕๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๒ บูรณะระบบประปา เจาะน้ำบาดาล ทำแท่งเก็บน้ำใต้ดินและ  
ระบบกรองน้ำภายในวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์  
๒,๘๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๓ สร้างซุ้มไม้สัก พร้อมทั้งป้ายวัดไม้สัก ณ วัดพระธาตุศรีจอมทอง  
วรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๕๓ บูรณะโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้งหลัง ณ วัดพระธาตุศรีจอมทอง  
วรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๑,๓๕๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๓ สร้างอาคารเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ ปี ในวโรกาสมหามงคลเฉลิม  
พระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา เป็นอาคารที่พักพระภิกษุ สามเณร เรียนพระปริยัติธรรม ณ  
วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๓๗,๐๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๓ สร้างกุฏิวิปัสสนา สำหรับผู้ปฏิบัติชาย และพระสงฆ์จำนวน ๕๒  
หลัง ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๕,๒๐๐,๐๐๐  
บาท

พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นประธานสร้างอาคารปฏิบัติธรรมเอนกประสงค์ และหอฉันโรง  
ครัว ๘๗ ปี พระธรรมมังคลาจารย์ ณ สำนักปฏิบัติธรรมพระพุทธบาทสี่รอย ต.สรวง อ.แม่ริม  
จ.เชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นประธานในการสร้างอาคารเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา  
(ตึกสงฆ์อาพาธ) อาคารสำนักงาน จำนวน ๑ หลัง พร้อมทั้งครุภัณฑ์ทางการแพทย์ และตกแต่ง  
อุปกรณ์โดย คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒน ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง  
จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๑๔๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๔ บูรณะพิพิธภัณฑน์ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง  
จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๒,๖๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๔ สร้างลานปฏิบัติธรรมกลางแจ้ง ด้านหลังอาคารธรรมศาลา ณ  
วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๓๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๔ สร้างศาลาบำเพ็ญบุญ ห้องเก็บของ โรงครัว ห้องสุขา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๔,๙๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๕ เป็นประธานสร้างพระเจดีย์ วัดคัมภีราราม อ.ฮอด อุปลัมภ์โดย คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ สิ้นทุนทรัพย์ ๑,๓๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๕ เป็นประธานสร้างสำนักปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐานสี่ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ อุปลัมภ์โดย คุณจิรพรรณ ดาราสวัสดิ์

พ.ศ. ๒๕๕๕ เป็นประธานสร้างอุโบสถ ๑ หลัง สำนักปฏิบัติธรรมวัดห้วยดินดำ ต.แม่ตื่น อ.ฮอด จ.เชียงใหม่ อุปลัมภ์โดย คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ สิ้นทุนทรัพย์ ๓,๕๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๕ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๕,๒๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๕ เป็นประธานสร้าง มณฑปจัตุรมุขเครื่องไม้ทรงล้านนา ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๙,๐๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นประธานสร้างกุฏิปฏิบัติธรรม ๔ หลัง พร้อมทั้งหอฉันและโรงครัว ณ สำนักปฏิบัติธรรมพระเทพสิทธิอาจารย์ (เหล่าป่วย) ต.ดอยหล่อ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๓,๓๖๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๗ สร้างอาคารสำนักงานวิปัสสนาธุระ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๗ ได้ซื้อที่ดินเพื่อขยายสำนักวิปัสสนากรรมฐาน จำนวน ๘ ไร่ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๘,๐๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๗ สร้างห้องสวดอารมณ์เพิ่ม พร้อมกุฏิวิปัสสนากรรมฐาน เลขที่ ๙๙/๑๓๐ - ๙๙/๑๔๖ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๑,๘๔๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๗ สร้างศาลาปฏิบัติธรรมบุญญาภิภัทร ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๙๙๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๘ สร้างกุฏิปฏิบัติธรรมบันดัล กุฏิหลวงปู่ปฏิบัติธรรมช่วงอยู่ปริวาสกรรม ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๘๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๘ สร้างรั้วศิลาแลงรอบบริเวณวัด ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๑,๙๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๘ ติดตั้งระบบไฟกรังรอบบริเวณศูนย์อบรมคุณธรรม (หนองหลวง)  
ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์ ๘๘,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๕๘ สร้างอาคารที่พักรับรองไม้สัก “เฮือนจ๋อมตอง” ณ วัดพระธาตุ  
ศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นประธานสร้างศาลาจัตุรมุขสมเด็จพระศรีนครินทร์ (พิพิธ  
ภัณฑสถานเจ้าอาวาส) ณ วัดศิริมิ่งคลาจารย์ ต.ดอยหล่อ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ สิ้นทุนทรัพย์  
๖,๓๘๙,๐๐๐ บาท <sup>๑๐๓</sup>

ผลงานด้านสาธารณูปการนั้น ท่านได้สร้างผลงานทั้งในส่วนของวัดในฐานะเจ้าอาวาส  
และงานสาธารณูปการภายในอำเภอในฐานะในฐานะที่เป็นพระสงฆ์ ผลงานด้านสาธารณูปการ  
ภายในวัด ท่านได้พัฒนาวัด สร้างกุฏิสงฆ์ อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ ศาลาปฏิบัติธรรมเป็น  
ต้น และได้บูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุเสนาสนะภายในวัดเมืองมาง วัดรำเปิง วัดศิริมิ่งคลาจารย์  
และวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ให้อยู่ในสภาพดี ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์  
ขณะเดียวกันท่านก็ได้ทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่งานสาธารณูปการของอำเภอได้เป็นอย่างดีเช่นกัน ดังที่  
พระศรีศิลป์อาจารย์ เลขาการ พระธรรมมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร  
กล่าวว่า

บทบาทด้านการทำให้วัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนพระเดชพระคุณ  
พระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ท่านเป็นพระมหาเถระที่ทำงานด้วย  
คุณภาพ ประสิทธิภาพ ท่านมีบทบาทอย่างมากกับวัด บ้าน โรงเรียน และชุมชน ท่านได้  
ส่งเสริม พัฒนาชุมชน และวัดในหลายๆ ด้าน ท่านได้ช่วยระดมทุนในการก่อสร้างๆ บูรณะ  
ซ่อมแซม ขยายสำนักวิปัสสนา จนมีสาขากว่า ๖๐ สาขา ภายในวัดท่านได้บูรณะวิหารหลวง  
สร้างมหาศาลา ศาลาการเปรียญไม้สักทอง อาคารพระสังฆธรรม มหาศาลาหทัยเรศวร เป็น  
ต้น ภายในชุมชน ท่านได้ช่วยในการสร้างโรงเรียนศรีจอมทอง สร้างอาคารเรียน โรงพยาบาล  
สร้างตึกสงฆ์อาพาธ เป็นต้น <sup>๑๐๔</sup>

เรียกได้ว่า พระธรรมมังคลาจารย์ท่านมีบทบาทในงานสาธารณูปการของวัดและอำเภอ  
จอมทองเป็นอย่างดี ท่านได้มีความพยายามตั้งใจทำงานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างดียิ่ง ไม่ว่างงานนั้น  
จะหนักหรือเบา ท่านก็ไม่เคยหวั่นไหว มีความตั้งใจจริง ในการทำงาน เป็นคนจริงจังต่องานที่ได้รับ

<sup>๑๐๓</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ., สิริมังคโล, ที่ระลึกงานทำบุญอายุวัฒนมงคล ๙๒ ปี ๗๒ พรรษา วัดพระ  
ธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ๒๑ กันยายน ๒๕๕๘, (เชียงใหม่ : ภัฏฐการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๘๘ – ๓๒๕

<sup>๑๐๔</sup> สัมภาษณ์ : พระศรีศิลป์อาจารย์, เลขาการ พระธรรมมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรี  
จอมทองวรวิหาร, วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙.

มอบหมาย จึงไม่แปลกเลยที่ท่านทำงานด้านไหนแล้วเป็นอันประสบความสำเร็จได้อย่างงดงาม ดังที่ พระครูบรมธาตุคุณ (เจ้าคณะตำบลบ้านหลวง) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ฝ่าย สาธารณูปการ กล่าวว่า

พระเดชพระคุณ พระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ท่านได้ประสบความสำเร็จในการทำงานด้านสาธารณูปการ ตลอดถึงงานด้านอื่นๆ เป็นอย่างมาก ด้าน สาธารณูปการ ภายในวัด ท่านได้ริเริ่มก่อสร้างกุฏิสำหรับอบรมปฏิบัติธรรม บูรณปฏิสังขรณ์ พระวิหารหลวง อาคารเรียนพระปริยัติธรรม ซ้อมที่ดินเพิ่ม สร้างหอฉัน โรงครัว สร้างระบบ ประปาภายในวัดรวมทั้งถังเก็บน้ำพร้อมระบบกรองน้ำ ขุดสระน้ำเพื่อการประปาภายในวัด เป็นต้น <sup>๑๐๕</sup>

พระครูโสภณสุวรรณทร เจ้าคณะตำบลดอยแก้ว กล่าวว่า

พระเดชพระคุณพระธรรมมังคลาจารย์ ท่านเป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่งในการบูรณปฏิสังขรณ์ และสร้างเสนาสนะมากมาย ภายในวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร และภายในชุมชน ดัง ผลงานที่ได้เห็นเป็นที่ประจักษ์มาแล้ว ท่านได้ช่วยอย่างมากในการจัดหาทุนต่างๆ บูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง ปรับภูมิทัศน์ภายในบริเวณวัด สร้างศาลาการเปรียญไม้สักทอง สร้างอาคารพระสังฆธรรม สร้างมหาศาลาหทัยเรศวร และอื่นๆ อีกมากมาย รวมไปถึงที่กำลังอยู่ในช่วงกำลังดำเนินการก่อสร้าง เช่น วิหารจัตุรมุขแบบล้านนา ศาลาครูบาศรีวิชัย บ้านจอมตอง (ที่ใช้เป็นที่พักรับรอง) <sup>๑๐๖</sup>

#### ๑.๕. งานด้านการศึกษาสังคมสงเคราะห์

๑) เป็นประธานตั้งมูลนิธิวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เพื่อดำเนินกิจการด้านสาธาณกุศล ซึ่งเป็นประโยชน์นานัปการต่อสังคมส่วนรวม

๒) เป็นประธานผู้ก่อตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวิถีดาวทิพย์วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหารเพื่อการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับเยาวชน

๓) จัดตั้งกองทุน ผ้าป่าไปทอดยังวัดต่างๆ และสำนักวิปัสสนาต่าง ที่ยังขาดปัจจัยพื้นฐาน เพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการสงเคราะห์แก่พระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสก อุบาสิกา ที่ฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่ยังสำนักต่างๆ

---

<sup>๑๐๕</sup> สัมภาษณ์ : พระครูบรมธาตุคุณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ฝ่าย สาธารณูปการ เจ้าคณะตำบลบ้านหลวง, วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

<sup>๑๐๖</sup> สัมภาษณ์ : พระครูโสภณสุวรรณทร, เจ้าคณะตำบลดอยแก้ว, วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

๔) บริจาคผ้าห่มกันหนาวให้แก่ราษฎรที่ยากจนในถิ่นทุรกันดานในภาคเหนือทั้งหมด จำนวนหลายหมื่นผืนในแต่ละปี

๕) บริจาคเสื้อผ้านักเรียน อุปกรณ์การเรียนทุนการศึกษาให้แก่เด็กเรียนที่ยากจนตามโรงเรียนต่างๆ เป็นจำนวนมาก

๖) บริจาคเครื่องมือแพทย์ และอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่จำเป็นแก่โรงพยาบาลต่างๆ ในภาคเหนือ<sup>๑๐๗</sup>

๗) ก่อตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร โดยทำการสอนเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๓๕

๘) สร้างอาคารสำหรับเป็นที่รับประทานอาหาร โยคี ผู้ปฏิบัติธรรม ลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสทรงไทยล้านนา

๙) บูรณะโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้งหลัง เปลี่ยนหลังคา ทาสีใหม่ทั้งหลัง เปลี่ยนบานประตู และหน้าต่าง รวมถึงเพดานทั้งหมด

๑๐) สร้างอาคารเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ ปี ในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา เป็นอาคารที่พักพระภิกษุ สามเณร เรียนพระปริยัติธรรม

๑๑) สร้างศาลาบำเพ็ญบุญ ห้องเก็บของ โรงครัว ห้องสุขา พร้อมอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ สร้างอาคารเก็บของ เทพื้นคอนกรีตเสริมเหล็กลานเอนกประสงค์หน้าศาลาบำเพ็ญบุญ<sup>๑๐๘</sup>

ผลงานดังกล่าว จะเห็นได้ว่า พระธรรมมังคลาจารย์ ได้สร้างสรรค์ผลงานเพื่อสังคม ทั้งด้านการศึกษาสงเคราะห์ และสังคมสงเคราะห์ นอกจากนี้ ยังได้ให้ความอุปถัมภ์ด้านการก่อสร้างการวัดต่างๆ และอุปถัมภ์ด้านปัจจัยสี่แก่วัดอีกหลายๆ วัดในเขตอำเภอจอมทอง อำเภอฮอด และอำเภอใกล้เคียงในเขตภาคเหนือ

นางสาวเพ็ญจันทร์ แสนสามกอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านลุ่มใต้ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จ.เชียงใหม่ กล่าวว่า

พระเดชพระคุณ พระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ท่านเป็นพระนักพัฒนา นักบริหารจัดการ นักการศึกษา นักสังคมสงเคราะห์ ที่ดีและมีความสามารถมาก ท่านสามารถประสานงานระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ห้างร้านทั้งหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนได้อย่างดีเยี่ยม ท่านได้สร้างและ บูรณะโรงเรียนต่างๆ มอบทุนการศึกษา สร้างถนน สะพาน

<sup>๑๐๗</sup> พระครูพิศิษฐ์อรรถการ, “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธำรง (ทอง สิริมังคโล)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗.

<sup>๑๐๘</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ., **สิริมังคโล**, ที่ระลึกงานทำบุญอายุวัฒนมงคล ๙๒ ปี ๗๒ พรรษา วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ๒๑ กันยายน ๒๕๕๘, (เชียงใหม่ : ภัฏฐการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๒๔ – ๓๑๙.

อาคารเรียนโรงเรียน อาคารเรียนวัด ศาลา หอประชุม มอบทุนก่อสร้างบ้านเมื่อเกิดอัคคีภัย จัดตั้งกองผ้าป่าให้กลุ่มแม่บ้านเป็นทุนหมุนเวียน ได้จัดอบรมคุณธรรม จริยธรรม และความรู้ ด้านต่างๆ แก่นักเรียนและประชาชนในชุมชน จัดให้มีการบรรพชาอุปสมบทเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยทุกปี<sup>๑๐๙</sup>

ท่านเป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ครบวงจร หมายความว่า สงเคราะห์ทั้งทางด้านร่างกาย ด้วยการมอบอามิสสิ่งของและ สงเคราะห์ด้านจิตใจด้วยการมอบวิปัสสนากรรมฐานให้เป็นแนวทางปฏิบัติ

นางสาวสุภาพ แสนใจบาล กรรมการหมู่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านลุ่มใต้ ตำบลบ้านหลวง อำเภोजอมทอง จ.เชียงใหม่ กล่าวว่า

พระเดชพระคุณ พระธรรมมังคลาจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมังคโล) ท่านมีความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นพระนักปฏิบัติที่ดี มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ท่านมีเมตตาธรรมสูง คุ้ได้จากความเมตตาที่ท่านได้ช่วยเหลือชุมชนในหลายๆด้าน ท่านได้สงเคราะห์ช่วยเหลือปัจจัยและสิ่งของ ในงานศพต่างๆ จัดตั้งองค์ผ้าป่าสมทบทุน จัดปฐกฐนกรรมเพื่อหาทุนสมทบทุนซื้อเครื่องมือแพทย์ ปรับปรุงหน้าวัดพัฒนาเป็นร้านค้าชุมชน ระดมทุนจัดซื้อรถดับเพลิงเพื่อใช้ในชุมชน ท่านได้สนับสนุนส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรมในทุกๆโอกาส รวมไปถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา<sup>๑๑๐</sup>

นายประวิทย์ แสนใจบาล กรรมการหมู่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านลุ่มใต้ ตำบลบ้านหลวง อำเภोजอมทอง จ.เชียงใหม่ กล่าวว่า

พระเดชพระคุณ พระธรรมมังคลาจารย์ หลวงปู่ทอง ท่านเป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่งของชุมชน และอำเภोजอมทอง ท่านได้เมตตาช่วยเหลือในด้านสาธารณะสงเคราะห์อย่างมากมานับไม่ถ้วน ดังจะเห็นได้จากการปฏิบัติของท่าน และผลงานที่ได้ประจักษ์แก่สายตาแล้ว นอกจากนั้นท่านยังได้เมตตาส่งเสริม อนุเคราะห์ การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ เช่น ประเพณีสงกรานต์ประจำปี พระเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ ประเพณีทำบุญหลักเมือง และอื่นๆอีกมากมาย เป็นต้น<sup>๑๑๑</sup>

## ๒.๖.๙. ผลงานด้านเทศนาธรรม

<sup>๑๐๙</sup> สัมภาษณ์ : นางสาวเพ็ญจันทร์ แสนสามกอง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านลุ่มใต้ ตำบลบ้านหลวง อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ , วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙.

<sup>๑๑๐</sup> สัมภาษณ์ : นางสาวสุภาพ แสนใจบาล, กรรมการหมู่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านลุ่มใต้ ตำบลบ้านหลวง อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ , วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙.

<sup>๑๑๑</sup> สัมภาษณ์ : นายประวิทย์ แสนใจบาล, กรรมการหมู่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านลุ่มใต้ ตำบลบ้านหลวง อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ , วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙.

พระธรรมมังคลาจารย์ ได้สร้างสรรค์ผลงานด้านการเทศนา โดยจะเน้นเกี่ยวกับการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี กล่าวคือท่านเป็นพระนักปฏิบัติมุ่งสติปัญญาสี่ เป็นที่ตั้ง ฉะนั้นในการเทศน์หรือบรรยายธรรมในแต่ละครั้ง ท่านก็จะเน้นวิปัสสนากรรมฐานในการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้ฟังและผู้ปฏิบัติตาม เพราะท่านถือว่าการปฏิบัติกรรมฐานเป็นหนทางนำไปสู่ความหลุดพ้นจากโลกีย์วิสัยไปจนถึงโลกุตระ ดังนั้นการเทศนาของท่านจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยท่านได้ยกพุทธศาสนาสุภาสิตและข้อความที่เป็นพระพุทธพจน์ตลอดถึงธรรมะทางพระพุทธศาสนามาประกอบการเทศน์หรือการบรรยายแทบทุกครั้ง ดังจะได้ยกตัวอย่างด้านการเทศน์หรือการบรรยายบางเรื่อง ดังต่อไปนี้

#### เรื่อง “คุณสมบัติที่จำเป็นของนักปฏิบัติ” <sup>๑๑๒</sup>

นักปฏิบัติวิสัสนา เราจะต้องรู้จักคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่างคือ

- ๑) วิปัสสนาปัญญา
- ๒) วิริยะ คือ ความเพียร
- ๓) สังวร คือ ความระวัง
- ๔) จาคะ คือ ความเสียสละ

ทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นคุณสมบัติของนักปฏิบัติ ประการที่ ๑ คือ วิปัสสนาปัญญา นั้น คำว่า วิ แปลว่า วิเศษ แปลว่า แจ่ม แปลว่าความเห็น เมื่อรวมกันแปลว่าความเห็นแจ่ม คือ วิปัสสนา แต่ปัญญานั้นมันมีอยู่ ๓ อย่างคือ สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา สุตมยปัญญานั้นได้แก่ การได้ยินได้ฟังมา ส่วนจินตมยปัญญานั้นได้แก่ ความคิดเห็น มีวิจยมีเหตุผล นี้เรียกว่าปัญญาที่เกิดจากความคิด ส่วนภาวนามยปัญญานั้นไม่ได้เกิดจากการฟัง ไม่ได้เกิดจากความคิด แต่เกิดจากการปฏิบัติของตน ซึ่งมันแสดงออกเอง มันเป็นอนิจจัง มันเป็นทุกข์ขังเอง มันเป็นอนัตตาเอง ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องไปพิจารณามัน คือ มันจะมีการเปลี่ยนแปลงเองนี้เป็นภาวนามยปัญญา ถ้าหากว่าไม่เป็นดังนี้ ผู้ทรงพระไตรปิฎกก็จะได้บรรลุพ้นไป คนที่เรียนนักธรรมตรีถึงนักธรรมเอกนั้นก็ต้องหลุดพ้นไป คนที่เรียนประโยค ๓ ถึง ประโยค ๔ ก็จะต้องบรรลุหลุดพ้นไป แต่มีที่ไหนเล่า ก็ยังไม่ได้ปฏิบัติเป็นเพียงการรู้เท่านั้นเอง การปฏิบัตินั้นเป็นการเห็นในตัวเอง ตัวสภาวะธรรมนั้นมันเกิดขึ้นเองเป็นตัวภาวนามยปัญญา เพราะฉะนั้นพระพุทธองค์จึงทรงตรัสเรียกว่า ตุจฉโปปิฐละ ซึ่งเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกได้ทั้งหมด แต่ยังไม่ได้ปฏิบัติ ตุจฉโปปิฐละ แปลว่า ไบลานเปล่า ฉะนั้นการที่จะเกิดปัญญาขึ้นนั้นจะต้องปฏิบัติด้วยตนเอง ภาวนามยปัญญาจึงจะเกิด

<sup>๑๑๒</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ, คู่มือการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัญญา ๔, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๖๗ – ๖๘.

ประการที่ ๒ คือ **ความเพียร** ความเพียรนี้จะต้องมีการเพิ่มไฟ มีแบตเตอรี่ มีเครื่องเพิ่มไฟฟ้าทั้งแรงสูง แรงต่ำ แรงปานกลางเหล่านี้ แล้วแต่จะเพิ่มขึ้นมาร ความเพียรก็อย่างเดียวกัน ถ้าหากหย่อนไฟก็อ่อนไป ถ้าเราเร่งมันจึงจะเพิ่มไฟ เพื่อมรรควิริยะขึ้นมาตัวปัญญาจึงจะเกิด เพราะฉะนั้นในการทำสมาธิเพียรนั้น ก็จำเป็นจะต้องมีการเดินจงกรมและนั่งสมาธิ

ประการที่ ๓ คือ **สังวร** ความระมัดระวัง เราอยู่ในโลกโลภียะ ในโลกนี้จะอยู่ด้วยความประมาทไม่ได้ โลภียะกับโลกุตระ ในโลกียะเราก็ต้องระวังที่ที่เราอยู่นั้น ที่นอนที่อยู่ของเรา ต้องปิดกวาด แฉ้วางให้ดี ให้มีความสะอาด เอาของไว้ให้เป็นที่เป็นทางอย่าให้เป็นเหยื่อของพระเพลิง ขยะ ไฟฟ้า ต้องช่วยกันตรวจดูในห้องทุกคน ของบริโภคอะไรก็ดี ครุภัณฑ์ ลหุภัณฑ์ ต้องดูแลอย่าไปไว้ไม่เป็นทางให้เกะกะ ต้องระมัดระวังเกี่ยวกับไฟ ต้องให้มีความสะอาด สุขภาพอนามัยดี ในการปฏิบัติเรานั่งสมาธิที่ลมดีหรือว่าสถานที่ที่มีความสะอาด ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ทำให้สมาธิดีขึ้น และอันนี้เป็นส่วนของโลกียะหรือโลกิยะ ส่วนโลกุตระนั้น ได้แก่ ความระมัดระวังในด้านอินทรีย์ทั้ง ๖ ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รส และโผฏฐัพพะธรรมารมณ์อะไร ต้องระวัง อารมณ์ที่เกิดขึ้นจากอารมณ์นิมิตต่างๆ อย่าไปยินดี ยินร้ายในอารมณ์เหล่านั้น พยายามอย่าไปหลงในอารมณ์ พยายามเอาสติกำหนดว่าเห็นหนอๆ ๆ หรือว่ากำหนดพองหนอ ยุบหนอ กำหนดเวทนา เจ็บหนอ ปวดหนอ กำหนดคิดหนอ แล้วก็มีอิริยาบถ ๔ ได้แก่ เดิน ยืน นั่ง นอน เหล่านี้ต้องกำหนดและต้องระมัดระวังวิปัสสนาก็จะเจริญงอกงาม

ประการที่ ๔ คือ **การเสียสละ** การเสียสละนั้นคือ เราจะไปเห็นว่าจะนั่ง ภาวนา จะเดินภาวนา จะกระทำความเพียรก็ขัดข้องมีอุปสรรค มีการเจ็บป่วยอะไรต่างๆ มันจะต้องมีการกำหนด และพิจารณาอย่าให้มีอุปสรรคอันใดมาขัดขวาง เราจะต้องเสียสละ เห็นแก่อวัยวะต้องเสียทรัพย์ เห็นแก่ธรรมะต้องเสียสละทั้งทรัพย์และอวัยวะ ต้องมีความเสียสละจะได้ธรรมะ จะได้อุปนิสัยได้บุญ เราต้องมีการเสียสละ หากไม่เสียสละแล้วไม่ใช่นักปฏิบัติ นักปฏิบัติต้องมีการเสียสละในการที่จะบำเพ็ญเพียรที่เราจะได้มาซึ่งธรรมะ มันจะเสียทรัพย์อย่างใดเราก็อยม **ยอมแม้แต่ชีวิตเพื่อจะได้ธรรมะ** ความเสียสละเป็นอุดมการณ์ของนักปฏิบัติ ถ้าหากว่านักปฏิบัติไม่มีความเสียสละแล้วก็ไม่มีความหวังที่จะเข้าถึงธรรมะได้ แม้แต่พระพุทธองค์เองก็เป็นผู้เสียสละจนเหลือแต่หนัง เอ็น กระดูก พระองค์ก็ยอม ยอมเสียสละ เพราะฉะนั้นนักปฏิบัติเราบางครั้งบางคราวเราต้องมีความเสียสละเพื่อธรรมะ เพื่อบุญกุศลกับเรา ฉะนั้นความเสียสละนี้จึงเป็นคุณสมบัติของนักปฏิบัติทั้งหลายจงใส่ใจและปฏิบัติต่อไป

### เรื่อง “ยาที่ใช้ปราบกิเลส คือการปฏิบัติธรรม” <sup>๑๑๓</sup>

การปฏิบัตินั้น เรามีปัญหาว่าทำไมจึงมีการปฏิบัติสติปัฏฐานวิปัสสนาทุกวัน ๆ จะเปลี่ยนบ้างไม่ได้หรือ อันนี้เป็นปัญหาใจ ฟังตอบว่าการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นต้องการที่จะปราบกิเลสคือความโลภ อูปรมาเหมือนเรากินยา เมื่อพยาธิยังไม่หายก็อย่าเปลี่ยนตัวยาหากเปลี่ยนพยาธิก็ไม่หาย เพราะเรามีโรคอยู่เราต้องกินยา ยาที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสก็คือ ธรรมะของพระพุทธเจ้า จึงจะปราบโรคคือกิเลสในตัวเราได้เพราะฉะนั้นตราบใดที่เรายังมีกิเลสอยู่จะต้องมีการประพดปฏิบัติธรรมตลอดไป จะหยุดหรือจะเปลี่ยนยาไม่ได้เพราะสิ่งที่ปราบกิเลสคือวิปัสสนา

สติปัฏฐานสี่ คือวิปัสสนาซึ่งมันเกี่ยวกับจริตของแต่ละบุคคล เช่นสมถกรรมฐานนั้น ปฏิบัติตามจริต ส่วนวิปัสสนานั้นปฏิบัติได้ทุกจริต สามารถปราบโรคได้ทั้งหมดเลย หากเป็นยาแล้ว ก็เป็นยาครอบจักรวาล ปราบโรคทั้งหลายได้หมด ไม่จำเป็นจะต้องมีจริตอันใด เมื่อเจริญสติปัฏฐานสี่ นี้ย่อมจะปราบกิเลสทั้งหมดได้

### เรื่อง “ความไม่ประมาทเป็นคุณธรรมของนักปฏิบัติ” <sup>๑๑๔</sup>

คุณธรรมที่นักปฏิบัติทั้งหลาย ควรเอาเป็นใจความ ควรเอาเป็นหนึ่งในชีวิต คุณธรรมเหล่านั้น คือ **ความไม่ประมาท** ความไม่ประมาทนี้เป็นคุณธรรมที่สำคัญ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลายตลอดถึง ๔๕ พรรษา พระองค์สรุปลงในความไม่ประมาท คือ ความไม่ประมาทนี้ได้แก่ ความไม่ดูถูก ไม่ดูหมิ่น ไม่เลินเล่อ ไม่เผลอ เรียกว่าความไม่ประมาท ความไม่ประมาทที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้มีอยู่ ๔ ประการคือ

- ๑) ไม่มีความอาฆาตใคร
- ๒) มีสติอยู่ทุกเมื่อ
- ๓) มีสมาธิอยู่ภายใน
- ๔) บรรเทาความอยากในจิตใจ

ทั้ง ๔ ประการนี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ผู้ใดปฏิบัติผู้นั้นชื่อว่าปฏิบัติตามคำสอนของเรา คนใดไม่ประมาทเป็นผู้ที่เชื่อว่าได้ทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

ประการที่ ๑ ความไม่อาฆาตใคร คือให้คิดว่ามันเป็นเรื่องของกรรมของตัวเองหรือเป็นเรื่องของกรรมของคนอื่น ถ้าเราเอามาเป็นอารมณ์ก็จะทำให้ใจของเราเกิดเป็นอกุศลขึ้นมา เราทำจิตใจของเราให้เสมอ เราไม่มีความอาฆาตใคร เราตักเตือนสั่งสอนแล้วเข้าไม่ทำตามพระพุทธองค์

<sup>๑๑๓</sup> พระครูพิศิษฐ์อรรถการ, “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธำรง (ทอง สิริมงคล)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๘.

<sup>๑๑๔</sup> พระธรรมมัจฉาจารย์ วิ, คู่มือการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๗๔ – ๗๕.

ทรงตรัสไว้ให้วางเป็นอุเบกขา คือ ความวางเฉย เรามีเมตตาแล้ว กรุณาแล้ว มุทิตาแล้ว เข้าก็ไม่ทำ เมื่อเป็นอย่างนั้นแล้ว พระพุทธองค์จึงให้ทางออกทางหนึ่งว่า อุเบกขาซึ่งเป็นทางออกสำหรับหมั่นกปฏิบัติธรรมทั้งหลาย จะไม่มีความอาฆาตใคร วางเฉยเสีย เป็นกรรมของเรา เป็นกรรมของเขา เมื่อเป็นอย่างนี้แล้วก็จะทำให้จิตใจของเรามีความผ่องใส มีความสบาย มีความบริสุทธิ์

ประการที่ ๒ คือ มีสติ การที่เรามีสติ แสดงว่าเรามีความนึกได้ ไม่การเปลอ ไม่มีการหลงลืม เราไม่ประมาท้วยของเราแค่นี้ อายุของเราแค่นี้ โลกของเราไม่มีหรือจะมีในวันข้างหน้า เราก็จะไม่ประมาท เราจะมีเจริณสติปฏิฐาน ๔ ยังสติของเราให้คงอยู่เสมอ อยู่ในอิริยาบถ ๔ อยู่ในอินทรีย์ ๖ และมีการประพฤติปฏิบัติในพองหนอ ยุบหนอ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธรรมานุปัสสนา นี้ให้อยู่ในขันธสันดานอยู่ในจิตของเราอยู่เสมอ ชื่อว่าอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้า

ประการที่ ๓ คือ มีสมาธิอยู่ภายใน สมานินั้นคือการตั้งอยู่ในอารมณ์อันอารมณ์ทั้งหลายในโลกนี้มีมากมาย เราควรกำหนดอารมณ์อันนั้น อย่าไปยินดียินร้ายในอารมณ์ภายนอก เรามีอารมณ์ทั้งหลาย มีอุปกิเลส มีสมาธิ มีศีล มีแสงสี มีโอภาส มีอะไรต่างๆ เราก็ต้องมั่นอยู่ในอารมณ์ คือจะไม่ไปตามอารมณ์ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงในอารมณ์เหล่านั้น ทำจิตใจให้อยู่ในสมาธิ ไม่หลงแต่รู้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นของเกิดขึ้น เป็นผลพลอยได้แห่งการปฏิบัติ เราก็กำหนดเสียเท่านั้นเอง เพราะไม่ใช่หนทางที่จะไปแฉะนั่นแฉะนี้ พยายามกำหนดอารมณ์นิมิตเหล่านั้นให้หมดไปหรือ จะไม่หมดก็ตามเราก็วางเฉยเสีย แล้วก็มาอยู่กับพองหนอ ยุบหนอ คือให้สมาธิอยู่กับพองกับยุบอยู่เสมอ อันนี้เรียกว่ามีสมาธิอยู่ภายใน

### เรื่อง “ปฏิบัติอย่างไรจึงจะไม่ผิด” <sup>๑๑๕</sup>

เราจะอยู่อย่างไรจึงจะไม่ผิด เราจะปฏิบัติอย่างไรจึงจะไม่ผิด การที่ไม่ผิดเราจะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้แล้ว อปินณกปฏิบัติพาทหมายถึงการปฏิบัติไม่ผิด ๓ อย่าง คือ

**ประการที่ ๑ การสำรวมอินทรีย์** อินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่ ในความเป็นใหญ่ทั้งหมดในร่างกายของเรานั้น คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ อินทรีย์ทั้งหลายเหล่านี้มันเป็นใหญ่เฉพาะแต่ละกระทรวง ๆ บรรดารูปทั้งหลายขึ้นอยู่กับตา บรรดาเสียงทั้งหลายขึ้นอยู่ที่หู บรรดากลิ่นทั้งหลายขึ้นอยู่ที่จมูก บรรดาสัททั้งหลายขึ้นอยู่กับลิ้น บรรดาการถูกต้อง เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ขึ้นอยู่ที่กาย บรรดานึกคิดที่เป็นกุศลหรืออกุศล คิดดี และไม่ดี ขึ้นอยู่ที่ใจ แต่ความจริงนั้น

<sup>๑๑๕</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ, ธรรมมะจากหลวงปู่ ๑๖, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๖๒ – ๖๔.

คือใจนั่นเอง ที่ไปสู่ตา ก็คือใจนั่นเอง ที่ไปอยู่ที่หูนั้นก็คือใจนั่นเอง ที่ไปอยู่ที่จมูกก็คือใจนั่นเอง ที่ไปอยู่ที่ลิ้นก็คือใจนั่นเอง ที่อยู่กายก็คือใจนั่นเอง ที่ไปอยู่ในใจนั้น ก็คือจิตใจนั่นเอง

**ประการที่ ๒ โภชนมัตตัญญูตา** การกินอาหารนั้นเราจะกินมากเกินไปก็อึดอัด ในครั้งพุทธกาลปรากฏในธรรมบท บางครั้งอาหารไม่ย่อยก็ตาย เพราะอาหารไม่ย่อยก็มี และอีกประการหนึ่งการที่เราจะทำความเพียรอันใดก็ไม่สะดวกอีกอึด เป็นที่มาของถีนมิทธะ เพราะฉะนั้นการที่เราจะมีการฉันอาหารอย่างพอประมาณนั้นเราจะฉันอย่างไร ในวิสุทธิมรรคท่านกล่าวไว้ว่า โภชนมัตตัญญูตา คือ ฉันอาหารให้พอสมควรนั้นท่านกล่าวว่า ยังอีก ๕ คำจะอ้อมแล้วก็ดื่ม น้ำฉันของหวานอะไรเหล่านี้ ยังอีก ๕ คำจะอ้อม ก็ให้เผื่อน้ำไว้ด้วย บางคนก็ฉันตามอายุ บางคนก็ฉันตามปีเกิด ตามวันที่ตามอะไรต่างๆ แล้วแต่บางคน บางคนก็ตามพรรษา อายุมากขึ้นพรรษามากขึ้นก็ไม่ไหว เราก็เอาเพียงแค่ ๑๖ คำ โสฬสญาน ถ้าหากว่าข้าวเป็นคำ หรือเป็นข้าวหนึ่ง ๑๖ คำ ก็พอดี ซึ่งเป็นมัชฌิมา

**ประการที่ ๓ ชาคริยานุโยค** คือประกอบความเพียร เราทำความเพียรทุก ๆ วัน เจริญกรรม นั่งสมาธิ ทุกวัน ๆ ได้ ๕ นาที ๑๐ นาที ๑๕ นาทีแล้ว แต่ว่าเรามีเวลาหรือมีโอกาสอันใดที่เราจะมาบวชในพระพุทธศาสนานั้นคือ เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง ภิกษุทุกรูปนั้นต้องมีความมุ่งหมายไปสู่ความหลุดพ้นเป็นประการสำคัญ ใจความแห่งการบวชของเราคือต้องการที่จะให้มีความหลุดพ้น คือพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง นับเป็นที่น่าเห็นใจที่หมู่พวกเราทั้งหลายอุตส่าห์ไม่มีครอบครัว ไม่มีไร่นา ไม่มีการค้าขาย มีการละทิ้งซึ่งสมบัติทั้งหลายมาอยู่ในพระพุทธศาสนา ก็เพื่อจะได้ให้การปฏิบัติของเรา ให้ถึงซึ่งความหลุดพ้นนั่นเอง

เรื่อง “บุคคล ๔ จำพวก” <sup>๑๑๖</sup>

ได้มีผู้สงสัยว่าการที่เราปฏิบัติในเวลานี้กับครั้งพุทธกาลแตกต่างกันอย่างไร ครั้งพุทธกาลนั้นได้บรรลุมรรคผลเป็นอันมาก แต่ในสมัยนี้ไม่ค่อยจะมีหรือไม่มี พระพุทธองค์ทรงตรัสบุคคลไว้ ๔ จำพวก คือ

- ๑) อุคฆติตัญญู คือ บุคคลที่เมื่อฟังธรรมะของพระพุทธเจ้าแล้วก็บรรลุทันที
- ๒) วิปจิตตัญญู คือ จะต้องอธิบายขยายเนื้อความก่อนแล้วจึงได้บรรลุ
- ๓) เนยยบุคคล คือ บุคคลที่จะต้องมีการฝึกฝนและอบรม
- ๔) ปทปรมบุคคล คือ บุคคลที่สอนไม่ได้ แล้วบอกอะไรก็ไม่รู้เรื่องบุคคลจำพวกนี้ อันตรายมาก บางทีก็อเวจีเป็นที่ไป เรียกว่าปทปรมบุคคล

<sup>๑๑๖</sup> พระธรรมมัจฉาจารย์ วิ, คู่มือการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๓ - ๘๕.

สำหรับในครั้งพุทธกาลนั้น เป็นจำพวกอุคฆติตัญญ และ วิปจิตตัญญ เป็นส่วนมาก แต่ในสมัยนี้ส่วนมากจะมีเนยบุคคลคือ จะต้องมีการฝึกมีการปฏิบัติก่อน ต้องฝึกฝน และอบรมจึงจะได้บรรลุ และพวกที่ได้บรรลุนั้น บางคนก็ปฏิบัติได้รับความสบายก็ได้บรรลุ บางคนก็ปฏิบัติได้รับความลำบากก็ได้บรรลุ คือการปฏิบัตินั้นมันมีอยู่ ๔ ชนิดด้วยกัน คือ บางคนปฏิบัติสะดวกสบาย รู้ได้เร็วนี้จำพวกหนึ่ง บางคนปฏิบัติสะดวกสบายรู้ได้ช้าจำพวกหนึ่ง บางคนปฏิบัติลำบากรู้ได้เร็วจำพวกหนึ่ง บางคนปฏิบัติลำบากรู้ได้ช้าจำพวกหนึ่ง อันนี้ก็แล้วแต่ว่าสภาวะมีของแต่ละบุคคล หรือแล้วแต่อินทรีย์ของแต่ละบุคคล เราจะเห็นได้ว่าพระยสะไปหาพระพุทธเจ้า ไม่นานเท่าใดก็ได้บรรลุส่วนผู้ที่มาอยู่นานๆ แต่ก็ได้บรรลุ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าเป็นเพราะอุปนิสัย คำว่าอุปนิสัยนั้นแปลว่าเชื้อที่ได้สะสมไว้ในอดีตชาติ อย่างพระยสะได้ไปเห็นสัปเทร่อพินศพเป็นท่อนน้อย ท่อนใหญ่ ก็เกิดธรรมสังเวชขึ้นในใจ อุปนิสัยอันนั้นก็ติดตามมา เมื่อเกิดมาเป็นคนแล้วก็ได้อาศัยอุปนิสัยอันนั้น ทำให้ได้บรรลุอย่างรวดเร็ว เพราะฉะนั้น บุคคลที่มีศรัทธานั้นเป็นผู้ที่มีอดีตชาติที่ได้สะสมมาเป็นบุญที่ได้มาพบพระพุทธศาสนา และได้พบครูบาอาจารย์ ได้มาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะตนเองมีบุญสะสมอบรมมาในอดีตชาติทั้งนั้น

เรามาศึกษาถึงคนส่วนมากและในหมู่พวกเราทั้งหลายที่พากันได้มาบวชและปฏิบัติกันอยู่นี้ นับว่าเป็นผู้ประเสริฐในหมู่มนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น คือเป็นบุคคลพิเศษที่ได้มาประพฤติปฏิบัติ เพราะฉะนั้นก็ขอให้ภาวนาใจในการที่เราได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา มีอวัยวะครบถูกต้องได้บวชในพระพุทธศาสนาและ ได้มีศรัทธา ศรัทธาที่แสดงว่าเป็นผู้มั่งมี คนใดมีศรัทธาก็เป็นผู้มั่งมีเป็นคนดี แม้ว่าถ้ามีศรัทธาอย่างเดียวก็สามารถยังประโยชน์ให้สำเร็จทุกสิ่งทุกอย่างได้ **พระพุทธเจ้าไม่หมายเอาคนที่มั่งมีเงินทองมาก แต่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญคนที่มีศรัทธา** เพราะว่าศรัทธาเป็นที่จะร้องเรียกให้ทำประโยชน์ทุกอย่าง ประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยมคือการหลุดพ้น **วิมุตติธรรม** เพราะฉะนั้นขอให้รักษาศรัทธาของท่านทั้งหลายไว้อย่าให้เสื่อมเสียไป เพราะท่านเป็นผู้มั่งมีแล้ว เป็นเศรษฐีแล้ว จะเอาอันใดในโลกนี้ หรือในโลกอื่น หรือในโลกโลกุตระ อาศรัยศรัทธาเป็นประการสำคัญ ขอให้ท่านรักษาทรัพย์สมบัติของท่านส่วนนี้ไว้ จะได้ไม่เสื่อมสูญไปเสีย ต่อไปเราจะได้เดินจงกรมนั่งสมาธิต่อไป

เรื่อง “**สิ่งที่ไม่ควรคิด ๔ อย่าง**” <sup>๑๑๗</sup>

ในการปฏิบัติธรรมก็เพื่อให้จิตใจของหมู่มนุษย์ทั้งหลายมีความบริสุทธิ์ส่วนผลที่เกิดขึ้นอาจจะมีอารมณ์ต่างๆ เป็นต้นว่า มีเสียดสีบ้างอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าวิปัสสนาทำให้เสียดสี วิปัสสนาทำให้มีสติดีขึ้นแต่ที่ว่าบุคคลปฏิบัติแล้วทำไมจึงมีเสียดสีนั้น เพราะกรรมของเขาในอดีตชาติทำให้หลงผิดไป

<sup>๑๑๗</sup> พระธรรมมัจฉาจารย์ วิ, คู่มือการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, หน้า ๘๕

ดื่มสุรา กินยาเสพติด ในปัจจุบันที่เขาเกิดมาก็จะต้องมีอันเป็นไป มีการเสียสติ มีอะไร ๆ ก็เพราะกรรม กรรมมีสภาวะอย่างไร ก็ไม่จำเป็นจะต้องมีการพิจารณา เพราะเป็นอนิจจัง หมายถึงวิสัยที่ไม่ควรคิดของบุคคลนั้นมี ๔ อย่าง คือ

พุทธวิสัย วิสัย ของพระพุทธเจ้า

ฌานวิสัย คือ วิสัยของบุคคลผู้ได้ฌาน

กรรมวิสัย คือ วิสัยที่เป็นกรรม วิบากกรรม

โลกาวิสัย คือ ความคิดเรื่องโลกทั้งหมด ไม่ควรคิด คิดแล้วจะเพี้ยน

เรื่อง “คนที่ไม่ปฏิบัติธรรมเหมือนแผ่นดินที่ว่างเปล่า”<sup>๑๑๘</sup>

การปฏิบัติกรรม คือ ทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงตรัสสติปัฏฐานทั้งสี่ ซึ่งเป็นธรรมอันประเสริฐ เป็นที่รวบรวมซึ่งพระไตรปิฎกทั้งหมด แล้วเราจะทำตามคำสอนนั้น ๆ คือเอาสติไปตั้งอยู่ที่กาย เอาสติไปตั้งอยู่ที่เวทนา เอาสติไปตั้งอยู่ที่จิต เอาสติไปตั้งอยู่ที่ธรรม ผู้ใดเอาจิตหรือสติไปตั้งอยู่ที่ฐานทั้งสี่ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ถือว่าได้ปฏิบัติธรรม ปฏิบัติแล้ว เฉพาะ คือ เฉพาะแต่คำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นการที่เราจะเข้าใจในการปฏิบัติธรรมนี้ จะต้องเข้าใจว่าทำไฉนจึงจะเป็นการปฏิบัติธรรม คือว่าเมื่อเรามีชีวิตอยู่ เราก็มีการหายใจเข้าออก เราต้องรู้จักว่าเวลาเข้ามันพอง เวลาออกมันยุบ เราก็กำหนดว่าพองหนอ ยุบหนอ อันนี้เรียกว่าการปฏิบัติธรรม เมื่อเวทนาเกิดขึ้นมา เราก็เอาสติไปกำหนดว่า ปวดหนอ เจ็บหนอ แต่นั่นเอง การที่จิตของเราคิดดีหรือคิดไม่ดีนั้นเรากำหนดว่า คิดหนอ ๆๆ นิเวศทั้ง ๕ เกิดขึ้นมา มันจะเป็น กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิฉา ต้องกำหนดอยู่เสมอ นี่เป็นการปฏิบัติธรรม และ ธรรมนั้นย่อม รักษาผู้ประพฤติ ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว คือธรรมนี้จะประคับประคองจิตของเราไม่ให้ตกลงไปในอบายภูมิทั้ง ๔ เหมือนกับเราข้ามเรือ ของหนักๆ ก็บรรทุกได้แต่ไม่จม และทำให้เรื่อนั้นพาเราข้ามถึงฝั่ง อย่างเดียวกับธรรมะของพระพุทธเจ้าที่เราปฏิบัติมันประคับประคองจิตใจของเราไม่ให้ไปเกิดในกำเนิดของสัตว์เดรัจฉาน แมว สุนัข วัว ความเพราะว่าธรรมย่อมรักษาผู้ปฏิบัติธรรม คนใดไม่มีธรรมะ ชื่อว่ามีที่ดินอันว่างเปล่า ไม่ได้ปลูกฝังอะไรขึ้นในที่ดินนั้นเลย

<sup>๑๑๘</sup> พระธรรมมัจฉาจารย์ วิ, คู่มือการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, หน้า ๔๔-

### เรื่อง “สมบัติที่มีค่าที่สุด” <sup>๑๑๙</sup>

พระอริยะเจ้าเป็นผู้ไกลจากกิเลส เราก็ควรจะทำให้ใจห่างไกลจากกิเลส เหมือนพระอริยะเจ้าทั้งหลายเหมือนกัน คนที่ไกลจากกิเลส หรือธรรมที่ไกลจากนิรณที่เรียกว่า อริยธรรม ถ้ามีผู้มีอริยธรรมกับตัวแล้วก็จะรู้จักคุณค่าของพระพุทธศาสนา

คุณค่าของพระพุทธศาสนามีคุณค่าอย่างไร คือจะเอาสมบัติในโลก บนเทวโลก บนพรหมโลกมารวมกันคุณค่าของพระพุทธศาสนายังมียิ่งกว่านั้น พุทธถึงส่วนมากแบ่งเป็นส่วน ๆ และนำพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๑๖ ส่วน แล้วนำหนึ่งส่วนหนึ่งมาเปรียบเทียบกับสมบัติในโลก บนเทวโลก บนพรหมโลก สมบัติเหล่านี้ยังไม่เท่าหนึ่งส่วนของพระพุทธศาสนา “ ปฐพยา เอกธขเสน สคคสสคณเนน วา สพพโลกาธิปจเจเน โสตาปตติพลัง วรัง ” สมบัติทั้งสามโลกนี้ยังไม่มีอะไรเปรียบเทียบกับผู้ที่เห็นธรรม (พระโสดาบัน) ได้เลย

เราจะนับคุณค่าของพระพุทธศาสนา เรานับไม่ได้จะเอาอะไรมาเปรียบไม่ได้เลย ฉะนั้นเราอยู่ในพุทธศาสนาเราต้องรู้จักคุณค่าของพระพุทธศาสนา โดยมากผู้ที่อยู่ในพุทธศาสนานี้ไม่ค่อยรู้จักคุณค่า เพราะสาเหตุฉะนั้นเราต้องนึกถึงบรรพบุรุษของเรา นึกถึงเรื่องของท่านให้ระลึกถึงบุคคลแต่ครั้งก่อนที่อุตส่าห์นำพระธรรมเข้ามาให้พวกเราได้เรียนรู้ ได้ปฏิบัติธรรมกันไว้

### เรื่อง “ยาววา หนาคีบ” <sup>๑๒๐</sup>

ธรรมอยู่ที่ไหน ธรรมะอยู่ที่ ยาววา หนาคีบ นี่เอง พระอรหันต์ทั้งหลายเขาหนีไปจากทุกข์ เพราะได้ธรรมะจากตัวเอง อย่างเช่นว่า **เราพบธรรมะ แต่ไม่เห็นธรรมะ เราพบกับธรรมะ เรารู้ทุกวัน** อย่างเช่นว่า อิริยาบถสี่ นี่เราเอาเวทในตัวของเรานี้ มันเจ็บ มันปวด มันเมื่อย มันสบาย ไม่สบาย เฉย เป็นเวทนา ก็มันอยู่ในตัวและจิต และก็อิริยาบถก็เรายืนเราเดิน เรานั่ง เรานอนทุกวันนี้ เราอย่าประมาทให้ใช้สติกำหนด นอกจากนั้นคือชีวิต คือจิตของเรานี้จะไปสวรรค์ก็เพราะจิตจะไปมรรค ผล นิพพาน ก็เพราะจิต ถ้าจะไปสวรรค์ก็ให้ปฏิบัติสติปัฏฐานทั้งสี่นี้ จิตขณะมีสติกำหนดในกาย ในเวทนา ในจิต ในธรรมกิติ จะไปสวรรค์ เพราะเหตุใด เพราะว่าเมื่อสัมผัสกับสติปัฏฐานทั้งสี่ จิตก็เป็นกุศล จิตบริสุทธิ์ ฉะนั้นให้เรายึดในการปฏิบัตินี้ ให้เป็นอาจินณกรรม เวลาเมื่อตายไม่มีอะไรแล้วที่จะเป็นที่พึงแห่งเรา นอกจากจิตของเราที่สัมผัสกับ สติปัฏฐานทั้งสี่ นี้ จะได้ทั้งชั้น ทั้งช่อง ทั้งชั้นก็จะได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ทั้งช่องนี้คือ สวรรค์ คือแน่นอน ถ้าจิตเราบริสุทธิ์ หรือว่าอินทรีย์แก่กล้าก็เข้านิพพานเลย

<sup>๑๑๙</sup> พระครูพิศิษฐ์อรรถการ, “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธำมรงค์ (ทอง สิริมงคล)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๙.

<sup>๑๒๐</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ, คู่มือการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐาน ๔, หน้า ๓๓.

## ๒.๖.๑๐. ผลงานด้านการเขียนหนังสือ

### เรื่อง “ประโยชน์ในการเวียนเทียน” <sup>๑๒๑</sup>

การเวียนเทียน ๓ รอบ การเวียนเทียนเราจะเวียนขวา ก็คือการเอาสิ่งที่เราเคารพไว้ด้านขวา เรียกว่าความเคารพต่อพระธาตุเจ้า การประทักษิณเราจะต้องตั้งปณิธาน การที่เขาให้เวียน ๓ รอบนั้น เพื่อให้รู้ว่าสังสารวัฏเรานี้ มันมีเวียนว่ายตายเกิด เหมือนวงล้อหมุนไป แล้วมันก็กลับมาที่เดิมหาเบื้องต้น และเบื้องปลายไม่ได้ สังสารวัฏของเรานี้ไม่มีเบื้องต้น และเบื้องปลายถ้าตัวเราไม่ได้ปฏิบัติธรรมแล้ว วิญญาณของคนเรานี้ จะไม่มีที่สิ้นสุด ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงให้มีการเวียนเทียนประทักษิณ การเวียนประทักษิณไม่ใช่เฉพาะมนุษย์เท่านั้น แม้แต่เทวดา พระอินทร์ก็ยังประทักษิณที่พระเกตแก้วจุฬามณีทุกวันคืน ไม่ใช่พระอินทร์เท่านั้นหน่อโพธิสัตว์ซึ่งอริยมเมตตรัยไปทุกวันคืน หมู่มนุษย์หมู่ครุฑา เราบางคนไม่รู้จักคุณค่าของพระธาตุมาเวียนเฉพาะ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันคืนไม่ยอมมาเวียนกัน ตัวอย่างพระอินทร์พระโพธิสัตว์ พระศรีอริยมเมตตรัยไปทุกวันคืน ที่ไปนี้เพราะท่านเห็นคุณค่าของสิ่งที่ประเสริฐ มนุษย์บางคนนี้ ไม่รู้จักสิ่งที่มีคุณค่า ฉะนั้นก็ไม่รู้จักพุดังนี้ เพราะเขาไม่มีเจตนาไปประทักษิณ แต่หมู่คณะครุฑาให้เอาพระอินทร์ พระโพธิสัตว์เป็นตัวอย่าง ให้ไปประทักษิณทุกวันคืน ๑ เพื่อการเคารพบูชา ๒ เมื่อวนสามรอบจะได้นึกถึงสังสารวัฏนี้เพื่อจะได้มีใจปฏิบัติ เพื่อจะได้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ

สังสารวัฏนี้ประกอบด้วย กรรมวัฏฏ์ วิบากวัฏฏ์ กิเลสวัฏฏ์ กรรมวัฏฏ์ คืออะไรทำให้วนเวียนคือกรรมวัฏฏ์ วิบากวัฏฏ์ คือผลของกรรมที่ทำให้วนเวียน กิเลสวัฏฏ์ คือกิเลสทำให้เราวนเวียน

ที่นี่เราจะออกจากสังสารวัฏนี้ เราจะออกทางไหน คือ ออกทางกิเลส ให้กำหนดทางกิเลส เห็นหนอ ได้ยินหนอ ได้กลิ่น ได้รสหนอ ถูกหนอ อันนี้คือตัดเลย เมื่อมีความโกรธเกิดขึ้นมีสติกำหนด เมื่อมีความโลภเกิดขึ้นมีสติกำหนด เมื่อมีความหลงเกิดขึ้น ให้มีสติกำหนดให้ตัดอย่างนี้เพื่อที่จะเข้าถึงความพ้นทุกข์

### เรื่อง “คุณธรรมที่ทำให้เจริญ” <sup>๑๒๒</sup>

เวลาปฏิบัติ คุณธรรมที่จะเจริญหรือจะมีกำลังจะมีหลัก ๓ อย่าง “อาตปปี สัมปะชาโน สติมา”

<sup>๑๒๑</sup> พระเทพสิทธิธารจารย์, **ธรรมมะจากหลวงปู่ ๑**, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๖.

<sup>๑๒๒</sup> พระราชพรหมจารีย์, **ธรรมมะจากหลวงปู่ ๒**, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙.

๑) อาตาปี คือ ทำให้เป็นปัจจุบันธรรม เวลาอย่างขวาไปนี้ คือจิตของเรากับเท้าให้ไปพร้อมกัน ห้ามเอาจิตไปก่อนและค่อยก้าว หรือเท้าก้าวไปก่อนแล้วค่อยเอาจิตตามไป ถ้าจิตไม่ได้ไปพร้อมกับเท้าจะเดิน ๑ ชั่วโมง ๒ ชั่วโมงก็ไม่มีประโยชน์ แต่ถ้าจิตกับเท้าไปพร้อมกันแล้วมีอินทรีย์แก่กล้าก็จะได้บรรลุธรรม เช่น พระองค์หนึ่งในพุทธกาล เดินจงกรมสามก้าวเท่านั้น ก็ได้บรรลุธรรม เพราะการเดินของท่านเป็นปัจจุบันธรรม โพธิปักขิยธรรม เช่น มรรคมงคล ๘ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็อยู่ที่ปัจจุบันธรรมนี้แหละ

๒) สัมปะชาโน คือความรู้สึกตัว

๓) สติมา คือ เมื่อรู้สึกตัวว่าตอนนี้ทำอะไรอยู่ สติก็จะกำหนดทันที กำหนดให้ได้ปัจจุบันธรรม

เรื่อง “ยาอายุวัฒนะ”<sup>๑๒๓</sup>

วันนี้จะบอก ยาอายุวัฒนะ ได้ยาอายุวัฒนะมา สำหรับบรรพชิต หรืออุบาสก อุบาสิกา ควรที่ารู้ไว้เพื่ออายุวัฒนะ คำว่าอายุวัฒนะ แปลว่า การเจริญด้วยความเป็นอยู่ในชีวิต ด้วยสุขภาพใจ

๑) ทำตนเองให้สบาย คืออย่างไรก็สบายมากเกินไป

๒) ทำให้รู้จักประมาณในความสบาย ให้รู้ประมาณความสบาย เช่น อย่าไปนอนมากเกินไป อย่าไปตื่นสายเกินไป สรุปลอยสบายเกินไป

๓) ในการกินอาหารที่ย่อยง่ายให้ถูกกับธาตุของตัว ให้เลือกอาหารเหมาะสำหรับตัวเอง เราเป็นเด็ก เป็นวัยกลางคน เป็นวัยชรา ก็ควรเลือกอาหารที่เหมาะสมแก่ตัวตนเอง และเป็นอาหารที่ย่อยง่าย

๔) มีการรักษาพรหมจรรย์ ให้มีความรู้จักพรหมจรรย์ รักษาพรหมจรรย์ รักษาอุโบสถ

๕) ให้ปฏิบัติธรรม เทียวให้เป็นเวลา เช่น ไปนมัสการไหว้พระเจดีย์ ไปไหว้พระธาตุ ไปไหว้พระบาท ให้มีการเปลี่ยนอารมณ์ และมีการเจริญสติปัฏฐานสี่ แล้วภาวนา เป็นยาอายุวัฒนะที่ปฏิบัติไปแล้ว มีการโล่งโรคลายไข้เจ็บ แม้แต่เทวดาถ้าได้เจริญ สติปัฏฐานสี่ ก็จะได้อยู่ในเทวโลกต่อไป เพราะฉะนั้น คนที่เจริญสติปัฏฐานทั้งสี่ ก็จะเป็นคนที่มีสุขภาพดี และอายุยืนยาว ขอให้ท่านทั้งหลายปฏิบัติธรรมกัน

<sup>๑๒๓</sup> พระราชพรหมจารีย์, ธรรมมะจากหลวงปู่ ๒, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

### เรื่อง “กำลังใจ” <sup>๑๒๔</sup>

ทุกสิ่งทุกอย่าง อยู่ในโลกล้วนด้วยพลัง เช่นเครื่องยนต์ต่าง ๆ ไฟฟ้าต่างๆ ก็เกิดมาจากพลังงาน แต่บุคคลอยู่ด้วยพลังอันใด พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “มะโนปุพพังคะมาธัมมา มะโนเสฏฐามะโมยา” บุคคลมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ สำเร็จแล้วด้วยใจ บุคคลอยู่ได้ด้วย พลังจิต พลังเกิดจากพลัง ๕ คือ พลังศรัทธา พลังปัญญา พลังวิริยะ พลังสมาธิ พลังสติ คนที่ออ่ดๆ แอ่ดๆ ขาดกำลังใจ ขาดกำลังภายใน เราควรปลูกตัวศรัทธาเกิดขึ้นศรัทธาต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในการปฏิบัติ สร้างวิริยะ ควรหลัง ควรมอง ที่เป้าหมายอันยิ่งใหญ่ คือ ความหลุดพ้นทุกข์ และมองมหากรุณาของพระพุทธเจ้า และความเพียรของพระพุทธเจ้า เราทุกคนที่อยู่ในวัดที่มีกินทุกวันเพราะความเพียรของพระพุทธเจ้า ขอให้เราทุกคนนึกถึงอย่างนี้ ต่อไปคือ สติ การสร้างก็คือ การเก็บทีละเล็ก ทีละน้อย จากการกำหนดอิริยาบถสี่ อินทรีย์ ๖ การเหลียวซ้ายและขวา การเข้าห้องน้ำ หรือในการทำธุระต่างๆ ให้มีความเพียรทำทุกอย่างต่อเนื่อง สติจึงจะมีกำลังขึ้นมา สมาธิพลัง คือ ผู้ใดใจเบาไม่หนักแน่นอยู่ ๑๐๐ ปี ก็ไม่มีประโยชน์สู่คนที่ปัญญารู้จักเพ่งกำหนด แม้เพียงวันเดียวก็ยิ่งประเสริฐกว่า ฉะนั้น จะต้องรวบรวมสมาธิมีอารมณ์อันเดียว และมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลาและปัญญาพลังจะเกิดจากการฟัง การคิด การภาวนา จากการสร้างกำลังใจ ในการปฏิบัติ การคิดเป็นการไตร่ตรองด้วยเหตุผล ให้การปฏิบัติเป็นตามเหตุผล เข้าใจความจริงได้อย่างมีเหตุผล ภาวนามะยะปัญญาจะเกิดขึ้นเอง เป็นความจริงที่จะเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ ฉะนั้นนักปฏิบัติควรสร้างกำลังภายใน ๕ พลัง เพื่อจะได้ปฏิบัติธรรมจนได้ผล คือ มรรค ผล นิพพาน ความหลุดพ้น

### เรื่อง “ข้อที่ไม่ควรประมาท ๕ ประการ” <sup>๑๒๕</sup>

เราภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา อปัสมาทะธรรมธรรมที่พระองค์กลัวจะลืม คือที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในปัจฉิมวัยก่อนปรินิพพานว่า อปัสมาทะนะ สัมปาเทละ ทานทั้งหลายจงทำ ความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม แล้วก็ปรินิพพาน สิ่งที่ไม่มืมนิมนต์ไม่มีเครื่องหมาย ๕ อย่าง

๑. ชีวิต อย่าได้ประมาท ชีวิตเป็นทุกข์ บางคนเป็นเศรษฐี พ่อค้า ขาวนา เช่น คฤหัสถ์ เป็นเด็กน้อยพอมายู่วัดก็เป็นนักบวช แล้วเป็นพระครู เป็นเจ้าคุณ เป็นต้น ชีวิตจริงอย่าได้ดูถูกกัน บางคนเป็นคนธรรมดาที่ได้เป็นนายกรัฐมนตรี ให้ดูที่ความเป็นคนอย่าดูถูกดูหมิ่น

<sup>๑๒๔</sup> พระครูพิศิษฐ์วารการ, “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธำมรงค์ (ทอง สิริมงคล)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๒.

<sup>๑๒๕</sup> พระเทพสิทธิธำมรงค์, ธรรมมะจากหลวงปู่ ๙, ที่ระลึกงานอายุวัฒนมงคล ๘๔ ปี ๖๓ พรรษา วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๗-๘.

๒. พยาธิ โรคะ บางคนดูอ้วนดีก็กลายเป็นมะเร็งไปเสียแล้ว บางทีพบกันเช้า เย็นก็จากไปแล้ว ฉะนั้นอย่าได้ประมาทในอายุ ในวัยว่าไม่มีโรค

๓. กาลเวลา ไม่รู้ว่าจะตายเวลาใด รีบทำความดี เพราะว่ายังมีโอกาส พระแก้วๆ ยังไม่ตายเลยประมาท ทำสารประโยชน์แก่ชีวิตของเรา

๔. ป่าช้า (สถานที่) เราจะไปป่าช้า ตายตรงไหน ในน้ำ ในอากาศ หรือในถนน ร่างกายของเราจะอยู่ตรงไหน จะต้องอยู่ป่าช้าอยู่ตรงไหนไม่มีใครรู้

๕. คติ (การไป) ดวงวิญญาณของเราจะไป มี ๒ ทาง ทุกคติ สุกคติ ผู้มีอภิญญาญาณ ปัญญาญาณ จะรู้ว่าจะไปอย่างไร อุบาสกคนหนึ่งปฏิบัติวิปัสสนา ก็รู้ว่าตายวันไหนส่งลูกหลานไว้ไม่ให้เดือดร้อน ส่งลาถึงเวลา ก็ไป แต่ผู้ไม่มีญาณจะไม่รู้เวลา ต้องหมั่นทำความดีเอาไว้ เราจะไปสวรรค์ หรือนิพพาน แยกกันตรงนี้

#### เรื่อง “ธรรมาในพระพุทธศาสนา”<sup>๑๒๖</sup>

กิจอื่นใดจะเสมอศาสนาจัก ธรรมาใดจะเสมอ ธรรมาของพระพุทธเจ้าไม่มี อย่างดั่งที่พระองค์ตรัสว่า “เทวmani ภิกขเว ธรรมา” ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมา มี ๒ อย่าง คือ คณธรรมา และวิปัสสนาธรรมา

คณธรรมา เป็นการเล่าเรียน เป็นต้นว่า ขันธ ๕ อายุตนะ ๑๒ สติปัฏฐาน ๔ และธรรมศึกษานักธรรมตรี

ส่วนวิปัสสนาธรรมา ได้แก่การเห็นสภาวธรรมในตัว ตัวของเรา วิปัสสนา แปลว่า เห็นแจ้ง วิ แปลว่า แจ้ง ปัสสนา แปลว่า ความเห็น มาต่อกันเป็น วิปัสสนา เห็นแจ้ง ผู้ที่จะเห็นแจ้งในตัวเรา จะเห็นความเปลี่ยนแปลง เรียกว่า อนิจจัง ในตัวเรานี้เต็มไปด้วยทุกข์ เรียกว่า ทุกขัง ในตัวเรานี้เองเป็น อนัตตา คืออย่าไปยึดถือตัวเราเอง เป็นสักกายทิฐิ เป็นแต่เพียงรูปนามเท่านั้น เป็นสมมุติ เมื่อเรารู้ว่าเป็นสิ่งสมมุติ เรียกว่า อนัตตา ไม่อยู่ในอำนาจของเรา เมื่อเราปฏิบัติ นั้น เป็นภาวนามยปัญญาที่เกิดขึ้น เมื่อเราปฏิบัติ นั้นร่างกายของเรา จะมีการเปลี่ยนแปลง เช่น เจ็บปวด เมื่อย สบาย ไม่สบาย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเป็นอนิจจัง เจ็บปวดเมื่อยเป็นทุกข์ บางครั้งกำหนดหาย บางครั้งกำหนดไม่หาย มันไม่อยู่ในอำนาจของเรา เมื่อเข้าสัมผัสอย่างนี้แล้วเอาเป็นอารมณ์ วิปัสสนาย่อมเกิดในขันธสันดานของเรานักปฏิบัติสัมผัสอย่างนี้บ่อยๆ ก็เล็ดทั้งหลายในขันธสันดาน เราก็จะละน้อยลงเหมือนเรากินยา ยานั้นย่อมปราบกับโรค โรคนั้นจะค่อยๆ หายไป

<sup>๑๒๖</sup> พระครูพิศิษฐ์อรรถการ, “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระเทพสิทธิธารจารย์ (ทอง สิริมจล)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๓.

### เรื่อง “การเอาชนะความท้อถอย” <sup>๑๒๗</sup>

การปฏิบัติธรรมเราจะได้ประโยชน์อะไรเราก็นึกถึงคำสอนของพระองค์ว่า ธัมมะจารี สุขัง เสติ อัสมิง โลเก ปะรัมมิหิ จะ ธัมมะจารี คือ ผู้ปฏิบัติธรรม ยืน เดิน นั่ง นอน ก็มีความสุข อัสมิง โลเก ปะรัมมิหิ จะ เมื่อลาจากโลกนี้ไปแล้วหากอินทรีย์ยังอ่อนอยู่ก็จะไปสู่คติชั้นจาตุม ตาวะติงสา ยามา คุสิต ดาวติงส์ นิมมานรติ เป็นต้น ดังนั้นการที่เราต้องปฏิบัติธรรมดังที่พระองค์ตรัสว่า วิริเยน ทุกขมัจเจติ ผู้ล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร ก็ขึ้นอยู่กับความพยายาม อย่าท้อถอย แต่ความท้อถอยนี้ ก็ธรรมดา ตัว ถีนะมิทระ เป็นตัวท้อถอย มิง்வังเหงา ต้องใช้ความเพียรยกจิตขึ้นสู่ประมุขะ ดิงสะติ ปฏิฐานทั้ง ๔ เป็นอารมณ์

### เรื่อง “อปัณณกปฏิบัติ” <sup>๑๒๘</sup>

จะอยู่อย่างไร จะกินอย่างไร จะปฏิบัติอย่างไร จึงจะตรงกับที่พระพุทธองค์สอนไว้ เราอยู่ด้วย อปัณณกปฏิบัติ คือ ปฏิบัติไม่ผิด ๓ อย่าง ๑. คือระวังอินทรีย์ ๒. โภขเนมัตตัญญูตา ๓. ชาคริยานุโยค นี่คือการอยู่การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

๑. อินทรีย์ คือความเป็นใหญ่ รูปทั้งหลายขึ้นอยู่ที่ตา เสียงทั้งหลายขึ้นอยู่ที่หู กลิ่นทั้งหลายขึ้นอยู่ที่จมูก รสทั้งหลายขึ้นอยู่ที่ลิ้น สัมผัสทั้งหลายขึ้นอยู่ที่กาย ความคิดทั้งหลายขึ้นอยู่ที่ใจ พระพุทธองค์จึงสอนว่าต้องสำรวม คือต้องมีการกำหนดด้วย และอาทิตตปริยายสูตร อินทรีย์เป็นของร้อนเป็นไฟ แล้วต้องกำหนดด้วย และอาทิตตปริยายสูตร อินทรีย์เป็นของร้อนเป็นไฟ แล้วต้องกำหนดด้วยสติ เวลาได้เห็น ได้กลิ่น ได้รส ได้สัมผัส ได้คิด ต้องสำรวม และกำหนดอยู่เสมอ

๒. โภขเนมัตตัญญูตา คือ ต้องรู้จักประมาณในการกิน ไม่ควรกินมาก กินไปจนขึ้นเกียรปฏิบัติ

๓. ชาคริยานุโยค คือ การประกอบความเพียร การประกอบความเพียรนี้ ในการปฏิบัติธรรมเป็นที่สรรเสริญของพระพุทธเจ้า

### เรื่อง “กัลยาณมิตร” <sup>๑๒๙</sup>

การปฏิบัติต้องมีหลัก ๓ อย่าง คือ

๑. อุปะนิสสະยะ อยู่อาศัยโดยปราศจากอาจารย์ หรืออยู่อาศัยโดยปราศจากกัลยาณมิตร กัลยาณมิตร คือ ผู้ที่แนะนำบอกหนทาง

<sup>๑๒๗</sup> พระเทพสิทธิธารจารย์, **ธรรมมะจากหลวงปู่ ๘**, ที่ระลึกงานอายุวัฒนมงคล ๘๓ ปี ๖๒ พรรษา วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๑.

<sup>๑๒๘</sup> พระราชพรหมจารย์, **ธรรมมะจากหลวงปู่ ๒**, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๓.

<sup>๑๒๙</sup> พระเทพสิทธิธารจารย์, **ธรรมมะจากหลวงปู่ ๑๐**, ที่ระลึกงานอายุวัฒนมงคล ๘๕ ปี ๖๕ พรรษา วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๙-๑๐.

๒. อารักขะ คือ รักษาอินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เวลาตาเห็นรูป ก็เห็นหนอ หูได้ยินเสียงก็ได้ยินหนอ ๆ จมูกได้กลิ่นก็ กลิ่นหนอๆ เวลารับประทานอาหารรสหวานมันเค็ม ก็รสหนอ เวลาถูกก็ถูกหนอ ถ้าหากว่าเราได้เห็นแล้วสบายใจเป็นเวทนาขันธ ตัวที่เข้าไปรู้ว่าเป็นรูปนั้นเป็นวิญญานขันธ ขันธทั้ง ๕ ตาเห็นรูปครั้งหนึ่ง ขันธ ๕ ก็เกิด เพราะเหตุฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายเป็นเปลวแดด เห็นฟองน้ำ ท่านยังได้เป็นพระอรหันต์ เพราะขันธ ๕ อยู่ที่นี่ เกิดที่อายตนะ ๖ เพราะเหตุดังนี้ พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ รูป ที่ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วิหารเชตวัน ซึ่งอยู่บริเวณมุขวิหาร ฝนตกหนักเห็นฟองน้ำมันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป หมู่ภิกษุทั้งหลายเห็นฟองน้ำก็ได้บรรลุอรหันต์ทั้งหมด เพราะฉะนั้น อารักขะ คือ รักษาอินทรีย์นั้นแหละสำคัญ นี่เป็นแต่จักขุอย่างเดียว

๓. อุปะนิชานะ คือ อย่าทอดทิ้ง ให้มีสติปัฏฐานทั้ง ๔ เป็นหลัก ฟองหนอ เวทนา เวลาปวด สบาย ไม่สบาย เฉยๆ ให้กำหนด มีความคิดดี ไม่ดี นิ वर्ณทั้ง ๕ ต้องกำหนด เป็นสิ่งที่มาปรากฏ ก็ต้องกำหนดด้วย กาย เวทนา จิต ธรรม อันนี้แหละต้องดูแลอยู่เสมออย่าได้มองข้าม เป็นเรื่องส่วนตัว เป็น ปัดจัดตั้ง เป็นวิชาจะระณะ สัมปันโน คือ ลงมือปฏิบัติ โส เสฐฐ มนะสุสเสสุ จะประเสริฐในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย

### เรื่อง “ธรรมะที่จำเป็น” <sup>๑๓๐</sup>

ธรรมที่จำเป็นสำหรับสิ่งมีชีวิต มี ๒ อย่าง สติ และขันติ ชีวิตนั้นเป็นชีวิตของคนหนุ่ม ชีวิตของคนแก่ สตินี้ย่อมมีความจำเป็นเปรียบเหมือนเรือที่มีหางเสือ ย่อมไปในแนวทางที่ถูกต้อง ย่อมไปถึงเป้าหมายของชีวิต

ขันติ ความอดทน ความอดทนนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประชุมภิกษุทั้งหลาย ๑,๒๕๐ องค์ข้อแรกที่พระพุทธองค์กล่าวถึงคือ ขันติ ความอดทน เราจะอดทนทุกอย่าง อดทนตัวการงาน และอดทนต่อความเจ็บใจ เมื่อความเจ็บใจเกิดแก่เราพยายามใช้ความอดทน และเอาสิ่งหนึ่งมาตัดใจ คือกรรม กรรมของเราลงโทษตัวเราเอง ฉะนั้นเราต้องรู้แจ้งในโลกนี้มันเป็นไป เปลี่ยนแปลง เป็นทุกข์ และมันไม่ได้อยู่ในอำนาจของเรา สิ่ง ๓ อย่างจะเกิดขึ้นเพราะเราเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

### เรื่อง “ทำดีเราควรส่งเสริม” <sup>๑๓๑</sup>

งานอันหนึ่งที่เรากลัวว่าควรกระทำนั้น คือ งานส่งเสริมพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาของเรานี้ก็ได้แก่ พระธรรมวินัย คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราปรารถนากันทุกคนที่มามีพระพุทธศาสนา ก็เพื่อจะยังให้พระพุทธศาสนา มีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองเมื่อ

<sup>๑๓๐</sup> พระราชพรหมจารีย์, ธรรมมะจากหลวงปู่ ๓, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

<sup>๑๓๑</sup> พระธรรมมังคลาจารย์ วิ, ธรรมมะจากหลวงปู่ ๑๔, ที่ระลึกงานอายุวัฒนมงคล ๘๙ ปี ๖๙ พรรษา วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๔๖-๔๗.

เราต้องการให้มั่นคงและเจริญนั้น ก็เหมือนกับเราปลูกต้นไม้ ทำอย่างไรที่จะให้ต้นไม้ที่มีความเจริญ เราก็จะต้องรดน้ำพรวนดินจนใดก็ดี พระพุทธศาสนาของเราก็ต้องส่งเสริมกัน การส่งเสริมนั้นตามหลักก็มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. ปฏิบัติด้วยตนเอง
๒. ส่งสอนคนอื่นตามสมควร
๓. ส่งเสริมคนอื่นที่ทำความดี

หลัก ๓ ประการนี้ ขอให้มีในชั้นธรรมาสน์ ในชีวิตของเราที่ว่าส่งเสริมโดยการปฏิบัติด้วยตนเองนั้น คือ ตัวเองต้องพัฒนาด้วยการปฏิบัติ

#### เรื่อง “ความพร้อม” <sup>๑๓๒</sup>

ท่านทั้งหลายถึงพร้อมแล้วหรือยัง การที่เราถึงพร้อมเรียกว่า สัมปะทา สัมปะทา แปลว่า ถึงพร้อม หรือพร้อมแล้ว การถึงพร้อม ถึงพร้อมด้วยอะไร คือถึงพร้อมด้วยศรัทธาถือว่า เราเลื่อมใสศรัทธาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้มีคนมาจ้างให้ฆ่าสัตว์เราก็ไม่ทำศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว เรียกว่า อามลศรัทธา อันนี้ถึงพร้อมแล้ว คือถึงพร้อมด้วยศรัทธา และศีล และมีความเสียสละ และมีวิปัสสนาปัญญานี้เรียกว่า การถึงพร้อม ฉะนั้นขอให้พวกเราพร้อมทุกอย่างที่ได้กล่าวมา แล้วก็จะได้ทรัพย์อันประเสริฐ ซึ่งจะเกิดขึ้นในชั้นธรรมาสน์ โดยเฉพาะการถึงพร้อมด้วยการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน เรียกได้ว่าเราได้ที่พักแล้วในพระธรรมวินัยนี้

ฉะนั้น เราอย่าเกียจคร้านเพื่อง่าย และตั้งใจให้เป็นมหากุศลอยู่เสมอ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้เป็นกองแห่งกุศลล้วน ๆ เป็นมหากุศลเป็นบ่อเกิดแห่งบุญล้วน ๆ ฉะนั้นขอให้เราถึงพร้อมด้วยวิปัสสนาปัญญา”

จากตัวอย่าง จะเห็นว่าผลงานด้านเทศนาและการเขียนหนังสือของท่านนั้น เป็นผลงานที่มีคุณภาพจริง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

จะสังเกตได้อีกอย่างหนึ่งก็คือ การบรรยาย หรือผลงานด้านการเขียนหนังสือของท่านแทบทุกเรื่องท่านจะอิงหลักพระพุทธพจน์แล้วอธิบาย ยกตัวอย่างเหตุการณ์ปัจจุบันประกอบ และมุ่งสอนถึงการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นหลัก นั่นถือเป็นลักษณะเด่นของเทศนาและงานเขียนหนังสือของท่าน

กล่าวได้ว่า ผลงานด้านเทศนาและงานเขียนหนังสือของพระธรรมมัจฉาจารย์ เป็นผลงานที่มีคุณภาพและทรงคุณค่าอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพราะท่านเทศน์บรรยายให้แก่ผู้ฟังเนื่องในเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและในโอกาสต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานมงคลและอวมงคล งานด้านวิชาการ

<sup>๑๓๒</sup> พระราชพรหมจารีย์, **ธรรมมะจากหลวงปู่ ๓**, วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๗.

นอกจากการเทศน์หรือบรรยายแล้ว ท่านยังนำปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างและให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้ปฏิบัติตามท่านด้วย งานเขียนของท่านกล่าวได้ว่า เป็นงานที่มีคุณภาพและมีคุณค่าก็เพราะว่าหลักธรรมที่ท่านนำเสนอ มีจุดเด่นมีประเด็นให้ขบคิด เข้าใจง่าย ประเทืองปัญญา มีเนื้อหาที่ชวนให้ติดตาม ชวนให้นำไปปฏิบัติ มีเนื้อหาประยุกต์และมีประโยชน์ในการดำเนินชีวิตเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมได้อย่างดียิ่ง

## ๒.๗ บทสรุป

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นั้นเป็นงานของผู้วิจัยที่ได้ศึกษาค้นคว้างานที่เขียนมีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับหัวข้อปัญหาที่ผู้วิจัยสนใจ และค้นคว้าวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องอาจมีหลายลักษณะ อาทิ ตำรา สารานุกรม พจนานุกรม รายงานสถิติ หนังสือรายปี บทความในวารสาร จุลสาร ซึ่งประเด็นข้อที่สำคัญก็คือรายงานผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น ผู้วิจัยจะต้องทำการสำรวจอ่านทบทวนอย่างพิถีพิถันในความสำคัญของการทำวิจัยขั้นตอนนี้ซึ่งก็คือ ทักษะในการสืบค้นหาสารนิเทศจากแหล่งต่าง ๆ และทักษะในการอ่านอย่างมีวิจารณ์ญาณ ในเรื่องที่จะทำการวิจัย ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยสามารถหลีกเลี่ยงการทำวิจัยซ้ำซ้อนกับผู้อื่น ช่วยให้ผู้วิจัยได้มีแนวคิดพื้นฐานเชิงทฤษฎีในเรื่องที่จะทำการวิจัยอย่างเพียงพอ และได้เห็นแนวทางในการดำเนินงานวิจัยของตน ช่วยให้ผู้วิจัยได้มีหลักฐานอ้างอิงเพื่อสนับสนุนในการอภิปรายผลการวิจัย ช่วยสร้างคุณภาพและมาตรฐานเชิงวิชาการให้แก่งานวิจัย

แนวคิด ทฤษฎีในภาพรวมทั้งหมด คือ บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน จากบทบาทพระสงฆ์ในการปฏิบัติงานต่างๆ ได้ดำเนินงานในกิจกรรมตามความสามารถของแต่ละบุคคล และสถานการณ์ สภาพแวดล้อม ที่เอื้ออำนวยในแต่ละชุมชนซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ก่อคุณประโยชน์ต่อประชาชน หรือสังคมคุณุหัสส์ ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์นั้น มีบัญญัติไว้ว่า เป็นผู้ให้ธรรมทาน คือการให้ธรรม เป็นการพยายามชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงามสามารถแก้ไขปัญหาคือเป็นความทุกข์ ความขัดข้องต่างๆ จึงนับว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมด้วย สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันใหญ่สถาบันหนึ่งในสังคมไทยย่อมมีความเกี่ยวข้องกับสังคมอยู่ในตัว หรือจะว่าเกี่ยวข้องกับตลอดเวลาได้ โดยมีบทบาทในทางสังคมเองบ้าง พฤติกรรม กิจกรรม และกิจการต่างๆ ที่พระสงฆ์กระทำมีผลกระทบต่อสังคมไปด้วยบ้าง ความเป็นไปในสังคมมีผลต่อสถาบันสงฆ์บ้าง เพราะฉะนั้น จึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่พระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพระธรรมคำสอนก็ตาม หรือพระสงฆ์ ในรูปสถาบัน หรือวัดวาอารามก็ตาม จะต้องเกี่ยวข้องกับสังคม เป็นต้น

หลักธรรมในทางพุทธศาสนากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นหลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งมีความจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้การ

ดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท อยู่ในกรอบ ระเบียบแบบแผนของสังคม ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตที่ดีแล้วย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพไปในตัวเอง

จากการศึกษาชีวิตของพระธรรมมังคลาจารย์ ด้านชาติภูมิ ชีวิตในวัยเด็กก่อนจะเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ ชีวิตหลังการบรรพชาและอุปสมบท การศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์ สมณศักดิ์ และเกียรติคุณที่ได้รับ ปฏิปทาจริยาวัตร ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

พระธรรมมังคลาจารย์ หรือ เด็กชายทอง นามสกุล พรหมเสน มีพี่น้องร่วมสายโลหิตทั้งหมด ๖ คน ท่านเป็นคนที่ ๕ เกิดในครอบครัวฐานะปานกลาง สืบเชื้อสายมาจากตระกูลขุนนาง ในรัชกาลที่ ๖ ได้รับการศึกษาสายสามัญ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากนั้นได้ก้าวเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ เป็นศาสนทายาทต่อไป

พออายุได้ ๑๑ ปี ก็ได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุครบ ๒๑ ปี ก็ได้เข้าพิธีอุปสมบทเป็นพระภิกษุในบวรพระพุทธศาสนาขณะเดียวกัน ท่านก็ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสามารถสอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก ต่อมาก็ได้ศึกษาด้านวิปัสสนาธุระ จนเรียนจบด้านวิปัสสนากรรมฐาน ในแนวสติปัฏฐานสี่ มีความเชี่ยวชาญด้านการปฏิบัติ และสอนวิปัสสนากรรมฐาน เป็นครูสอน เรียกว่า พระวิปัสสนาจารย์ จนเป็นที่ยอมรับทั้งในวงการคณะสงฆ์และสังคมทั่วไป ได้รับการยกย่องและเกียรติคุณอย่างมากมาย

สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ เป็นเครื่องยืนยันและปรากฏให้ได้อย่างชัดเจนแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีศรัทธาภาพ มีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพมาก จึงได้รับรางวัลเกียรติคุณทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ดังรายละเอียดที่ปรากฏแล้วนั้น รางวัลหรือเกียรติคุณดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความค่าและทรงเกียรติอย่างยิ่ง เพราะการที่ใครคนใดคนหนึ่งจะได้รับคำกล่าวชม หรือยกย่องเชิดชูนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย แสดงว่า บุคคลคนนั้นต้องเป็นคนมีความรู้ความสามารถมากและที่สำคัญที่สุดต้องเป็นคนดีที่ควรแก่การเคารพนับถือบูชา เฉกเช่น พระธรรมมังคลาจารย์ วิ. (พระอาจารย์ทอง สิริมฺจฺโล)

พระธรรมมังคลาจารย์ เป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในแนวสติปัฏฐานสี่ เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมทั่วไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นผู้มีบุคลิกภาพปฏิปทาจริยาวัตรที่เรียบง่ายงดงาม จัดอยู่ในเกณฑ์ที่ตีรูปหนึ่ง กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพทางกาย เช่น สะอาด ร่าเริง เบิกบาน สุขุม สงบ และสำรวม เป็นผู้มีสุขภาพจิตดี ไม่โกรธ หรือโมโหง่ายขี้แฉะและช่วยเหลือผู้อื่นด้วยเมตตาธรรม และมีความมั่นใจในตนเองสูง เพราะเป็นผู้รู้จริงและปฏิบัติจริง ด้วยความที่ท่านเป็นผู้มีปฏิปทาจริยาวัตรที่ดีงานนั่นเอง จึงทำให้ท่านสามารถประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ในระดับหนึ่ง กล่าวโดยรวมแล้ว ท่านจัดเป็นพระนักเผยแผ่ที่มีปฏิปทาจริยาวัตรน่าเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง และมีบุคลิกลักษณะที่ดีเหมาะสมโดยประการทั้งปวง

ผลงานด้านบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระธรรมมังคลาจารย์ ได้แบ่งออกทั้งหมด ๕ ด้านดังนี้

งานบริหารและจัดการศึกษา เป็นผลงานที่ท่านได้ทำในตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอฮอด โดยริเริ่มจากตัวท่านเป็นผู้ศึกษาหาความรู้ด้านปริยัติธรรม จนเกิดความรู้ความสามารถแตกฉานในธรรมะทางพระพุทธศาสนา จากนั้นก็ได้เริ่มเข้าสู่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีความชำนาญแตกฉานด้านการปฏิบัติ และเป็นครูสอนวิปัสสนา พร้อมทั้งได้ก่อตั้งโรงเรียนสอนวิปัสสนากรรมฐานด้วยตนเอง ขยายผลไปสู่บุคคลอื่นๆ โดยท่านให้การฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์มากมาย จนเกิดเป็นสำนักวิปัสสนากรรมฐานในเครือข่ายของท่านทั่วภาคเหนือ ทั่วประเทศ และในต่างประเทศ ขณะเดียวกันนั้นท่านก็ได้ทั้งการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี อันเป็นการศึกษาหลักของคณะสงฆ์ไทยในพระพุทธศาสนา จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อศึกษานักธรรมและบาลี ตลอดถึงโรงเรียนพระพุทธศาสนาวินยาศาสตร์ขึ้น เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้ศึกษาธรรมะในทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ผลงานด้านการปกครอง พระธรรมมังคลาจารย์สามารถปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาของท่านทั้งในส่วนของวัดและคณะสงฆ์อำเภอฮอดให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย อยู่ร่วมกันด้วยความเสียสละและสามัคคีเพราะท่านยึดหลักเมตตาธรรมในการปกครอง กอปรท่านเป็นพระนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานระดับอาจารย์ใหญ่สายวิปัสสนา ซึ่งกล่าวได้ว่าผลงานด้านการปกครองทั้งในส่วน of วัดและส่วนของคณะสงฆ์ในอำเภอ เป็นผลงานที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพดีเยี่ยม

ผลงานด้านการเผยแผ่ พระธรรมมังคลาจารย์เป็นผู้มีความรู้ความสามารถทั้งในด้านพระปริยัติธรรมและในด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในการศึกษาทั้งสองด้านนี้ ถือได้ว่าเป็นหลักชัยแห่งพระพุทธศาสนาผู้ที่ประกอบด้วยการศึกษาทั้ง ๒ นี้และสามารถเชี่ยวชาญแล้ว จึงสามารถถ่ายทอดสู่คนอื่นได้ ทั้งนี้ท่านเป็นผู้มีคุณสมบัติครบสมบูรณ์สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จด้านนี้พอสมควร

ผลงานด้านสาธารณูปการ พระธรรมมังคลาจารย์ได้สร้างถาวรวัตถุและเสนาสนะภายในวัดที่ท่านเป็นเจ้าของวัดและวัดที่ท่านสร้างในเครือข่ายวิปัสสนากรรมฐานมากมายหลายวัดซึ่งได้ปรากฏในงานสาธารณูปการ ทั้งนี้ท่านยังได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามในสาขาของท่านอีกมากมาย ซึ่งงานในส่วนที่ท่านรับผิดชอบในฐานะเจ้าคณะอำเภอฮอดนั้น ท่านก็ทำอย่างทุ่มเทโดยไม่ขาดตกบกพร่องโดยประการทั้งปวง

ผลงานด้านการศึกษาสงเคราะห์และสังคมสงเคราะห์ พระธรรมมังคลาจารย์ได้ทำไว้หลายๆ โครงการเช่นกัน คือโครงการปริวรรตพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอักษรล้านนา โครงการสร้างหอพระไตรปิฎกวัดไร่เปิง โครงการรวบรวมพระไตรปิฎกฉบับภาษาต่างๆ ก่อตั้งมูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ มูลนิธิเพื่อการศึกษาวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เป็นต้น

ซึ่งท่านได้ทุ่มเททำงานทั้งในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ในฐานะเจ้าคณะอำเภอ และงานสังคมสงเคราะห์ ที่ท่านได้ช่วยเหลือสังคมด้วยความเป็นพระเถระที่มีเมตตาธรรมเป็นที่ตั้ง พร้อมทั้งเป็นพระนักพัฒนาสังคมด้านจิตใจ จึงทำให้ท่านประสบความสำเร็จในงานทุกอย่างด้วยความงดงาม